

Interneteko egunkarien mugak eta aurrerapausoak
JOSE INAZIO ARMENTIA / JON ELEXGARAY

f

El País eta su-etena

TXEMA RAMIREZ DE LA PISCINA

f

Liberalismoa eta kultura

JESUS CASQUETTE

f

Euskal nazionalismoaren nazioarteko harremanak

ALEXANDER UGALDE

f

1936ko euskal erbesteko prentsa European

JOSE RAMON ZABALA

f

Errealitatearen arbola

KOLDO IZAGIRRE

Egunen gurpilean

JOSEBA BALERDI • HARKAITZ CANO

• BEGOÑA DEL TESO • LUIS FERNANDEZ

JAKiN

119

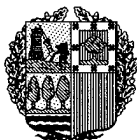
uztaila
abuztua
2000

Aldizkari hau ARCEko kidea da
(ARCE: Asociación de Revistas Culturales de España)

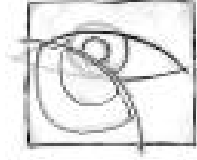

Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura
eta Euskara Departamentuaren laguntza jaso du

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

Aurkibidea

Zenbaki honetan

w7

Gaiak

Interneteko egunkarien mugak eta aurrerapausoak
Estatu espainiarrean w 11
JOSE INAZIO ARMENTIA / JON ELEXGARAY

El País eta su-etena w 33
TXEMA RAMIREZ DE LA PISCINA

Liberalismoa eta kultura w 49
JESUS CASQUETTE

Euskal nazionalismoaren nazioarteko harremanak.
Sortu zenetik (1890) Gerra Zibilera arte (1939) w 65
ALEXANDER UGALDE

Hegoalderantz begira. 1936ko euskal erbesteko prentsa European w 77
JOSE RAMON ZABALA

Errealitatearen arbola w 97
KOLDO IZAGIRRE

Egunen gurpilean

JOSEBA BALERDI • HARKAITZ CANO w 117
• BEGOÑA DEL TESO • LUIS FERNANDEZ

© JAKIN

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

JAKIN

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

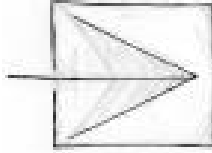
IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jalgi.com

2000ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	6.000 pzta. (36,06 euro)	—
Ale arrunta	1.000 pzta. (6,01 euro)	1.350 pzta. (8,11 euro)
KANPOAN		
Harpidetza	6.500 pzta. (257 FF / 39,07 euro)	—
Ale arrunta	1.100 pzta. (43,5 FF / 6,61 euro)	1.550 pzta. (61,29 FF / 9,32 euro)

Summary

Limits and advances of Spanish daily newspapers on the internet

The professors Jose Inazio Armentia and Jon Elexgaray have carried out a study on the introduction of the Spanish press on the internet. The authors consider the problems that the digital press has had to face (variety of formats, financial viability and the introduction of advertising, etc.). However, one cannot avoid mention of its advantages and possibilities as regards the future (interaction, immediacy, etc.) in addition to the numerous new services it provides: chat, electronic buying and selling and centres of debate, etc. wJOSE INAZIO ARMENTIA / JON ELEXGARAY

f

El País and the truce

The professor Txema Ramirez de la Piscina here analyzes the editorial line pursued by the *El País* daily newspaper during the period of the ETA truce (1998-99). According to the author, this newspaper, a standard-bearer of progressiveness and modernization in Spain over the last 25 years, has joined the media crusade against Basque nationalism advocated by other media, thus avoiding a contextualization of the Basque conflict and instead favouring constitutional standpoints. wTXEMA RAMIREZ DE LA PISCINA

f

Liberalism and culture

The professor Jesus Casquette here analyzes the relationship existing between liberalism and culture. He claims that current liberal philosophers defend abstentionism from the State in the socio-cultural market, and assesses to what extent this posture is consistent with the premise of liberalism itself. His analysis makes reference above all to multicultural societies. wJESUS CASQUETTE

International relations in Basque nationalism, from its establishment (1890) until the civil war (1939)

The professor Alexander Ugalde focuses on a study of the overseas activity of Basque nationalism from its beginnings until the end of the civil war (1890-1939). His main aim consists of researching both into theoretical aspects and the putting into practice of this said activity so as to be able to reply to a basic question: to establish whether the overseas activity of Basque nationalism followed a defined pattern during that period. wALEXANDER UGALDE

f

Looking southwards. The Basque press in exile from 1936 onwards in Europe

The professor Jose Ramon Zabala provides us with an analysis of newspaper geography brought about, in the wake of the civil war, by the exile of Basques to the French Basque Country, France and Great Britain. According to the author, these newspapers and magazines (the most important being *Euzko Enda*, *Euzko Deya*, *Gernika* and *Euzko Gogoa*) represent products of undeniable quality and symbolic value, despite the adverse conditions of the time. For this reason, he regrets the lack of interest currently generated by this area of our cultural and historical heritage. wJOSE RAMON ZABALA

f

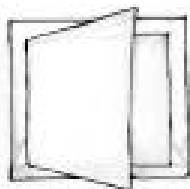
The tree of reality

The writer Koldo Izagirre presents us with the first part of the new collection *20th Century Poetry Notebook*, which will be published by the literary publishers Susa. This collection will bring together the poetic anthologies of forty 20th Century Basque poets. The article takes us into the poetic work of the ten poets of this first part: Iñigo Aranbarri, Bernardo Atxaga, Joxe Azurmendi, Luis Berrizbeitia, Itxaro Borda, Nemesio Etxaniz, Xabier Iratzeder, Salvatore Mitxelena, Orixe and Arantxa Urretabizkaia. wKOLDO IZAGIRRE

f

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, entertainments, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Joseba Balerdi, Begoña del Teso, Luis Fernandez and Harkaitz Cano. w*Various Authors*

e skuetan duzun hau bigarren aldiko 119. zenbakia da eta 2000. urteko laugarrena.

Zenbaki honetan ez da gai nagusirik lantzen. Horren orde, *Gaiak* sailean, elkarren artean lotura zuzenik ez duten sei artikulua aurkezten dizkizugu. Honako gaiak lantzen dira, hain zuzen, artikulua hauetan: Estatu espainiarreko egunkariak Interneten, *El País* egunkariak su-etenean izandako jarrera, liberalismoaren eta kulturaren arteko harremana, hasierako euskal nazionalismoaren nazioarteko harremanak, Gerra Zibilaren ostean euskal erbesteak Europan sortutako hemerografia, eta XX. Mendeko Poesia Kaierak bildumaren lehen atalaren aurkezpena.

Lehenengo artikuluan, bada, Estatu espainiarreko prentsa Interneten izaten ari den ezarpena aztertu dute Jose Inazio Armentia eta Jon Elexgaray irakasleek. Lan honetan, prentsa digitalari aurkeztu zaizkion hainbat arazo planteatzen dira, hala nola formatuen aniztasuna, errentagarritasuna, publizitatearen sarrera... Bestetik, ordea, etorkizunean izan ditzakeen ahalbideak ere jorratzen dituzte egileek: chat zerbitzuak, salerosketa elektronikoa, eztabaida guneak...

Bigarren artikuluan, Txema Ramirez de la Piscina irakasleak, ETAre su-etenearen garaian *El País* egunkariak jarraitu duen ildo informatibo eta editoriala aztertu du. Azken hamarkadetan Espainiako progresismoa islatu duen egunkari hau, egilearen ustez, euskal nazionalismoaren aurkako gurutzadan sartu da, euskal gatazkaren kontes-

tualizazioa saihestuz eta jarrera konstituziozaleen aldeko apustua eginez.

Hurrengo artikuluan, Jesus Casquette irakasleak liberalismoaren eta kulturaren arteko harremanei buruz dihardu. Casquettek dioenez, egungo filosofo liberalen arabera, merkatu soziokulturalean Estatuaren abstentzionismoa sustatu behar da. Ikuspegi honen eta liberalismoaren beraren premisen arteko koherentzia analizatu du Casquettek, batik bat kultura anitzeko gizarteen baitan.

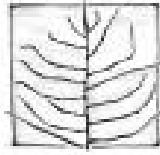
Laugarrenean, euskal nazionalismoak bere sorreratik Gerra Zibila amaitu artean sustatutako kanpo ekintza jorratu du Alexander Ugalde irakasleak. Nazioarteko harreman hauen alde teorikoak zein praktikoak ikertzea da lanaren xede nagusia, azken buruan, euskal nazionalismoaren kanpo ekintzak, garai horretan, eredu jakinen bati jarraitu ote zion zehazteko asmoz.

Ondoren, Jose Ramon Zabala irakaslearen eskutik, Gerra Zibilaren ondoren euskal erbestek Europan zehar ekoiztako prentsaren azterketa dator. Erbesteko egunkari eta aldizkari hauek (garrantzitsuenak *Euzko Enda*, *Euzko Deya*, *Gernika* eta *Euzko Gogoia*) lortu zuten kalitatea eta lekukotasun balioa azpimarratzen du Zabalak, batik bat zein baldintza bizi izan zituzten aintzat hartuz. Horregatik, euskal ondare historiko eta kulturalaren esparru honek egun pizten duen arreta urria deitoratzen du.

Azkenik, Susa argitaletxearen XX. Mendeko Poesia Kaiarak bildumaren lehen emanaldia aurkeztu du Koldo Izagirre idazleak. Emanaldi honetako hamar poeten obra du hizpide: Iñigo Aranbarri, Bernardo Atxaga, Joxe Azurmendi, Luis Berrizbeitia, Itxaro Borda, Nemesio Etxaniz, Xabier Iratzeder, Salvatore Mitxelena, Orixe eta Arantxa Urretabizkaia.

Egunen gorpilean saileko orrialdeetan, ohi bezala, kultura, literatura, ikuskizunak eta komunikazioaren inguruko berriak dituzte aipagai, estilo arin eta bizian, Joseba Balerdik, Harkaitz Canok, Begoña del Tesok eta Luis Fernandezek. j

Gatak

JOSE INAZIO ARMENTIA / JON ELEXGARAY

**Interneteko egunkariaren mugak eta
aurrerapausoak Estatu espainiarrean**

11

f

TXEMA RAMIREZ DE LA PISCINA

***El País* eta su-etena**

33

f

JESUS CASQUETTE

Liberalismoa eta kultura

49

f

ALEXANDER UGALDE

**Euskal nazionalismoaren nazioarteko
harremanak**

Sortu zenetik (1890) Gerra Zibilera arte (1939)

65

f

JOSE RAMON ZABALA

**Hegoalderantz begira
1936ko euskal erbesteko prentsa European**

77

f

KOLDO IZAGIRRE

Errealitatearen arbola

97

Interneteko egunkarien mugak eta aurrerapausoak Estatu espainiarrean

b

JOSE INAZIO ARMENTIA / JON ELEXGARAY

b

Sarrera

Munduko lehen egunkari elektronikoa 1979ko martxoan jaio zen Erresuma Batuko Birmingham hirian. Egunkari honen izena *Viewtel 202* zen eta euskarri gisa papera erabili beharrean telebistako pantailaz baliatzen zen. Berez, produktu hau, *Birmingham Post and Mail* egunkariaren zerbitzu osagarritzat hartuta zegoen. Orrialdeak, teletestua erabiltzen zuen Prestel sistemaren bitartez igortzen ziren. Orduan urriak ziren komunikabide honen harpidedunak, telebista aparailuetan deskodetzaile bat jarri behar izaten zuten seinalea jaso ahal izateko. Esan dezakegu, bada, duela 20 urte jaiotako kazetaritza elektronikoa telebista kateetan finkatu zela teletestuari esker.

CD-ROMean egindako bildumak alde batean uzten baditugu, kazetaritza elektronikoa ez da orain dela gutxira arte aintzat hartu egunkarien idazgeletan. Interneten hedapenarekin kazetaritza elektronikoa berpizkunde handia ezagutu du. World Wide Web edo munduko amaraun handiaren garapena Timothy Berners-Lee britainiarra eta

W Jose Inazio Armentia eta Jon Elexgaray EHUko Kazetaritza Saileko irakasleak dira.

Robert Cailleu frantziarraren ikerketa lanetan oinarritzen da hein garrantzitsu batean. WWW delakoak Interneten erabilpena erraztu zuen eta egunkari batzuk amaraunean egoteko aukera aztertzen hasi ziren. 1993an *Mercury Century*, *The Chicago Tribune* eta *The Atlanta Constitution* kazeta iparramerikarrek zenbait informazio —oraindik irudirik gabe— jarri zuten Estatu Batuetako Internet hornitzaile nagusien zerbitzarietan (batez ere America On Line, Compu-Serve eta Prodigy-n).

1994an *Daily Telegraph* egunkari britainiarra edizio digitalen aitzindari bihurtu zen bere *Electronic Telegraph*-ekin; bertan, informazioei berezko tratamendua ematen zitzaien, euskarri digitalera egokitzeko xedearekin. Estatu Batuetan, *San Jose Mercury News* kazeta izan zen lehen osoko egunkari elektronikoa 1994an. Hasiara batean zerbitzu berri hau erabili ahal izateko ordaindu behar izaten zen (5 dolar hileko), baina 1998ko maiatzaz geroztik doakoa da. Doakotasunaren joera hau egunkari gehienetara hedatu da.

Estatu espainiarrean, *El Temps* aldizkari valentziarrak 1994. urtean jarri zuen lehen edizio digitala martxan. Urte berean sareratzen da ere Espainiako *Boletín Oficial del Estado* agerkaria. 1995ean Bartzelonako hiru egunkari nagusiak —*La Vanguardia*, *El Periódico de Catalunya* eta *Avui*— Interneten irakur zitezkeen. Urtebete beranduago, Madrilgo hiru kazeta salduenak ere (*El País*, *ABC* eta *El Mundo*) sarean agertu ziren.

Euskal Herriaren kasuan, *El Diario Vasco* izan zen aitzindaria arlo honetan, 1995eko abuztuan jarri baitzuen sarean asteko edizio bat. Urte bete geroago, 1996an, aste-kari hau egunkari bihurtu zen. *El Correo Español*-ek 1997an sareratu zuen bere webgunea, *Euskaldunon Egunkaria*-k 1998an eta *Deia* izan zen azkena, 1999ko udazkenean. Egun, Euskal Herriko egunkari guztiek (*El Diario Vasco*, *El Correo Español*, *Euskaldunon Egunkaria*, *Gara*, *Deia*, *Diario de Navarra*, *Diario de Noticias*, *El Periódico de Alava* eta baita Iparraldean banatzen den *Sud-Ouest* ere) euren orrialdeak Interneten eskaintzen dituzte.

Aurten argitaratutako *Informe Anual de la Comunicación*-en arabera, 1999. urtearen amaieran Estatu espainia-

rrean 81 ziren sareko edizioa zuten egunkariak. Hauetariko batzuek gainera —*La Estrella Digital*, adibidez— ez dute paperezko bertsiorik. Bernardo Díaz Nostyren arabera, 1999. urtearen amaieran mundu osoan gaztelaniaz idazten ziren 930 egunkarietatik 403k, ia erdiek alegia, zuten bertsio digitala sarean. Hauetatik, 100 Mexikokoak ziren; 81, Estatu espainiarrekoak, arestian aipatu bezala; 64, Argentinakoak; 23, Venezuelakoak; 20, Perukoak; 19, Kolonbiakoak; 14, Txilekoak; 12, Estatu Batuetakoak; 10, Ekuadorrekoak; 10, Uruguaykoak; 7, Boliviakoak; eta beste 43 herrialde desberdinetan sakabanatutakoak. Hala eta guztiz ere, esan behar da kopuru hauek etengabe ari direla aldatzen.

Bestalde, aipatzekoa da Estatu espainiarreko 81 egunkari digital horietatik herenak bakarrik, 27 alegia, daudela OJDren kontrolpean. Eta hauen artean *El País* da bisita gehien jasotzen duena (92.281 kontsulta/egunean); bigarren postuan, eta alde handiarekin, *El Mundo* dago (41.079 k/e) eta hirugarrenean *Marca* kirol egunkaria (29.286 k/e).

Edizio digitalak finkatzen diren heinean galdera batzuk agertzen dira etorkizunari begira berauen behin betiko formatuari buruz. Gaurko joerei so eginez gero, badirudi egunkari digitalek informazioa ez ezik beste zerbitzu batzuk ere, Interneteko atarien ildotik, eskainiko dituztela. Eztabaida guneak, *chat* edo salerosketa elektronikoa bezalako aukerak agertu dira dagoeneko hedabideen webguneetan. Ikusteko dago ere zein izango den orrialde digital hauen taxuera. Hasiara batean bazirudien Adobek garatutako PDF (*Portable Document Format*) formatua izan zitekeela sarean materialak aurkezteko estandarra. PDFri esker, paperean diren bezala agertzen dira sarean ere QuarkXPress edo beste maketazio programa bat erabiliz egindako dokumentuak. Baina kontuan izan behar da ez dela berdina paperean irakurtzea edo ordenadorearen pantailan. Agian horregatik, Estatuko egunkari nagusien artean *El Periódico*-k eta *El Mundo*-k soilik erabiltzen dute aipatutako lengoaia. Une honetan ematen du egunkari elektronikoen oraindik ez dutela aurkitu berezko lengoaia euren edukiak Interneten aurkezteko. Oraingoz, hainbeste entzuten den multimedia kontzeptua (bideoa, irudia eta soinua testuarekin kombina-

tuta) ez da iritsi egunkarien web orrialdeetara. Hauek, jendeak ikuskatzeko baino irakurtzeko daude pentsatuta.

Diseinu eta itxurarekin zerikusia duten kontuekin batera finkatzeke dago ere webgune hauen errentagarritasuna. Agi denez, azken arlo hau —errentagarritasunarena, hain zuzen— ez omen da agertzen egunkarien lehentasunen artean. Hala ere, 1998ko udan agertu zen paperezko ediziorik ez duen *La Estrella Digital*. Egunkari honen helburua Estatuko prentsa digitalaren irakurleentzat erreferentzia bat —*El País* edo *El Mundo* izan daitezkeen moduan— izatea da. Jakina, paperezko ediziorik ez badauka, bere diru sarrera bakarria Interneten jartzen den publizitatearen bitartez heltzen da. Aditu batzuek honetaz plazaratu duten galdera zera da: amaraunean sartzen den publizitatearekin bakarrik berma al daiteke prentsa elektronikoa- ren etorkizuna? Edo ematen duen bezala, beste zerbitzu batzuetara (telerosketa, bilaketak berezko bannerrekin...) jo beharko dute egunkariek euren iraupena ziurtatzeko?

Newspapers & Technology (ikus 1997ko apirilean plazaratutako alea) aldizkariak 1997ko lehen hiruhilekoan Estatu Batuetako 550 egunkarien artean egindako inkesta baten arabera, erantzunen % 60ek edizio digitalen errentagarritasun eza azpimarratzen zuten. Estatu espainiarrari dago- kionez, edizio digitalen errentagarritasuna ere kolokan dago. *El País Digital*-en arduraduna den Mariló Ruiz de Elvira- ren aburuz, Estatuan oraindik ez da *masa kritikora* heldu edizio elektronikoak negozio bihurtzeko (honetaz, kontuan eduki behar da OJDren datuen arabera *El País*-en Interneteko edizioa dela Estatuan bisita gehien jasotzen duena):

Momentuz dirua irabazten dutenak balio erantsi handia eskaintzen dutenak dira. Balio erantsi hau normalean ekonomikoa da, adibidez Burtsaren informazioa zuzenean, edo paperean aurkitzen ez diren beste zerbitzu batzuk (*Noticias de la Comunicación*, 178 zb., 30 or.).

ABC Electrónico argitaratzen duen Prensa Española-ko Multimedia Sailaren arduraduna den Guillermo Olivé-ren us- tez, publizitatearen bidez lortzen diren diru sarrerak ez dira aski izaten —oraingoz— edizio digitalek sortzen dituzten gastuei aurre egiteko:

Egunkari gehienak 50-100 milioi hasi gara jasotzen Interneteko publizitateari esker. Hala ere, horrek ez du esan nahi edizio elektronikoekin dirua irabazten ari denik, sortutako gastuak diru sarrerak baino handiagoak direlako (*Noticias de la Comunicación*, 178 zb., 30 or.).

Dena dela, publizitatea apurka-apurka ari da sartzen ziberespazioan. 1998. urtean *El Mundo*-k ia 100 milioi pezeta fakturatu zituen arlo honetan. Recoletos Taldea (*Marca*, *Expansión*, *Diario Médico*, *Actualidad Económica*, *Telva* eta *Gaceta Universitaria*) kopuru horretatik hurbil ibili zen ere. Aitzitik, edizio digitaletan aitzindaria den *El Periódico de Catalunya*-k 18 milioi baino ez zuen jaso. Estatuko egunkarien artean sarean gehien bisitatzen denak, *El País*-ek hain zuzen, 80 milioi pezeta inguru lortu zuen Interneteko publizitatearen bitartez.

Hurrengo urteei begira, badirudi ziberpublizitatearen esparru interesgarri bat iragarki sailkatuena izan daitekeela. Estatu Batuetan *Los Angeles Times*, *Chicago Tribune*, *Washington Post* edo Knight Ridder taldeko egunkariak hasi dira esparru berri hau jorratzen. Egia esan, iragarki sailkatuen arloan Internetek izan dezakeen eragin handiak ondoeza zabaldu du egunkari «klasikoen» arduradun ekonomikoen artean. Bernardo Díaz Nostyk adierazten duenez,

Badago faktore ekonomiko garrantzitsu bat komunikabide inprimatuak Interneterantz bultzatzeko. Sarean ez badaude, prentsaren berezko negozioak direnak —iragarki sailkatuak, publizitate lokala, e.a.— beste batzuen esku geldi daitezke. Balizko kenketa honek oso kezkatuta ditu, une honetan, Iparramerikako prentsa argitaratzaile lokalak (Díaz Nosty, 1997, 45 or.).

Aditu batzuen iritiz (ikus *Noticias de la Comunicación*, 178 zb., 178 or.), datorren mendearen hasierarako, iragarki sailkatuen % 10 *on line* edizioetara joan daiteke. Estatu espainiarrean egunkari ugari dira bere webgunean zerbitzu hau dagoeneko eskaintzen dutenak. Kataluniako *La Vanguardia* izan zen aitzindaria ekimen honetan eta azken urte honetan asko eta asko izan dira bide berari ekin diotenak.

Audientzia eta beronen kontaketa

Estudio General de Medios (EGM) delakoak joan zen urteko lehen hiruhilekoan egindako ikerketa baten arabera (ikus <http://www.aimc.es>), Estatu espainiarreko 14 urtetik gorako biztanleen artetik % 8k (2,7 milioi lagun inguru) du Internet erabiltzeko aukera. Kopuru honetatik 2 milioik erabili zuten Internet hilabete horietan. Zenbaki hauek zibernauten kopuruak azken urteotan izan duen gorakada adierazten digute. Kontuan eduki behar da 1996. urteko lehen hiruhilekoan Estatuko populazioaren % 1,4 soilik zegoela konektatuta. Honek esan nahi du tar-te honetan sarearen erabiltzaileen kopurua 5 aldiz biderkatu dela.

Estatuko internauta arruntaren ezaugarriak hauexek dira: gizonezkoa (% 70,8), gaztea (% 65,3 14-34 urtekoen bitartean kokatzen da) eta diruduna (% 64,2 goi-ertainean edo goi klasean egongo lirateke). Hau dela eta, ezbairik gabe esan daiteke, publizitate eta marketinaren ikuspegitik, Internet erabiltzen duena, bere kontsumo ahalmenagatik, oso interesgarria dela.

EGMren datuak bat datoz, gutxi gorabehera, Kaixo bi-latzaileak eta Eustatek (Euskal Estatistika Institutua) 1998ko abenduan egindako azterketarekin. Euskal Herriko internauten artean % 75,17 gizonezkoak dira (Interneteko Publizitate eta Marketin enpresak dagoeneko hasi dira ikertzen zergatik sareak ez duen interesik pizten emakumeen artean) eta ia erdiak (% 47,29) 31 urtetik behera du.

Autonomia Erkidegoen artean ematen diren desberdintasunak nabarmenak dira. Honela, Katalunian internauten portzentajea % 12,8 den bitartean, Kantabrian % 3,9 soilik konektatzen da sarera. Arlo honetan badago aintzat hartzeko alderdi bat: ez dago paralelismorik prentsa idatziaren kontsumoan lehen postuak betetzen dituzten eta internauten ehunekoetan lehenak diren lurraldeen artean. Prentsa erosleei dagokienez hauek dira lehen lekuetan dauden Erkidegoak: Nafarroa, Euskal Autonomia Erkidegoa, Balearrak eta Kantabria; eta zibernauten kopurua kontuan edukitzen badugu, berriz, hauexek: Katalunia, Ma-

dril, Errioxa eta Murtzia. Ikus daitekeenez, gauza bat da egunkaria erostea eta beste bat berau edo beste gauzaren bat ordenagailuaren pantailan —dohainik— irakurtzea.

EGMren inkestaren arabera Estatuko populazioaren % 25,9k (8,9 milioi inguru) badu ordenadorea. Datu honek eman diezazkiguke, epe labur bati begira, Interneten hazkundearen aukerak.

Egunkari digitalen hedapena kontrolatzen duen erakundea OJD (Oficina para la Justificación de la Difusión) da. 2000ko hasieran OJDk 27 egunkari elektronikokontrolatzen zituen. Gainbegiraketa jarduera-fitxategiaren (*log*) kontrolaren bidez burutzen da. *Log* hau kazeten webgunean aurkitzen da. Hala ere, bisitaldiak kontrolatzeko erabiltzen den teknologia hobegarria da eta fidagarriagoa izan daiteke. Gaur egun sare askotan *proxy* deiturikoak erabiltzen dira. *Proxy*-a Internet eta sare pribatu baten arteko trafikoa zentralizatzen duen zerbitzari berezia da; zubiarena egiten duena, alegia. Honela, sarearen erabiltzaileek eskatutako orrialdeak *proxy*-etan grabatuta gelditzen dira, beste norbaitek erabili nahi baditu askoz azkarrago sartu ahal izateko. Baina sistema honekin sare osoko bisitaldiak bat bakarria bailiran kontaktzen dira. Demagun unibertsitate batean Internet erabiltzaile guztiek goizero *Marca* irakurtzen dutela. Euren konexioa *proxy* baten bitartez egiten bada, *Marca*-ren webguneko *log* delakoak bisitaldi bakarria kontaktuko du. Ikusten denez, irakurle kopuruaren kontrol sistema ez da oraindik zeharo fidagarria.

Proxy-ek irakurle kopurua gutxitzen badute, nabigatzaileen kanalek eta bilaketa motoreek, aitzitik, bisitaldi zenbatekoa artifizialki handitzen dute. Nabigatzaileen kasuan automatikoki, hau da, erabiltzaileak eskatu gabe, zamatzen dituztelako orrialdeak. Eta arakatzzaileei dagokienean, etengabe ari direlako orrialde desberdinetan sartzen euren edukiak sailkatzeko asmotan.

OJDk 2000ko urtarrilean argitaratutako datuen arabera, gehien bisitatu zen egunkari digitala *El País* izan zen (eguneko batez besteko 92.281 bisitaldirekin). Bigarrena *El Mundo* izan zen 41.079 ikustaldirekin. Hirugarren tokia *Marca*-rentzat izan zen (29.286 kontsulta/egunean), eta

honen atzetik *ABC* (24.474 k/e), *Expansión* (16.016 k/e), *Cinco Días* (12.003 k/e), *La Vanguardia* (10.133 k/e) eta *El Periódico de Catalunya* (7.706 k/e) zihoazen.

Euskal Herriko egunkariei dagokienez, OJDk, oraingoz, *El Correo Español*, *El Diario Vasco* eta *Diario de Navarra*-ren datuak soilik eskaintzen ditu. Bilboko egunkariak egunero jasotzen dituen batez besteko bisitak 4.322 dira; Donostiakoak, 2.955 eta Iruñeakoak, 2.292.

Kopuru hauek paperezko edizioen salmentetatik oraindik oso urruti daude, batez ere probintzia mailako hedapena duten egunkarien kasuetan. Ikusgarria da nola ez datozen bat OJDren datuak paperezko edizioetan eta digitaletan. Adibidez, 1998an *El País* izan zen Estatu espainiarrean ale gehien banatu zituen egunkaria (450.176 ale). Bigarren lekuan, *Marca* zegoen, 417.456 alerekin. Beraz, tarte eskasa ateratzen zion batak besteari. Euren edizio elektronikoetan, aitzitik, *El País*-ek *Marca*-ri sekulako aldea ateratzen dio: batak egunean 92.281 kontsulta dituen bitartean, besteak 29.286 bisita baino ez ditu, hau da, herenera ere ez da heltzen. Esanguratsuak dira, halaber, prentsa ekonomikoaren ikustaldi ugariak. Bai *Expansión*-ek baita *Cinco Días*-ek ere erraz gaingitzen dute Barzelonako egunkari nagusien —*La Vanguardia* eta *El Periódico*, alegia— edizio elektronikoen bisitari kopurua. Honi buruz, gogoratu behar dugu *El Periódico*-k 230.724 ale bantzen baditu eta *La Vanguardia*-k 212.202, *Expansión*-ek 59.021 «soilik» hedatzen dituela eta *Cinco Días*-ek 28.581.

Paperezko eta Interneteko edizioen arteko paralelismo eza hobeto ulertzeko, internautaren soslaia azpimarratu beharko litzateke: gaztea, diruduna eta lanetik konektatzen dena gehienbat. Hauek ez dira, gaur egun behintzat, prentsaren erosle gehienen ezaugarriak.

Ēgunkari digitalak

Estatu espainiarrean gertatutako aurrerapen digitalaren abiapuntua bilatzeko 1995. urtera jo behar dugu. Babilabide telematiko berrien informazio uholdea egunkarie-

tako erredakzioetara ailegatzen den heinean, kazetariak behartuta sentitzen dira erantzun bat ematera. Hilabete batzuk pasa ondoren, 1996. urtean zehar, gai hau egunkari guztien orrialdeetan azalduko da sakonki jorratuta. Informatikari buruz tutik ere ez zekiten kazetari haiei ezinbestekoa egin zitzairen gai honi buruz beren iritzia plazaratzea irakurleen artean zegoen egarria asebetetzeko.

1996ko hastapenetan Estatu espainiarrean sortzen den pizkunde teknologiko honekin batera, Ozeano Atlantikoaren beste aldetik zetozen albisteen arabera, 50 milioitik gora ziren Internet erabiltzen zutenak mundu mailan. Berri hauek ez zuten lo harrapatu Vicent Partal katalana, urteak baitzeramatzan begirik kendu gabe Estatu Batuetan gertatzen ari zen iraultza digitalari. Estatuko «ziberpentsalaririk» ospetsuena bera dela diote, aurrenetariko Internet erabiltzen eta baita amaraunaren hedapena iberiar penintsulan ikertzen ere.

Partal da, hain zuzen ere, *VilaWeb* egunkari elektronikoen zuzendaria, Estatu mailan sareratu den *on line* proiekturik interesgarrienetarikoa. Interneterako sortu zen kazeta izanik, ez da komunikabide batek bultzatutako ekimena; horrez gain, oso-osorik katalanez idatzita dago. Baliabide eskasak izan arren, *El Periódico*, *La Vanguardia* edo *El País* bezalako egunkariekin lehian ari da azokan.

Partalek berak 1998ko otsailean *ReD* aldizkari digitalari (ikus <http://www.webred.com>) egindako adierazpenetan azaltzen den bezala, «*VilaWeb*-en arrakasta ez da bere informazio kopuruan bilatu behar, derrigorrez murrizta, baizik eta bere edukiek duten izaera elkarreragilean».

«Diari electronic independent» lelopean agertzen den webgune honek baditu informazio arrunta eskaintzen duten sail arruntak eta erabiltzaileen parte-hartzea bultzatzen duten beste batzuk ere; besteak beste, *chat* di-relakoak (berriketa guneak) eta eztabaidarako foroak. Zerbitzu hauez guztiez gain, Europa Press berri agentziak eskaintako azken orduko albisteen atala ere badu eta baita herrietako berriak jasotzeko gunea ere.

Dena den, Estatu mailan Interneten bidez bakarrik hedatzeko helburuarekin sortutako aurreneko egunkaria,

hau da, paperean egindako bertsiorik gabekoa, *La Estrella Digital* izan zen. 1998ko ekainaren 10ean sareratu zen lehen aldiz, Pablo Sansebastián, desagertutako *El Independiente* egunkariaren zuzendaria izandakoaren gidaritzapean.

Proiektua handizalea zen eta 50 kazetariz osatutako lan taldearekin abiatu zen. Bere zerbitzuak doanekoak izanik publizitatea du diru iturri nagusia.

Itxura aldetik begiratuta esan genezake sarean dauden beste egunkarien tankerakoa dela. Hizkuntza zuzena eta ulerterraza erabiltzen saiatzen da, kontuan izanik internautei bideratuta dagoela eta suposatzen dela hauek ez direla irakurle amorratuak.

Bere sustatzaileek *Noticias de la Comunicación* aldizkariari egindako adierazpenetan azaltzen den bezala (1998ko ekaina, 45 zb.), egunkari digital honek

sarean bere espazioa bilatzea du helburu, paperezko euskarria erabiltzen duten kazetekin lehiatu gabe, aitzitik, hauen gehigarria izanik eta partidu politikoen eta bloke mediatikoen menpekotasunetik kanpo geldituz.

La Estrella Digital-en kolaboratzaileen artean Raúl del Pozo, José Luis del Pozo, José Luis Gutiérrez, Ramón Tamames, Jesús Camacho edo José María García bezalako izen ospetsuak azaltzen dira, guztiak COPE irrati katearekin edo *El Mundo* egunkariarekin zerikusia dutenak.

2000ko hastapenetan 81 egunkarik zuten bertsio elektronikoa Estatu espainiarrean. Suposatzen da epe laburrean gelditzen diren guztiek izango dutela. Sarean agertzeko prentsak azaltzen duen irrikaren atzean helburu estrategikoak daude; argi dago lasterketa honetan inork ez duela bazterrean gelditu nahi.

Doaneko zerbitzuak izateagatik, hasiera batean proiektu guztiek galera ekonomikoak izan arren, beren xedeak publizitatean eta denda birtualen produktuen salmentetan jarrita dituzte, epe ertainera lehiakortasuna eta kalitatea eskaintzen dituzten zerbitzu enpresak bihurtzeko asmatan; eta, ahal izanez gero, mozkinak poltsikoratzeko.

Nahiz eta aurreneko bertsio elektronikoa paperean egindako egunkariaren itxura izan, poliki-poliki estilo propioa bilatzen saiatu dira eta ikus-entzunezkoek erabiltzen

du ten lengoaiaren ildotik garatu dira, liburu itxura duten ohiko kazeten eredu albo batean utzirik. Helburu hau lortzeko, Internetek elkarrekintzarako eskaintzen dituen baliabideak eta gehienbat bere lotura hipertestualak erabiltzen dituzte. Bitarteko hauek ezin dira testuaren euskari soilak izatera mugatu; abantaila elkarreragileak erabiliz zerbitzu sorta zabala eskaintzen da, batzuk ordaintzekoak izan daitezkeenak: denda birtualak, datu baseak edo informazio berezitua.

Gaur egun Estatu espainiarreko kazeta digitalen kalitate, orain dela gutxira arte Estatu Batuetakoena zena bezain ona dela ziurta dezakegu. Horren lekuko, horra hor oraindik orain *El Mundo*, *La Vanguardia*, *Canarias 7* edo *ABC*-k lortu dituzten sari ospetsuak arlo honetan.

Kazetaritzan aritzeko modu berri honen erronka nagusia hartzaillearekin sortzen den komunikazio elkarreragilean datza. Zibernautak gehien interesatzen zaizkion informazioak irakurtzen ditu, berriketa guneetan edo eztabaida foroetan sartzen da, irakurleen lehenetsunak ikeritzeko erabiltzen diren bozketetan parte hartzen du, denda birtualetan nahi dituen produktuak aukera ditzake eta, horrez gain, posta elektronikoaren bitartez erredakziora helaraz ditzake bere iritziak nahiz iradokizunak, baliabide honek daukan berehalakotasunaz baliatuz. Egunkari hauek guztiek *on line* prozesua garatzen duten heinean, bertan sortzen den *feedback* aberasgarriak gero eta komunikazio maila handiagoa lortzen du.

Estatu espainiarrean *El Periódico de Catalunya* izan zen egunkariaren edukia zuten CD-ROMak argitaratu zituen lehendabiziko errotatiba. Interneten sartu aurretik, Servicom-ek eskaintzen zuen zerbitzu berezitu baten bitartez sareratu zuen bere edizio digitala.

Garai hartan Estatu Batuetan webgune garrantzitsuetan egiten ari ziren lana erabili zuten eredutzat egunkari elektronikoa berria sortzeko. Acrobat programa informatikoa erabili zuten orrialdeak PDF formatuan lantzeko. Ekimen honen sustatzaileak hasiera-hasieratik jabetu ziren lantzen ari ziren proiektuaren helburuak epe luzera begira landu behar zirela, eta ezinbestekoa zela zutabe

sendoetan oinarritzea. Horretarako lan talde berri bat sortu zuten, kazetaritzan, publizitatean eta marketinean arituko zirenak.

El Periódico de Catalunya-ren egunkari digitalak, papezko euskarrian gertatzen den bezalaxe, bi bertsio ditu: gazteleraz eta katalanez. Adobe Acrobat Reader programa erabiliz bere azala PDF formatuan ikusteko aukera ematen du; hau da, paperean agertzen den bezalaxe. «Viajes on line» izenburupean mundu osoko herrialdeen zerrenda luze bat eskaintzen du tokian tokiko ezaugarri nagusienak azaltzen dituelarik. Nabigatzaileak leku bat aukeratzen du eta lotura hipertestualaren bitartez bertako informazio grafiko eta testuala lortzen du.

Grupo Godó katalanak, bere aldetik, 1995ean erabaki zuen amaraunean sartzea. Xedea gauzatzeko asmoz, La Vanguardia Digital S.L. enpresa berria sortu zuten. Horrela prest zeuden erronka berriei aurre egiteko. Ekainaren 14an zabaldu zuten webgunea eta ekimen hau burutzeko une hartan sarean zegoen guztia arakatu zuten ereduak bilatzeko asmoz. Arreta berezia jarri zioten Estatu Batuetako webguneei; besteak beste, *San Jose Mercury*-renari edo CNNrenari.

Kazeta digitala gauzatzeko prozesua mailaz mailakoa izan zen. Hasiera batean papezko egunkaritik aukeratu-tako berri bakar batzuk sareratu zituzten eta poliki-poliki handituz joan ziren edukien kopurua. Joan zen urtean *La Vanguardia Digital*-ek zerbitzari propio bat sortu zuen, batik batik, taldearen produktu guztiak baliabide honen bitartez sareratzeko asmoarekin.

Webgune honen zerbitzurik entzutetsuena «Clasificados» izenburupean azaltzen dena dela esan behar dugu; iragarki sailkatuak, alegia. Datu base baten bitartez etxebizitza bat aurki daiteke, aurretik definiturik dauden bilaketa eremuak erabiliz. Zerbitzu hau informazio inmobiliarioa eskaintzen hasi zen eta handik gutxira enpleguaren eta motorraren arloetara ere zabaldu zen.

«Chat semanal» bezala ezagutzen den berriketa foroa ere aipagarria da nabigatzaileen artean duen arrakastagatik. Gune elkarreragile honetan astean behin, ostegune-

tan, 22:00etatik 23:00etara bitartean, katalanez, pertsona publiko ospetsu bat internauten galdera guztiei erantzuten saiatzen da. Horrez gain, publikoak eztabaida guneetan parte har dezake eta posta elektronikoaren bidez erredakziora helaraz ditzake bere iritziak eta iradokizunak.

«Mailinews» goiburuean agertzen zaiguna da egunkari katalanaren beste zerbitzu interesgarri bat. Gune honetan, irakurleari etxean berak aurretik aukeratu dituen sailtako eguneko berriak doan jasotzeko aukera eskaintzen zaio. Hau da, zibernautak berak nahi dituen esparruak aukeratzen ditu eta goizero, modu zuzenean, e-postaren bitartez, etxean albiste garrantzitsuenen titularrak jasotzen ditu.

«Canal de cine» epigrafean, 55 hirietako zinema kartelegietan arakatzeko aukera ematen zaigu.

Egunkari garrantzitsuenen hemerrotekan miaketa lana azken zazpi aleen artean ahalbidetzen bada, *La Vanguardia Digital*-en kasuan aukera hau aurretik plazaratutako ale guztietara zabaltzen da, bilaketa sistema azkarra erabiliz.

Azkenik, aipatu beharra dago egunkari honek azken orduko albisteei eskaintzen dien gunea. Bertan goizeko 7:00etatik gaueko 23:00ak arte, etengabe berritzen den zerbitzu baten bitartez, mundu zabaleko gertakari garrantzitsuenei buruzko informazioa eskaintzen da.

El Mundo ere lehendabiziko multzoan sareratu ziren egunkarien artean egon zen. Ordura arte Estatu mailan *Avui*, *El Periódico de Catalunya* eta *El Comercio de Gijón*-en esperientziak baino ez ziren ezagutzen. Dokumentaziorako erabiliko ziren CD-ROMak sortzen hasi ziren, egunkariaren hemeroteca euskarri berrira egokituz. Honela, fitxategiak formatuz aldatzeko trebetasuna jorratu zuten. Berehala jabetu ziren tresna informatiko berriek eskaintzen zituzten ahalbideez. Buru-belarri ekin zioten lanari eta lan setati honen adierazle gisa aipatu behar da nabigatzaile propioa sortzera ausartu zirela. Laster ohartu ziren ekimenak ez zuela etorkizunik, besteak beste, mundu mailako erraldoien aurka ez zutelako zer eginik.

1995ean sareratu zuen *El Mundo*-k lehen aldiz bere webgunea eta egunkariaren bi koaderno osatuta zegoen:

«La revista» eta «Su dinero». «La revista»-rekin HTML lengoia eta bere irudikapen grafikoa erabiltzen sekulako trebetasuna hartu zuten, eta «Su dinero»-rekin datu base bat menderatzeko abilezia landu zuten. Gero, Interneterako propio asmatutako hauteskundeei buruzko egunkari digital bat sareratu zuten, eta esperientzia honekin gaur egunean erabiltzen dituzten baliabideak garatu zituzten.

Prozesu honen guztiaren hasieratik ohartu ziren komunikazio tresna honen berezitasun nagusia internautekin sortzen den elkarrekintzan oinarritzen dela. Bi norabidedun komunikazio mota hau izan da beti *El Mundo*-ren lana gidatu duen iparrorratza. Baieztapen honen adibide argia, zibernauten artean albisteak bozkatzeko erabiltzen duten prozedura dugu. Bozketaren emaitzak 15 minuturo gaurkotzen den datu base batera doaz eta hauekin internautaren gustukoena diren aurreneko 10 berriekin, bere nahiak islatzen dituen egunkari baten azala eratzen da.

Eztabaidarako foroak ere baditu. Baina publikoaren artean arrakasta izan duen zerbitzua azken orduko albisteena da.

«El diario del navegante» da web honetan nabarmentzen den beste atal bat. Internet, informatika eta zerbitzu berriei buruzko informazioa eskaintzen du eta gainera heimeroteka bat ere badu bilatzaile batekin atzeratutako berrien artean arakatzeko. «El navegante» epigrafearekin azaltzen den loturak asteko webgune nabarien helbideak jasotzen ditu. Gaiez gai antolatutako aurkibidea ere badu «Las estrellas del navegante» izenburupean azaltzen dena, erredakziora ailegatzen diren zibernauten iradokizunak eta helbide berriak gordetzen dituena.

Elkarrekintzaren bidea jorratzea helburutzat duen beste egunkari digital bat *ABC* da. Webgune hau ere aurrenekoen multzo horretan sartu behar dugu. Merkatua zundatu eta bideragarritasun azterketa aurrera eraman ondoren, 1995eko irailean sareratu zuten lehendabiziko kazeta elektronikoa. Estatu Batuetara begiratu zuten han egiten zenetik ikasteko. Beste webgune batzuen artean *USA Today*-ren eredia hartu zuten lanaren oinarri gisa, *online* arloan zuten eskarmentu eza gainditu nahian. Lanari

ekin zioten negozio berri bati erantzun zuzena emateko asmotan, kontuan izanik produktuen aniztasuna derrigorrezkoa zela kudeaketaren ikuspegitik.

Sareak eskaintzen duen lengoaia berriaren ezaugarrietan sakontzeko helburuarekin, gunearen atalek aurkibide bana eskaintzen dute. Zerrenda bakoitza berri desberdinen izenburuarekin eta laburpen batekin osatuta dago. Hortik aurrera, irakurleak albisteetan sakontzeko aukera du klik eginez nahi duen lotura hipertestuarekin. Automatikoki azalduko zaio berri osoa irudi eta guzti. 1998ko erdialdera paperezko egunkariaren 8 edizioak webgunean sartu zituzten. 1999ko otsailaren 23tik aurrera azken orduko albisteen zerbitzua sareratu zuten 9:00etatik 22:00etara aldi oro berritzen zena. Eskaintza hau informazio berezituarekin osatzen da, besteak beste, «Motor», «Cine de estreno», «Eurofútbol» edo «Euro» izenburupean agertzen direnak.

«ABC Informática» da, zalantzarik gabe, kazeta digital honen zerbitzu izarra. Berriketa foroa du eta bertan paperezko egunkarian erredakzioburua denak parte hartzen du publikoaren galderei erantzuteko. «Ensayos de laboratorio» da webgune honen beste atal orijinal bat. Bigarren eskuko produktu desberdinen salerosketarako iragarki sailkatuez osatuta dago. «Guía de enlaces» izenburupean agertzen den zerbitzuan, internauten iradokizunak jasotzen dira amarauneko webgune interesgarrien helbideekin. Atal batzuetan *on line* egindako inkestetan parte hartzeko aukera eskaintzen da.

El País Digital 1996ko maiatzaren 4an agertu zen lehendabiziko aldiz sarean. Aurreko udazkenean hasi ziren proiektua eztabaidatzen baina apirilera arte ez zuten produktu berria sareratzeko behin betiko erabakia hartu.

Mariló Ruiz de Elvira webgunearen arduradunak, 1998ko otsailean *ReD* aldizkariari egindako adirazpenetan zera esaten zuen:

egunkari digitalaren atzean proiektu osoaren audientzia eta gizartean duen eragina hedatzeko asmoa agertzen da, eta helburu hori lortzeko Internet bezalako komunikazio tresna bat erabiltzea oso egokia da. Honek abangoardia-

ko teknologien erronkari erabilpen zuzena ematea eskatzen digu, eta bidenabar, aukera paregabea dugu gizartean izen ona lortu duen komunikabide berriaren inguruan sor daitezkeen diru iturri berriak aztertzen ikasteko.

Bi urte geroago adierazpen hauek nola gauzatu ziren ikusteko, 1999ko martxoan PRISA taldeak Inicia izeneko atari berria nola kaleratu zuen begiratzea baino ez dugu.

El País Digital Estatu espainiarreko webgune bisitatuena da eta Europako bigarrena. Komunikabideen hedapena ikuskatzen duen OJD enpresaren arabera, 2000. urtearen hasieran, egunero, batez beste, 92.000 lagunetik gora bisitatzen zuten *on line* gune hau. Egunkariaren iturrietatik azpimarratzen da kopuru honen % 50 atzeritik egindako deiek osatzen dutela. Esan genezake bada, datu hauen arabera, erreferentzia puntu garrantzitsu batez ari garela gaztelaniaz idatzitako prentsari dagokionean.

Egunkari digital honek, paperean kaleratzen denak baino Latinoamerikari buruzko albiste gehiago argitaratzen du. Amerikarako inprimatutako edizio bat dago eta oso-osorik jasotzen da *on line* bertsioan. Informazioaren kalitatea eta kantitatea dira hedabide honen bi zutabe nagusiak. Hortik aparte, beste edozeinek eskaintzen dituen zerbitzuak jartzen ditu internauten esku.

Azken hilabeteotan *El País Digital*-ek zerbitzu elkarrengile berriak sortu ditu; besteak beste, berriketa guneak (*chat*) edo berri taldeak (*newsgroup*). Martxoko hauteskundeetan jarri zuten martxan eztabaida gunea eta internautei, era zuzenean, buruzagi politiko garrantzitsuenei galdarak egiteko eta hauen erantzunak jasotzeko aukera paregabea eskaini zien.

Hau guztia helburu batekin: interes desberdinen arabera komunitate birtualak sustatzeko, herrialdeen muga geografikoak eta politikoak gaindituko dituztenak. Egunen batean —gaineratzen du webgunearen arduradunak ares-tian aipatutako aldizkarian— gure dokumentazio fondoa eskainiko dugu, merkataritza elektronikoa ere bai, eta baita iragarki sailkatuak bezalako beste zerbitzu batzuk ere.

Bisita gehien dituzten webguneen *ranking*-ean bi egunkari ekonomikoen *on line* bertsioak daude (OJD,

2000ko urtarrila): *Expansión directo* (16.016 kontsulta/egunean) eta *Cinco días* (12.003 k/e).

Kazeta hauek publikoaren artean sekulako arrakasta duten zerbitzuak eskaintzen dituzte, ordaindu behar direnak izan arren. Hauen artean, *Expansión*-en azaltzen den burtsaren gorabeherak adierazteko, «La guía empresarial» deitutakoa, edo *Cinco días*-ek sareratzen duena konpainia desberdinen txostenekin.

Azpimarratzekoa da Grupo Correo aurrera eramaten ari den ekimena bere egunkari guztiak sarean ager daitezzen, eta kalitate maila handiarekin gainera. Zalantzarik gabe, webgune hauen guztien produktu izarra hiri edo herrietako informazioa da, tokian tokiko berriak, alegia. Albiste gune hauek ikaragarritzko arrakasta izan dute Estatu Batuetako egunkarietan.

Kirol prentsa ere ordezkatuta dago sarean, eta ez edonola gainera. Adibide gisa aipa dezakegu *Marca Digital*-en arrakasta. Urtarrilean, egunero, batez beste, 29.286 lagunek bisitatzen zuten *on line* gune hau. Horrek esan nahi du Estatu espainiarrean gehien bisitatu izan den hirugarrena izan dela, *El País Digital* eta *El Mundo*-ren atzetik. Egunkari digital honek paperezko euskarrian erabiliko den informazioa ere sortzen du. Horretarako, orain dela bi urte internauten artean gai desberdinei buruz inkestak egiteko sortu zuen gunea erabiltzen du. Sistema honekin, galdera zehatz bat mahaigaineratuz, 1.500 erantzun lor ditzakete ordu gutxiren buruan; hau bai dela komunikazio elkarreragilearen sekulako lorpena! Kazeta honetan dihardutenak harrituta gelditu ziren «Liga fantástica de Marca Digital» guneak izan zuen arrakastarekin, berrien atzetik atal bisitatuena izatera iritsi baitzen. Internauten kopuruak paperezko bertsoia jarraitzen zutenarena gainditu zuen.

Ondorioak

Estatu espainiarrean sareratzen diren kazeta digitalak, beren nortasuna osatuko duen ezaugarrien bila dabil-tza oraindik. Telebistaren edo irratiaren aurreneko urtee-

tan gertatu zen bezalaxe. Urte batzuk beharko dira komunikabide berri hau nolakoa izango den jakiteko. Oraindik hastapenetan gaude, baina, dena den, gero eta laburragoa da herrialde aurreratuenek ateratzen diguten aldea teknologia alorrean.

Hasiera batean pentsa zitekeen PDF formatua (*Portable Document Format*) izango zela egunkariak sareratzeko nagusituko zena, sistema honen bitartez paperean agertzen den itxura berbera mantentzen delako. Alabaina, *El Periódico de Catalunya* bezalako kasu bakar batzuk izan ezik, badirudi beste guztiek baztertu egin dutela inprimatutako kazetek eskaintzen duten eredu, eta horren ordez lengoaia propio baten bila dabilzala. Oraindik ez dakigu norantz joko duten, baina argi dago ikus-entzunezkoen eragina nabarmena dela, nahiz eta soinua eta irudi mugikorak oraindik gutxik erabiltzen dituzten.

Lotura hipertestualen erabilera ere oso urria da eta gutxitan azaltzen zaigu beste webgune batera joateko aukera *link* batean klik eginez. Poliki-poliki, inprimatutako en-dutik aldentzen ari dira baina, hala eta guztiz ere, beren menpe jarraitzen dute.

Publizitateari dagokionean, prentsa digitala oraindik bere hastapenetan dago. Tresna berriak eskaintzen dituen baliabideak garatu behar ditu. Bitxia gertatu arren, esan dezakegu mende hasieran gertatzen zen bezala, gaur egun ere publizitateak zabaltzen duela orrialdea, mantxetaren gainean azaltzen delarik. Publizitateak erabili behar duen eremua ez dago oso definiturik, eta batzuetan informazioarekin nahastuta agertzen zaigu bakoitzaren mugak argi ikusten ez direlako.

EGMk 1999ko martxoan plazaratutako datuen arabera, azpimarra daiteke zibernautaren profilak ez duela zerikusirik betidanik ezagutu dugun prentsa irakurlearenekin: Internetekoa gazteagoa da, maila ekonomiko handiagoa du, Autonomia Erkidego batzuetan kokaturik dago eta eremu hauek ez dira prentsa idatzia gehien kontsumitzen dutenak. Horrela ulertzen da betiko prentsaren eta digitalaren artean kasu batzuetan agertzen den elkarrekikotasun eza irakurleen kopuruari dagokionean.

Egunkari digitalek dagoeneko frogatu dute inprimatutakoek baino askoz ere abantaila gehiago dituztela. Beti-ko hedabideek dituzten hesiak, espazioa/denbora binomioari dagokionean, apurtzera datoz. Ez dute muga geografikorik eta uneoro gaurkotzeko aukera ematen dute, gertakarien premiek agintzen dutenaren esku gelditzen direlarik. Gaur egunean, komunikazio mota berri hau aurrerapen teknologikoen ekarpenen menpe dago bere baitan daramatzen ahalmen guztiak gauzatzeko asmoz. Webguneen lasterketa abiatu da, baina amarauna azkartzeko gertatuko diren aldaketen zain dago bere benetako potentziala erakusteko. Lurreko komunikazioetan ematen ari diren aurrerapenak, zuntz optikoaren hedapena eta gero eta modernoagoak diren sateliteak, norabide horretatik doaz. Eta honen guztiaren froga argiena Estatu Batuetan oraindik garatzen ari den Internet-2an aurki dezakegu. Orain ezagutzen ditugun baliabideen gaitasunak biderkatzera etorriko dena.

On line egiten den kazetaritzaren ezaugarririk preziatuena elkarrekintza dela esan dezakegu. Bi norabideko komunikazio prozesuan ematen den *feedback*-ak sekulako baliabideak ematen dizkio igorleari bere mezua azkar eta etengabe zuzentzeko bere helburuen bila, hau da, egunkaria eta zibernetuaren artean sortzen den harremana zerbitzu gisa planteatzeko.

HTML lengoaiak eskaintzen dituen lotura hipertestualak, orain dela urte gutxira arte pentsaezinak ziren aukerak ematen ditu. Hau dela eta, behin eta berriz entzun dugun «egunkari pertsonalizatuari» buruzko leloak inoiz baino gaurkotasun handiagoa hartzen du eta beste dimentsio berri batean sartzen da. Orain, nabegatzaileak berak aukera dezake bere albiste zerbitzu propioa, webgunearen eskaintza sorta bere nahien arabera diseinatu eta gero. Horrez gain, doan edo ordaindurik lortzen duen material digitalizatuarekin bere datu base partikularra gauzatu dezake.

Paperean argitaratzen diren kazeten enpresaburuak ohartu dira sareak informaziorako eta merkataritzarako ireki dituen aukerak mugagabeak direla. Inork ez du baz-

terrean gelditu nahi eta denak ari dira azoka aztertzen publizitateari etekinak ateratzeko edo denda birtualen bitartez mota guztietako produktuak salgai jartzeko.

Oraindik proiektu gehienek diru galerak izan arren eta irakurleak bereganatzeko lehiak bere aurpegi garratzena erakutsi, inork ez du bide ertzean gelditu nahi. Edizio digitalen errentagarritasuna da, hain zuzen ere, hurrengo urteetako erronka bai Europan, baita Estatu Batuetan ere. Eta gauzak horrela daude Atlantikoaren beste aldeko egunkari digital batzuek ikaragarritzko galerak izan dituztela jakin arren. Hain zuzen, joan zen urteko otsailean *Noticias de la Comunicación* aldizkariak aipatzen zuen *The Chicago Tribune* egunkariaren *on line* bertsioak 5.000 milioiko galerak izan zituela 1998ko ekitaldian. Eta *The New York Times* eta *The Washington Post* kazeta entzutetsuek ere urtea zorrek in amaitu zutela (2.900 eta 1.400 milioi pezeta, hurrenez hurren). Antza denez, *The Wall Street Journal* izan zen urtea irabaziekin amaitu zuen bakarrenetarikoa, eta hori, ordaindu behar diren zerbitzuak dituelako. Argi dago, beraz, datu hauek adierazten duten bezala, martxa ez dela erraza izango eta bidea harri koskorrez beteta dagoela. Dena den, kontuan hartzen badugu aspaldi honetan webgune batzuen jabegoagatik —Terra atariaren kasua adibidez— nolako dirutza ordaindu den eta, beste aldetik, nola igo diren beste batzuen akzioak —nahiz eta oraindik zorretan egon—, ezin dugu pentsatu etorkizuna guztientzako beltza izango denik. Akaso batzuk bide bazean geldituko dira denentzako tokirik egongo ez delako, baina ukazina da etorkizuna hortik doala eta lehia basati honetatik bizirik ateratzen direnak egingo direla azokaren jabe.;

Bibliografia

Liburuak

- Armañanzas, Emi; Díaz Noci, Javier; Meso, Koldo. *El periodismo electrónico*. Ariel, Bartzelona, 1996.
- Armentia, José Ignacio; Elexgaray, Jon; Pérez, Juan Carlos. *Diseño y periodismo electrónico*. UPV-EHU, Leioa, 1999.
- Cebrián, José Luis. *La red*. Taurus, Madril, 1998.
- Díaz Nosty, Bernardo. *Informe anual de la comunicación 1997-1998*. Zeta, Bartzelona, 1998.
- Fuentes i Pujol, Maria Eulàlia. *La información en Internet*. Cims, Bartzelona, 1997.
- García, Mario R. *Redesigning Print for the Web*. Hayden, Indianapolis, 1997.
- Guérin, Serge. *La cyberpresse. La presse et l'écrit off line, on line*. Hermès, Paris, 1996.
- Harper, Chrystopher. *News in the Digital Age*. NY University, New York, 1997.
- Martínez Albertos, José Luis. *El ocaso del periodismo*. CIMS, Madril, 1998.
- Mathias, Paul. *La ciudad de Internet*. Bellaterra, Bartzelona, 1998.
- Meyer, Eric. «An unexpectedly wider web for the world's newspaper», in *American Journalism Review*, 9, 1997-09-15.
- Nieto Tamargo, Alfonso; Sánchez Taberero, Alfonso. *Servicios comerciales de información*. Ariel, Bartzelona, 1996.
- Nielsen, Jakob. *Designing Web Usability*. New Riders, Indianapolis, 1999.
- Piedrahita, Manuel. *Periodismo impreso, audiovisual y electrónico del siglo XXI*. Madrid Universitat, Madril, 1998.
- Ramonet, Ignacio. *Internet, el mundo que llega. Los nuevos caminos de la comunicación*. Alianza, Madril, 1998.
- Sartori, Giovanni. *Homo videns. La sociedad teledirigida*. Taurus, Madril, 1998.
- Stepp, Carl S. «The new journalist», in *American Journalism Review*, 9, 1997-09-15.
- Terceiro, José B. *Sociedad digital*. Alianza, Madril, 1996.

Aldizkariak

- +WEB (www.revistaweb.com)
Internet online (www.prensatecnica.com)
Internet World (www.iworld.com)
iWorld (www.idg.es/iworld)
Net conexión (www.wsite.es/NET)
Netmanía-Super Net (www.hobbypress.es/NETMANIA)
Noticias de la Comunicación (www.noticom.es)

ReD (www.webred.com)

Señas Internet (www.editu.com)

Wired (www.wired.com)

El País eta su-etena

b

TXEMA RAMIREZ DE LA PISCINA

b

Atariko

Joseba Sarrionaindiak ezin egokiago ilustratu du *Ni ez naiz hemengoa* liburuan, aginte politikoaren aurrean prentsak maiz hartzen duen portaera kamaleonikoa. Pasadizo baten bitartez agertu du jokamolde hori, oso era pedagogikoan gainera (1985:90). Kontua da, Elba uhartean erbesteuraturik zegoen Napoleon Bonapartek, 1815eko apirilean, armada berbildu eta Parisera itzultzea erabaki zuela. Hori guztia urtebete lehenago Fontainebleaun abdikatu eta gero.

Harrigarria da benetan Parisko *Moniteur Universel* kazetak enperadore ohiaren hurbilketaren berri, egunegun, nola eman zuen. Hona hemen martxoko egunkarietatik ateratako zenbait titulu argigarri:

- Martxoaren 9a: «Munstroak ihes egin du bere deserrutik».

- Martxoaren 10a: «Kortsikar ogroak Cape Jean aldean desenbarkatu du».

- Martxoaren 11: «Tigrea Cap aldean agertu da. Bere abentura miserablea gaizkileen erara amaituko da mendietan».

- Martxoaren 12a: «Munstroa Grenoble hiriraino sartu da».

W Txema Ramirez de la Piscina EHUko Kazetaritza Saileko irakaslea da.

- Martxoaren 13a: «Tiranoa Grenoble eta Lion aldean orain».

- Martxoaren 18a: «Usurpatzailea hiriburutik hirurogei orduko ibilaldira dagoen punturaino hurbiltzen ausartu da, baina ezinezkoa zaio Parisera sartzea».

- Martxoaren 20a: «Napoleon bihar iritsiko da Paris-ko harresietara» .

- Martxoaren 21a: «Napoleon Enperadorea Fontainebleauan dago».

- Martxoaren 22a: «Atzo arratsaldean Bere Maiestate Enperadoreak sarrera publikoa egin zuen Tullerietan. Ezerk ere ezin lezake bozkario unibertsal hau gainditu».

Moniteur Universel egunkariak marka guztiak ondu zituen, hamaika egun nahikotxo izan baitzituen «ogroa», «tigrea», «gaizkilea», «tiranoa» eta «usurpatzailea» zena «Bere Maiestate Enperadorea» bihurtzeko. Napoleon bera ere aspaldian jabetu zen prentsak herriaren baitan izan lezakeen eraginaz, berea baita honako esaldia: «Egunkariak, etsaiak badira, mila baioneta baino beldurgarriagoak dira».

Gure ikerketa

Prentsak eta, oro har, masa hedabideek jendarteko iritzian duten garrantziaz jabetuta, ariketa simple bat proposatu genion geure buruari: ETArek su-etenak iraun zuen bitartean Espainian enblematikotzat jotzen den *El País* kazetaren portaera aztertzea. Zerbaitek esan zigun ikerketa hori interesgarria izan zitekeela. Lehenengo eta behin, ETAk 1998-99 urtealdian egin zuen su-etena inoiz eman duen luzeena (ia hamabost hilabete) izan zelako eta horrek aldi nahiko esanguratsua eskaintzen zigulako taxuzko ondorioak ateratzeko. Hauxe bigarren arrazoiak: aipatu kazeta hori «egunkari-instituzioa» da gaur egun Espainiako estatuan. Antton Azkargortak dioskun legez (1988:395), «medio hori linea ideologikoa markatzeko enblematikoa da, ez bakarrik Estatuko beste komunikabideen linea, baizik eta baita klase politikoarena ere».

Espainiako Hedapenaren Ikuskapenerako Bulegoak emandako datuen arabera, *El País* egunkariak 13.193 ale

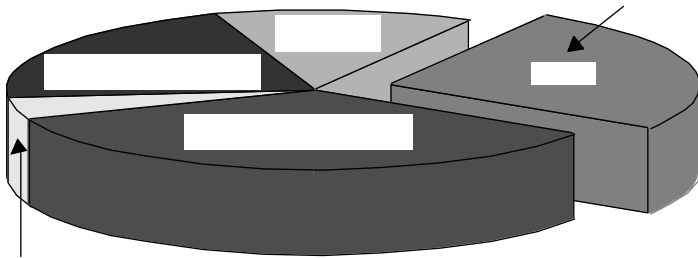
saltzen ditu EAEn (Nafarroako daturik ez dugu). Beraz, *Euskaldunon Egunkaria*-k Euskal Herrian saltzen dituen beste, gutxi gorabehera (13.059). Dena den, ez da ahaztu behar Espainiako estatuan *El País* lehen egunkaria dela.

Aipatu aldi horretan (1998ko iraila-1999ko abendua) kazeta horrek izan duen portaera aztertzeko alde kuantitatibo eta kualitatiboak izan ditugu kontuan (lehen orrialdeak eta editorialak). Antzeko kasuetan aplikatzen den ohiko metodologia eta lagina erabili dugu hemen ere (guztira 109 egun pasa dira gure galbahetik) eta horren guztiaren ondorioak dira jarraian azaltzen zaizkizuen gogoeta hauek.

Garrantzi handiko gaia

Has gaitezen lehenik aspektu kuantitatiboekin. Ikerketa zientifikorik egin gabe, ezaguna zen «euskal gatazkak» Espainiako hedabideentzat duen erakarmen berezia. Datua behar genuen, ordea. Aztertu laginaren arabera, eta soilik su-eteneko garaiari erreparatuta, hauxe ondoriozta daiteke: lau egunetik hirutan (zehatz-mehatz % 74,2) agertu ziren *El País*-eko lehen orrialdean baketze prozesuarekin lotutako albisteak. Areago, hiru egunetik behin albiste hori eguneko nagusia izan zen (% 34,8). Datu benetan argigarria.

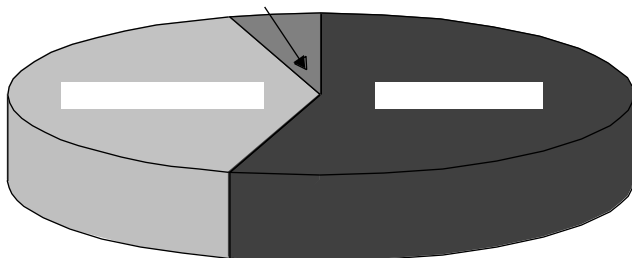
Baketze prozesuarekin lotutako albisterik agertzen al da lehen orrialdean?

Beste kontu bat jarraian. Kazetariak aspaldian dabil-tza kexaka —batik bat Politika sailean diharduten albista-

riak— beren lanbidea ohikeriaren bidetik gero eta sartuago dabilela eta. Politikako orrialdeetan buruzagi politikoen adierazpenek bereganatzen duten aldeaz jabetzea besterik ez dago. Nahikoa da Arzalluz, Otegi edo Aznarrek «A» esatea, jarraian beste guztiek elkarren segidan «B» edo «C» esateko. Esan nahi baita, askotan albisteen jatorria ez direla gertakizunak (ekitaldi publikoak, erakunde publikoetan hartutako erabakiak...) baizik eta politikarien arteko ika-mikak, Legebiltzarreko korridoreetan —adibidez— egiten diren adierazpenak, alegia. Ikerketa honen bitartez susmoa berretsi egin da, aztertutako laginaren arabera, hamar albistetatik lauk adierazpenetan baitute jatorria.

Albisteen jatorria

Bestalde, egun ezer gutxi gertatzen da bat-batean kazetagintzaren munduan. Tokitan geratu da lan koadernoaren besapean hartuta albisteen bila zihoan —zakur miaztaile gisara— erreportari mitikoaren irudi erromantiko hura. Filmetan baino ez zela existitu uste dugu. Egundena, edo ia-ia, alde aurretik moldatutako gertakizunak dira, aurretiaz prestatutako jakiak bailiran¹. Horra hor beste datu hau: aztertutako albistetatik % 87,1 aurretiaz iragarriak zeuden. Bat-batekoak (kasu honetan, kale erasoak, atentatuak edo antzekoak), berriz, % 12,9 baino ez ziren izan.

Titulazioa

Albistetako tituluetan nortzuk eta nola gailentzen diren egiaztatzea ere lan-jardun aski interesgarria gertatu da

azterketa honetan. Protagonista nagusiak bost multzotan bereizi ditugu:

- PP, bere buruzagiak edota Madrilgo Gobernua,
- ETA edota bere militanteak,
- EAJ, bere buruzagiak edota Eusko Jaurlaritza,
- PSOE edota PSE-EE-PSOeko buruzagiak, eta
- EH-HBko buruzagiak eta Jarrai.

Jasotako emaitzak era honetan sailkatu ditugu:

Titularreko protagonistak	Zenbat aldiz agertua	Nolakotasuna		
		Positiboki Zenbat. %	Negatiboki Zenbat. %	Neutroki Zenbat. %
PP, bere buruzagiak edota Madrilgo Gobernua	65	27 41,5	8 12,3	30 46,1
ETA edota bere militanteak	48	0 0	30 62,5	18 37,5
EAJ, bere buruzagiak edota Eusko Jaurlaritza	37	4 10,8	9 24,3	24 64,9
PSOE edota PSE-EE-PSOeko buruzagiak	27	8 29,6	0 0	19 70,4
EH-HBko buruzagiak eta Jarrai	25	2 8	15 60	8 32

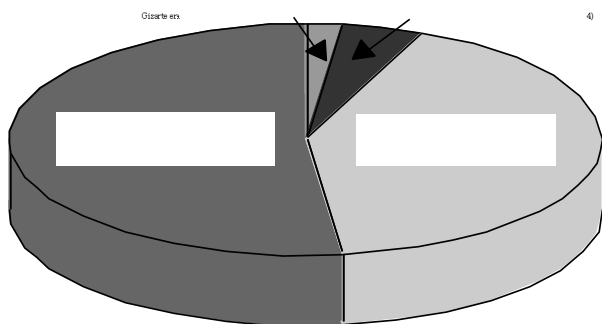
El País egunkariko joerak ezagunak baziren ere, goiko laukian nabarmen gelditu dira bere fobiak (alderdi edota erakunde abertzaleak) eta filiak (alderdi edota erakunde estatalistak). Hor nonbait, garai bateko *demokratik eta bor-txazaleak* dikotomia beste bitasun batek ordezkatu du: *konstituziozaleak-subiranotasunzaleak*.

Kazeta honek begiz jota ditu ETA... (% 62,5 inpaktu negatibo), EH... (% 60) eta, beste maila batean, EAJ... (% 24,3). Abegi ona die, berriz, PSOE (% 0 inpaktu negatibo) eta PP (% 12,3 baino ez) alderdiei. Argigarria ere da PP eta bere eraginpeko erakundeek duten inpaktu positibo kopurua (% 41,5). Datu hori bat dator *El País*-ek azken urte eta erdi honetan PPren Gobernuari —soil-soilik auzi honen inguruan— eman dion babes kritikoarekin. Azpimarragarria da, beste arlo guztietan, kazeta honek jarrera askoz ol-darkorragoa hartu duela Aznarren Gobernuaren aurrean.

Informazio iturriak

«Iturriak uraren emaria kontrolatzen duen modu berean, albiste-iturriek beren nahietara makurtzen dute kazetariaren jarduna», esana du Jose Inazio Basterretxea EHUko irakasleak (1997). Horretaz ohartuta egin dugu informazio iturrien jarraipena, ikerketa honetan ere. Beraiei erreparatuta grafiko hau osatu dugu. Besteak beste, adierazgarria da ETA erakundea ez dela behin ere iturri zuzentzat hartua izan. Horretaz gain, nabari-nabaria zeintzuk diren iturri nagusiak: kargu instituzionalak eta buruzagi politikoak.

Informazio iturriak

Sailkapen hori gehiago zehaztuz, bitxikeria franko agertzen dira. Adibidez, lau albistetatik batek baino gehiagok Madrilgo Gobernua du iturri nagusitzat (% 28,6). Alderdi politikoetako iturriek dagokienez, EAJ izan da ehuneko handiena eskuratu duena (% 14,3). Aipagarria da baita ere albiste guztien % 11k judikaturan duela sorburu (Garzon epailea, Auzitegi Konstituzionala, Auzitegi Gorena edo Entzutegi Nazionala). Datu horrek garbi frogatzen du euskal gatazkak mediatikoki bizi duen judizializazioa.

Editorialak

Espainiako klase politikoarentzat *El País*-eko editoria-
len irakurketa goizero praktikatzen den errito inizatikoa

da. Horrekin gosaltzen du jende ugari: erantzukizun handiko politikariek, administrazioko goi kargudunek, instituzio garrantzitsuenetako komunikazio arduradunek, komunikabide ia guztietako erredaktore buruek eta, oro har, beren burua iritzi sortzailetzat duten guztiek (irratietako tertuliakideek barne). Ukaezina da bere eragina, baita sinbolikoki aitortzen zaion ahalmena ere, seguru asko neurritz kanpo hedatua. Areago, *El País*-eko editorialek Espainiako kazetagitza eskola sortu dute, batik bat, titulatzeko garaian erabiltzen duen era sintetiko eta zoli horrek. Guk ere aparte jarraipena egin diogu. Hona hemen emaitzak.

Lehen orriko albisteekin gertatu den bezala, bere editorialetan ere, egunkari honek euskal gatazkari garrantzi berezia eskaini dio, hiru egunetik behin (% 31,8 zehatz-mehatz) argitaratu baitu gai horrekin lotuta testu editorializatzaile bat edo beste. Hauxe ere frogatu dugu: euskal politikan garrantzia duen gertakizun orok badu bere editoriala egunkari honetan, biharamunean ez bada, bizpahiru egun beranduago. Gehiago ere esan liteke. Adibidez, kazeta honek egunero kaleratzen dituen bizpahiru editorialetatik euskal gatazkari lotutakoek, gehienetan, kokapen aldetik ere lehentasuna izan dute (% 76,6).

Horraino kontu kuantitatiboak. Sar gaitezen ur sako-nagoetan, editorial horietan atzematen diren ondorioekin, alegia. Aztertutako editorialetan zortzi ondorio nagusi atera ditugu. Hona hemen guztiak, zerrendatuta garrantzi gehiagotik gutxiagora.

<i>Editorialetako ondorio nagusiak</i>	<i>Zenbat aldiz agertua (modu batera edo bestera)</i>
Hasiara batean ETAREN su-etenak konponbideen bilaketa errazten bazuen ere —azken batean zerbait berria zen—, gerora berretsi zen terroristek, horren bitartez, beren «nazio eraikuntza» egitasmoa inposatzea baino ez zutela nahi.	13
Bakeak ez du ordain politikorik izan behar; horrexegatik baketze prozesua eta jomuga subiranistak bereizi behar dira, besteak beste, gehiengoaren helburu ez direlako.	12
ETA eta HB beren jokaleku estrategikoetara eramaten ari dira EAJ eta EA.	11
Euskal gizartearen askotarikoa da eta Gernikako Estatutua pluraltasun horren adierazlerik garbiena da.	10

Indarkeriarekin ez dago baketze prozesurik; elkarrizketaren bidea irekitzeko ETA espreski gaitzetsi behar da. Abiaburu hori aplikagarria da Ibarretxeren Mahaiari ere.	6
Dispertsioaren politikak bete zuen bere helburua, baina aspaldian antzua gertatzen ari da. Haatik, nazionalistak erratuta daude presoen hurbilketa eskubide bat bailitzan planteatzen dutenean, berez, kontu hori neurri politikoa baino ez delako.	5
PPren Gobernuak aurrea hartu behar zuen; horrela egin eta kautelaz jardun zuen, agian gehiegizko kautelaz.	4
Terrorismoaren biktimei eragindako kaltea aldeztetik onartzen ez bada, adiskidetzeko prozesua ezinezkoa da. ETako presoiei amnistia emateak sortzen duen erresistentzia justifikatuta dago.	3

Adierazgarria ere da hamabost hilabeteko aldi honetan prozesuko subjekturik garrantzitsuenak kazeta honek nola adjektibatu dituen ikustea (editorialetan, beti ere).

<i>Subjektua</i>	<i>Adjektibazioa</i>
EH-HB	bortxakeriari atxikiak, probokatzaleak, bentajistak, inkoherenteak
ETA	terroristak, kriminalak, handinahizaleak, sektarioak, fantasiatzaleak
EAJ	ofentsiboak, behinolako karlistak, aranista primitiboak, erradikalismo ikonoklasta, ETaren abokatua
Euskal nazionalismoa	erridikulua, surrealista, zaharkitua, desleiala, alderdikoia
Lizarrako ituna	apustu subiranozalea, HBren kobertura politikoa, frentista
Kale borroka	terrorismo mozorrotua, gazte marjinalitatearen bortxakeria, praktika faxista
Udalbiltza	ETA-HBren ekimen hausturazalea, desafioa, irudikeria, ez demokratikoa
Ibarretxeren Gobernuak	polarizatua, ideologizatua, lubakian babestua, alarmista, biktimista

ETaren su-etena eta berorrek ahalbidetu zuen momentu politiko berriaren aurrean kazeta honek hartu zuen jarrera ulertzeko, zenbait testu arreta handiz irakurri behar dira. Hona hemen, 1999ko irailaren 13an —artean su-etenen lehen urtemuga betetzear zelarik— egunkari honek argitara emandako editorialaren lerroalde argigarri hau:

Bakea (...) berez jomuga bidezkoa eta desiragarria da. Garraioetxeak atzo eskatu zuen bezala, marko instituzionala aldatu nahi izatea helburu zilegia izan daiteke, beti ere joko arauak eta koakziorik gabe planteatzen bada. Zilegia ez dena zera da: aipatu arauak aldatzea ETak horrela exijitzen duelako, hiltzeari uko egitearen truke (...) *Lehen*

bortxakeria arazoa zegoen; orain, berriz, arazo politiko larria dugu (letra etzana gurea da).

Antoni Batista *La Vanguardia* kazetako berriemailea dugu, azken 25 urteetan Euskal Herriko gatazka bertatik bertara jarraitu duen albistaria. Joan den urtean kaleratu liburu interesgarrian, su-etenak piztu zituen erreakzioen haritik, gogoeta hau egin zuen (1999:299):

zergatik dirudite zorigaitzokoagoak gerraren balizko bik-timek? zergatik dira zoriontsuagoak su-etena eskaini dutenak eta ez bere hartzaileak?

Aditzaile onari, hitz gutxi.

Beste ikerketa batzuk

Gatazka egoeretan prentsak duen portaera ikergai mamitsua bilakatu da azken urteotan. Ez bakarrik gure artean. Jordi Farre Buenos Airesko Austral Unibertsitateko irakasle doktoreak ere arakatu du euskal eta espainiar prentsaren portaeran. Bere azken ikerketak EAEn 1998ko urrian Gasteizko Legebiltzarra hautatzeko izan zen hauteskunde kanpaina izan du oinarri. Bere ustez, aipatu kanpaina horretan prentsa ez zen oso fin ibili (1999:106):

Deia eta Euskadi Información kazetak kenduta, prentsa serioak nabarmen jo du euskal errealitatearen deskontestualizaziora, indarrean dagoen beste eredu instituzional batzuen arabera berkontestualizatzeko (...) Prentsak sakon informatzeari uko egin dio. Oro har, gatazka halamoduz azaldu da, era dirigista batez ukituta eta ikuspuntuen aldebakartasun kezagarria eskainiz (jakina, ezarrita dagoen estatus politikoari sostengua emanez) (...) Kazetari lanari erreparatuta, besterik egin zitekeen?

El País egunkariak aipatu kanpaina izan zuen jarraira honela laburbildu zuen Jordi Farrek (1999:103):

alderdi estatalisten posturak lagundu ditu, batik bat PSOE-renak. Aldi berean, euskal nazionalismoaren tesiak eta PPK —Espainiako esparruan— dituen posturak deskalifikatu ditu (...) Bereziki gogorrak izan dira euskal nazionalismoaren kontra jaurti dituen erasoak; eta hori guztia

espainiar zentralismoaren modernizazioaren aitzindari den egunkaria izanik.

Lehen aipatu dugun Antoni Batistak ere antzeko ikerketa egin zuen, baina ETAk 1987an Bartzelonako Hipercor saltokietan egin zuen atentuaren inguruan. Berea da ironiaz jositako ondorengo gogoeta hau (1997):

prentsaren arabera, euskal gatazka mafiaren erara diharduten gaizkile arrunt batzuek eragindako auzia da, zeinek 40 urtez dirauten bizirik baina barne zatiketetan murgilduta; horri guztiari Poliziak lortu dituen arrakastak gehitzen bazaizkio, zera ondorioztatzen da: arrazoizkoa den epe batean estatuak fenomeno horrekin amaituko duela.

Beren ikusmolde propioarekin, Nafarroako Unibertsitateko irakasle talde batek ere gai hau aztertu du; kazetariak gatazka egoeratan jokatzen duten papera, alegia. Berrek azpimarratu dute bortxakeriaren trataera mediatikoak azken hogeitun urteotan izan duen bilakaera nabarmena (Sadaba, 1999:138):

orain, prentsak jarrera oldarkorragoa eta pertsonalagoa hartu du, bai tituluetan, bai pertsonaietan, bai iturrietan eta baita kontestualizazioan ere.

Bilakaera hori ez da bat-batean gertatu. GAL erakundeak bere jardura kriminala amaitu zuen garaian, 1987an alegia, orduko Barne ministro Jose Barrionuevok haxe exijitu zion publikoki prentsari²:

borroka antiterroristan ezin gara neutralak izan. Terroristen prentsurrekoak eta prentsa oharrak ez argitaratzea ez da nahiko, Poliziak hanka sartzen duenean prentsak hori ere isilarazi behar du.

Barrionuevoren komunikazio arduraduna Agustin Valladolid, urtebete beranduago ez zen atzean geratu³. Bere ustez, «prentsak terrorismoaren kontra militatu egin behar du».

Jaime Mayor Oreja Barne ministroaren komunikazio arduraduna Cayetano Gonzalezek espreski goraipatu du masa hedabideek auzi honen inguruan agertu duten «heldutasuna», baita fenomenoaren trataeran atzeman den

garapena ere (Rodríguez / Sadaba, 1999:122): «kontu honen inguruan neutraltasuna ezinezkoa zen».

Jarrera horrek ondorengo hiru zutabe sendo hauetan du bere euskarria:

- terroristek izan lezaketen irudi ona zapuztu behar da;
- terrorismoari ezin zaio irizpide profesionalik aplikatu, eta
- terrorismoaren ideologia suntsitu behar da.

Garbi dago zein den arrazoia (Rodrigo 1991):

terrorismoari aurre egin behar zaio, inolako aitzakiarik gabe, beldurrik izan gabe; era horretan bakarrik sortuko baita herritarren artean terrorismoa irabazteko behar den kontzientzia publikoa.⁴

Eta abiaburu horiek argiro agertu dira euskal auziaren agerpen mediatikoan, baita *El País* egunkariari dagokionean ere.

Txukuntasun profesionala

Kazetari lanaren ikuspuntutik aztertuta zer egin zitekeen galde egin zion bere buruari Jordi Farrek. Gauza bera egin zuten 1999ko martxoaren 13an Bilboko hotel batean bildu ziren 80 euskal kazetari inguruk. Robles Arangiz eta Ipar-Hegoa gizarte ikasketa institutuek antolatutako lan jardunaldi batean bildutakoek horrelako gatazka egoeratan prentsak joka lezakeen funtzioari buruz gogoeta sakona egin zuten. Amaieran, hedabide guztiei eskaera hau helarazi zitzaien (1999-III-13):

Gizartea ondo informaturik egoteko modua berebiziko garrantzia hartzen ari da (...) Egoera aldatzeko erabakiak hartu behar dira. Hedabideen erantzukizuna kontuan izanik, agiri hau bultzatzen dugunok dei egiten diegu hedabideetako profesionali prozesu itzaropentsu honetan adierazpen honen edukiak bere egin ditzaten.

Edukiaren funtsa puntu bakar batean labur zitekeen: mezubideek egoera honetan profesionaltasuna eta txu-

kuntasuna erakutsi behar dute. Bistan da hedabide gehientsuenek ez dituztela aintzat hartu bertan onetsitako irizpideak. Areago, Xabier Arzalluz buruzagi jeltzale historikoak honela kalifikatu zuen Espainiako zenbait medioren portaera⁵: «brunete mediatikoa, mertzenarioak eta kanoirik gabeko uztailaren 18a».

Oso bestelakoa izan zen, ordea, Ipar Irlandako gatazkan *The Irish News* kazeta errepublikarzialeak eta *News letter* loialistak hartu zuten jarrera. Joera ideologiko oso desberdinetatik abiatuta, aipatu bi egunkariak, IRAk jo eta su zegoen garaian, gai izan ziren zenbait editorial adosteko eta elkarrekin argitaratzeko egun berdinetan. Kazeta horietako arduradunak, Noel Doran eta Geoff Martin, gure artean izan ziren Leioako Unibertsitatean 1998ko azaroaren 27an, ELA sindikatuak konbokatuta. Ikasle eta irakasleez gainezka zegoen areto batean emandako hitzaldian, bat etorri ziren hedabideek Euskal Herria eta Ipar Irlandako kasuetan hartu behar duten jokabidea zehazterakoan: «mezubideek libreki gatazken arrazoiez informatu behar dute; era horretan, baketze prozesuetan eginkizun aktiboa eta ez errektiboa jokatu behar dute».

Ondorio nagusiak

Azken 25 urteotan Espainiako modernizazioa eta progresismoaren aitzindaritza hartu duen *El País* egunkariak, Euskal Herrian ETArekin aldetik inoiz —azken 40 urteotan— izan den su-etenik luzeenean (ia hamabost hilabete), ez du berarengandik espero zitekeen neurririk eman. Areago, profesionaltasunari heldu ordez, nahiago izan du beste medioetatik euskal nazionalismoaren aurka haizatu den gurutzada mediatikoarekin bat egin, buruzagi eta alderdi abertzaleak karikaturizatu, euskal gatazkaren kontestualizazioari uko egin eta alderdi eta jokamolde konstituzionalistak lehenetsi. Frogatuta geratu da, azken buruan, euskal gatazkak zalantzan jartzen duela gaur egun Espainian dagoen estatu erdua. Horregatik guztiagatik, uste dugu Euskal Herriko baketze prozesuan *El País* egunkariaren egitekoa ez dela aktiboa izan, errektiboa baizik: gatazkaren konponbi-

dearen bilaketa erraztu ordez, nahiago izan duelako gaurkotasunezko albisteak parametro zaharberrietuen arabera interpretatu, estatuan indarrean dagoen *status quo*-a inolaz ere zalantzan jarri gabe. Ardura falta hori are eta garrantzitsuagoa da kazeta honek dituen ezaugarriak kontuan izanik: Espainiako klase politikoarentzat erreferente nagusia eta, gaur egun, Europako kalitatezko prentsaren barruan ere bide erakusle garrantzitsuenetako bat.

Horren guztiaren erakusgarri, hona hemen zerrendatuta goiko ondorio nagusi hori garatzen duten beste batzuk:

1. *Euskal Herriko egoera arazo politiko larria da Espainiako estatuarentzat.* Horrela aitortu zuen kazeta honek 1999ko irailaren 13an argitaratu zuen editorialean eta aski frogaturik geratu da, gainera, ikerketa honetan azaldu diren datuetan: lau egunetatik hirutan (% 74,2) baketze prozesuarekin zerikusirik zuen albisteren bat edo beste azaldu da lehen orrialdean, askotan gainera albiste nagusia izanik (% 34,8). Horrezaz gain, editorialetan ere presentzia nabarmena izan du gai honek, hiru egunetatik behin (% 31,8) azaldu baita.

2. *Euskal nazionalismoaren karikatuzazioa eta kriminalizazioa.* Buruzagi eta alderdi abertzaleek trataera askoz okerragoa izan dute lehen orriko tituluetan (bai EAJ, bai EH, baita Ibarretxeren Gobernuak ere), estatu mailako buruzagi eta erakundeek (PP, PSOE eta Aznarren Gobernuak) izan dutena baino. Horrezaz gain, editorialetan euskal nazionalismoari, bere erakunde eta buruzagiei eman zaien trataera oso gutxiesgarria izan da: *erridikulua, zaharkitua, behinolako karlistak, aranista primitiboak, erradikalismo ikonoklasta, ETaren abokatua...* Ordura arte, normalean, ETA eta HBri soilik atxikitzen zitzaizkien izenlagunak beste alderdi eta erakunde batzuei zabaldu zaizkie, EAJ, EA, Udaltzita, Lizarrako ituna eta Ibarretxeren Gobernuari, besteak beste. Espainiaren kontzeptuari eman zaion trataera, berriaz, oso bestelakoa da: «Espainia, munduan dagoen nazio politiko zaharretakoa» (1998-X-11).

3. *Egoera politiko berria dikotomia zaharberrietuekin ilustratu da.* Konstituzioa/Estatutua (pluraltasuna, bizikidetzaz)

vs. Lizarra/subiranotasuna (desafioa, haustura). Aldagai horien arabera berdefinitu du *El País* egunkariak 1998ko irailaz geroztik Euskal Herrian sortu zen egoera politiko berria. Hau da, gatazkaren arrazoietan sakondu ordez (kontestualizazioa), kazeta honek beste testuinguru politiko-informatiboa irudikatu du, su-etenaren aurretik zegoen adinako egoera polarizatua birsortuz (demokratak vs. bortxazaleak).

4. *Antiterrorismo mediatikoa*. Espainiako beste mezubi-deek erakutsi duten beligerantzia mailara iristen ez bada ere, *El País* egunkariak aspaldian utzi dio kontu hauen inguruan neutraltasunez informatzeko asmoari. Bere eguneroko jardunean dagerren jarrera gertuago dago Jose Barrionuevo, Agustin Valladolid, Jaime Mayor Oreja eta Cayetano Gonzalezek proposatzen zuten «antiterrorismo militante» horretatik, Bilboko jardunaldietan bildutako kazetariak aldarrikatzen zuten kode etiko haren filosofiatik baino.

Gogoeta bat amaitzeko. Baketze prozesu guztiak oso konplexu eta korapilatsuak izaten dira. Gurea ez da salbuespena izango. Mezubideek prozesu horietan hartzen duten ardura garrantzitsua da benetan. Euskal Herriko medio asko eta Espainiako gehienak oraindik ez dira horretaz jabetu. Jabetuko al dira inoiz?j

-
1. Horren arrazoi nagusietako bat, Komunikazio Kabineteen jardue-
ra duzue (garai bateko Prentsa Bulegoak). Bertan diharduten ka-
zetariak helburu bakarra dute: beren instituzioen berri (ona)
ematea, eta hartara, lan franko ekoizten dute astero.
 2. Ikus *El Periódico de Catalunya*, 1987-V-08.
 3. Ikus *Delegación* aldizkaria (1988ko urtarrila). Aldizkari hori Espai-
niako Gobernuak EAEn duen ordezkariak argitaratzen zuen.
 4. Informazio gehiago nahi duenak jo beza liburu honetara: Ehuki
taldea, *Ajuria Eneko ituna mezubideetan: bakerako bidea ala aztora -
men iturria?*, Arabera, Gasteiz, 1997, edota artikulu honetara: Ra-
mirer de la Piscina, Txema, «Masa hedabideak eta bortizkeria po-
litikoa», in *Jakin* 99, Donostia, 1997.
 5. *Deia* egunkaria, 2000-IV-9.

Bibliografia

- Azkargorta, Antton, *Editorialea gertakizunaren aurrean: El País eta Euskadi*, doktorego tesia, EHUn irakurria, Leioa, 1988.
- Basterretxea, Jose Inazio, *Komunikazioaren eta informazioaren oinarriak*, UEU, Bilbo, 1997.
- Batista, Antoni, *Diario privado de la guerra vasca*, Plaza Janés, Bartzelona, 1999.
- : *Terror y negligència. Hipercor i la construcció periodística d'ETA*, Edicions de la Malgrana, Bartzelona, 1997.
- Ehuki Taldea, *Ajuria Eneko ituna mezubideetan: bakerako bidea ala aztoramen iturria?*, Arabera, Gasteiz, 1997.
- Farre, Jordi, «Esfera pública, comunicación política y prensa diaria. La escenificación política de la campaña de las elecciones al Parlamento», in *Zer aldizkaria* 7, Leioa, 1999.
- Gonzalez, Cayetano, «El ministerio del Interior y los criterios informativos sobre el terrorismo», in Rodríguez, R. / Sadaba, T. (ed.), *Periodistas ante conflictos. El papel de los medios de comunicación en situación de crisis*, Eunsa, Iruñea, 1999.
- Ramirez de la Piscina, Txema, «Masa hedabideak eta bortizkeria politikoa», in *Jakin* 99, Donostia, 1997.
- Rodrigo, Miquel, *Los medios de comunicación ante el terrorismo*, Icaria, Bartzelona, 1991.
- Sadaba, Teresa, «Comunicación y conflicto terrorista: la 'segunda transición' de los medios», in Rodríguez, R. / Sadaba, T. (ed.), *Periodistas ante conflictos. El papel de los medios de comunicación en situación de crisis*, Eunsa, Iruñea, 1999.
- Sarrionaindia, Joseba, *Ni ez naiz hemengoa*, Pamiela, Lizarra, 1985.
- Soria, Carlos (ed.), *Prensa, paz, violencia y terrorismo. La crisis de credibilidad de los informadores*, Eunsa, Iruñea, 1987.
- Zallo, Ramon / Ramirez de la Piscina, Txema, «Komunikabideak Euskal Herrian ireki den egoera berrian» izeneko dekalogo etikoa, Robles Arangiz eta Ipar-Hegoa institutuek antolatutako lan jardunaldia, Bilbo, 1999-III-13.

Gainerako dokumentazioa

- *El País* egunkaria 1998ko irailaren 1etik 1999ko abenduaren 4 arte.
- *Deia* egunkaria, 2000-IV-9.
- *El Periódico de Catalunya*, 1987-V-08.
- *Delegación* aldizkaria, 1988ko urtarrila.

Liberalismoa eta kultura

b

J E S U S C A S Q U E T T E

b

*G*aur egun, liberalismoak kulturari bizkarra ematen diola esan daiteke. Idazki honetan, bien arteko harremana funtsatzen duen gizabanakoaren ikuskera aztertuko dugu. Bere ikuskera antropologikotik, liberalismoak estatuaren abstentzionismoa merkatu soziokulturalan aldarrikatzen du. Jarrera hori liberalismo beraren premisekin zer neurritan datorren bat aztertuko dugu, arreta berezia jarriz multikulturalak diren gizarteetan.

Estatua eta bizimodu ona

Liberalismo garaikidearen korronte nagusiaren arabera (Rawls edota Dworkin bezalako filosofo politiko eta moralek ordezkatzeko duten korronte, alegia), gizabanakoek beraien bizimodu onaren ikuspegiaz erabakitzeko askatasuna izan behar dute, kanpotik ezarritako inolako inposaketarik egon behar ez duelarik. Pentsalari hauen ustez, orduan, gizaki baten bizimoduak garapen egokia dauka baldin eta bere baitatik sorturiko baloreen arabera gidatua bada, inoiz ez kanpotik ezarritakoen arabera. Beste hitzetan esanda, zilegi den bizimodu onaren ikuskera bakarrik nork bere buruari ezarritakoa da, eginkizun horretan gizabanakoaren autonomia eta indibidualtasuna irizpide bakarrak direlarik. Ondorioz, ha-

W Jesus Casquette EHUko Teoria Politikoaren Historia Saileko irakaslea da.

rreman ekonomiko, erlijioso, kultural, sexual, eta abarrek ez dituzte gizabanakoak muga jakin batzuen barruan hesitu behar; aitzitik, hauek askeak izan behar dute aipaturiko edozein harreman mota kolokan jartzeko, honek erakargarria izateari uzten dion momentu beretik. Ideia hauek osatzen dute liberalismoaren muin morala, hots, liberalismoa gainerako ideologietatik bereizten duen ezaugarria.

Liberalek «bizimodu edota bizitza onaren ikuskera» esaten dutenean, gizabanakoek hausnarketa sakon baten ondorioz bizimodu batekin duten konpromisoa adierazi nahi dute. Gure gizarteetan, eguneroko esperientzian bizimodu onen aniztasuna islatzen dituzten honako adibide hauek aipa ditzakegu: kontenplaziozko bizitzan murgilduta dagoen filosofoak bizimodu onaren ikuskera bat dauka, baina baita ere zerbeza kaxa bat eskura duelarik asteko hainbat egunetan telebista aurrean amaigabeko orduak ematen dituen futbolzale amorratuak; bizimodu on batek irudimen sexual ezberdinen adierazpenak, homosexual izaerakoak barne, errespetatu beharko lituzkeela sostengatzen dute batzuek, beste batzuek, aldiz, bizimodu on bakarra sexuak espezie ugaltzea helburu duena dela sinesten duten bitartean; pertsona batzuen arabera, opera kantagintzaren adierazpenik bikainena den bitartean, beste batzuentzat hip-hop-a edota bakailaoa izango litzateke.

Filosofia politiko garaikidearen 1970eko hamarkadako berpizkundearen erantzule nagusiaren arabera, «ni-a bere helburuak baino lehenagokoa da» (Rawls, 1971: 560), honekin zera adierazi nahi duelarik: edozein egitasmo edota harremanen aurrean, gizabanakoak bere «autodeterminazio» eskubideari eusten diola. Hau da, ni-ak helburu oro osatu, aztertu eta berrikus dezake bere ingurunetik etengabe jasotzen duen informazio, adibide edota argudioen eraginpean, bera baita bere bizitzarekin zer egin eta berau nola gidatu erabaki dezakeen bakarra¹. Goian aipaturiko liberalen arabera, beraz, autonomoak eta gure buruaren jabeak garen gizakion bizimodu on jakin batekiko leialtasuna jarrera kontingentea da, ez berezkoa (*constitutive*) (Larmore, 1990: 343). Autodeterminazioak, zentzu honetan, merezi duten eta hutsalak diren bizitzen artean erabakitzeke ahal-

bidetzen gaitu gizakiok. Kontrako jokabidea hartzea, hau da, bizimodu onaren ideia zehatz bat bultzatzea eta kanpotik gizabanakoei ezartzea («ongi komunaren politika» bat bultzatzea, Taylorren —1997— hitzetan), autodeterminazio printzipioaren kontrakoa izango litzateke, inork ez baitaki gizabanakoak berak baino hobeto zer den bere onerako eta zer bere kalterako, zer den baliotsua eta zer garrantzirik gabekoa, zer komeni zaion eta zer ekidin behar duen.

Liberalismoaren bizitza onaren ikuspegia laburbildu ondoren, honako kezka hauek sortzen zaizkigu: zeinek izan behar du, ikuspuntu normatibo batetik, estatuaren jokabidea gizartean dauden bizitza onaren ikuskeren aniztasunaren aurrean?; bizimodu jakin baten aldeko apustua egin behar du ala denak balio moral berekoak balira bezala tratatu behar ditu? Puntu honetan, liberalen arabera, autodeterminazio indibidualaren printzipioak eguneroko eginkizun politikoetan duen ondorioetariko bat zera dela esan daiteke: estatuak neutrala izan behar duela gizabanakoek dituzten bizimodu onaren ideien aurrean. Kontuan harturik gizarte modernoetan bizimodu onaren ideiak anitzak (eta sarritan elkarren kontrakoak) direla, estatuak hobe luke indibiduoek bultzaturiko egitasmokultural, erlijioso edota beste mota bateko helburu jakin bati ez laguntzea. Bestela, politika «perfekzionista» bat segituko luke, hots, bizimodu onaren ikuskera jakin bat bultzatuko luke eta, hortaz bada, beste bat edo beste batzuk oztopatuko lituzke. Jokabide hori, helduak, adimentsuak eta balio moral berekoak diren gizakiak ezgauzak balira bezala tratatzea izango litzateke. Ideologia liberalaren zutabea den preskripzio honen arabera, gizabanakoak beraiek dira bizitza ona bilatzen dutenak; estatuak bilaketa hori antolatu eta zuzendu behar du, horretarako markoa eskaini behar du, baina inolako apusturik egin gabe, ez alde ez kontra. Aipaturiko zentzu honetan, beraz, estatuaren neutraltasunarena «neurritasunaren doktrina» dela esan daiteke (*doctrine of restraint*) (Raz, 1986: 110). Historikoki, estatuaren neutraltasunaren preskripzio honek Erreforma eta XVI. eta XVII. mendeetako gatazka erlijiosoetan du bere jatorria. Orduan, Locke bezalako pentsalariek erlijio ezberdinen arteko tolerantzia

aldarrikatu zuten bake soziala eta jabegoa bermatzeko nahitaezko bide bezala. Ez kasualitatez, momentu horretan bertan kokatzen ohi da liberalismoaren jaiotza.

Estatuak, bizimodu onei buruzko gizabanakoen ikuskerara ezberdinen aurrean, neutrala izan behar duela defendatzeak ez du esan nahi, ordea, bere esparruan bizi diren hiritarren askatasun indibidual, segurtasun fisiko edota ongizateaz arduratu behar ez duenik. Alderantziz, aztergai ditugun liberal hauek, arlo horietan estatuak jarrera aktibo bat hartu behar duela diote². Horrela bada, estatu liberal batek, neutraltasunaren agindua errespetatzen duen neurrian behintzat, politika antiperfekzionista bat izan behar du gidaritzat, ezin baitu bizimodu onaren ideia jakin bat edo beste bultzatu. Neutraltasunaren ideiarekin arabera orduan, estatuak bere jokabidean ezin du bataren gailentasuna edota gutxiagotasuna aditzera eman bere baliabideak hara zuzenduz, horrela jokatzuz gero gizabanakoen bizimodu onaren ikuskeren gain eragina izango bailuke. Halako portaera bat onartezina izango litzateke ikuspuntu liberal batetik, ez bailuke errespetatuko gizakien autodeterminazio ahalmena, nor bere aldetik bizimodu ona aukeratzeko duen gaitasuna, alegia.

Ni uztartua eta kulturaren balioa

Liberalismoaren zenbait irakurketen arabera, goian egindako gizabanakoaren deskribapen ontologikoan akats eta hutsune bat baino gehiago dago. Kritiko hauen arabera (Sandel, 1982; Taylor, 1993, 1997), liberalismoak gizakiak beraien bizimodu onaren ikuskera eta bizi plangintza osatzeko autoaskiak balira bezala ikusten ditu. Gizakiaren nortasuna, hala nola honi estuki itsatsia dagoen izaera soziala, natura egoera metaforiko, imajinario batetik (Hobbes, Locke) zein «jatorrizko egoera» batetik (Rawls) *ex nihilo* sortzen da. Ikuspegi «atomista» (Taylor, 1997) honen arabera, isolaturik aurkitzen den, hots, auresoziala den eta lotura komunitariorik ez duen gizabanakoak, giza harremanetan sartu aurretik, nortasun finko eta erabat osatua dauka. Nor den, zer bizimodu jarraitu nahi duen, bere ba-

lio eta nahiak zeintzuk diren, bere bizitzan desiragarri eta arbuiagarri diren helburuak —galdera horien guztien erantzuna alde aurretik ezagutzen du, gainerako gizartekideekin nortasun osatze horretaz «negoziatu» behar ez duelarik³. Liberalismoaren kritiko hauentzat, aldiz, ni-a praktika sozial eta kultural jakin batzuetan «uztarturik» dago; bizitza onaren norabide jakin bat hartzerakoan, gizakiok kokatzen gareneko ingurune soziokulturala ezinbestekoa egiten zaigun datua da, ingurune horrek eskaintzen baitigu, azken finean, bizimodu onen zabalera eta horizontea, hala nola haietariko bakoitza perspektiban jartzeko irizpideak. Hauxe da, funtsean, zenbait autore komunitaristek defendatzen duten «tesi sozialaren» mamia (Taylor, 1997).

Liberalek, beraien defentsan, beraiak ez dutela tesi soziala inolaz ere ukatzen esaten dute. Beraiek ere gizakiek txertaturik daudeneko komunitate eta egitura kulturalarekiko lotura estua daukatela aitortzen dute, ezinezkoa baita zentzudunak eta esanguratsuak diren aukerak ulertzea, neurri handi batean, ingurune soziokulturala aintzat hartu gabe. Liberalak eta bere kritikoak bat badatoz tesi sozialarekin, zertan datza orduan haien arteko desadostasuna? Esan daiteke desakordioa, besteak beste, estatuak jokatu behar duen paperean datzala, hau da, instituzio publikoek zein neurritan esku hartu behar duten gizabanakoen bizimodu onen aukeran⁴. Beste hitzetan esanda, eta guretzat dagoeneko ezaguna den terminologia erabiliz, bi autore multzo hauen arteko argumentuaren gatazka estatuaren neutraltasunaren auzian kokatzen da: liberalek, oro har, estatuaren neutraltasuna defendatzen duten bitartean, komunitaristak ideia honen aurkariak dira.

Liberalek, batez ere beraien burua antiperfekzionistatzat jotzen dutenak, merkatu soziokulturalean esku hartzen duen estatu batek bizimodu jakin bat bultzatzen (edota oztopatzen) duela pentsatzen dute, modu horretan gizabanakoen autodeterminazioari mugak ezarriz. Rawlsek dioenez, adibidez, askeak diren gizabanakoek beraiak eutsiko diote baliosutzat jotzen duten bizimodu on jakin bati, botere politikoaren inolako laguntzarik gabe. Merkatua bera, eta ez estatua, gizarte batean estimatuak diren bizimoduak

mantentzeaz arduratuko da (1971: 331-2)⁵. Komunitaristek, hala nola perfekzionistak diren liberalek (Raz, Kymlicka), aitzitik, bizimodu onaren horizonteak ematen dizkigun ingurune kulturala babestu beharreko ondarea dela argudiatzen dute, gizabanakoa benetan autodetermina dadin nahi badugu, behintzat. Xede hori abiapuntutzat hartuta, estatuak esku hartu beharko luke gizabanako guztien autodeterminazioa praktikan bermatzeko, eta ez soilik dagoeneko merkatu soziokulturalaren aldetik babesturik dagoen talde kulturaletako kideena. Autore hauen ustez, esparru politiko beraren barruan eta elkarren ondoan edota elkarrekin nahastuta bizi diren talde kulturaletako kideek (beste hitzetan esanda, multinazionalak diren estatuetakoa edota multikulturalak diren gizarteetako kideek) eskubidea daukate beraien kulturek botere publikoaren babesa izan dezaten⁶.

Laburbilduz, orain arte honako argudio hauek garatu ditugu: 1) liberalismoaren bereizgarri nagusietariko baten arabera, gizabanakoek beraienez bizitza ona denaz aukeratu behar dute, kanpotik inork bere ikuskera partikularra inposatu behar ez dielarik; 2) hemendik ondorioztatzen da estatuak politika antiperfekzionista bat jarraitu behar duela, politika mota hori bermatzeko bizimodu onen aniztasunaren aurrean neutraltasunez jokatu behar duelarik; 3) gizabanakoa benetan autodetermina dadin, berau inguratzen dueneko ingurune kulturala babestu beharra dago, ingurune horrek eskaintzen baitio, hein handi batean, desiragarri eta gaitzesgarri diren bizimodu onen ikuskera.

Gauzak horrela, ondoren honako hiru galdereei helduko diegu:

- Zeintzuk dira babesa merezi duten talde kultural horiek?
- Zer motatako defentsa behar dute?
- Nola gauzatu daiteke defentsa hori?; zer-nolako tresnak erabil daitezke defentsa hori praktikara eramateko?

Babes kulturalerako talde hautagaiak

Aipatu dugu, dagoeneko, gure mendebaldeko gizarte guztietako geroz eta nabarmenagoa den ezaugarrietariko

bat kultur aniztasuna edota multikulturalismoarena dela. Mendebaldeko herrialdeetan (kokatuta gaudeneko esparru geografiko eta soziokulturalera mugatzearen) sinesmen erlijioso ezberdinak dituzten talde bat baino gehiago ohi dago (kristauak, musulmanak, judutarrak, eta abar); bizi-tza estilo arras diferenteak dituzten taldeak (azpikulturak, kontrakulturak, eta abar) aurkitzea geroz eta normalagoa da; sarri askotan, jatorri etniko ezberdinetako talde anitz ere badago (afroamerikarrak, asiarrak, turkiarrak, hegoamerikarrak, eta abar; hauexek dira estatu etniantzak edota polietnikoak bezala ezagutzen direnak); munduko ia herrialde guztiak (Islandia eta Korea biak aipatzen ohi dira salbuespen gisa) nazio ezberdinez osaturiko estatuak dira, askotan (baina ez halabeharrez) hizkuntza bereizgarri nagusi bezala dutela. Aipaturiko giza talde hauek guztiak «talde orohartzaileak» (*grupos comprensivos*) dira (Margalit eta Raz, 1998) edota, terminologia aldatuz baina ideia bera adieraziz, «kultura sozietalak» (*culturas societales*) osatzen dituzte (Kymlicka, 1996). Nolanahi ere, adierazpen bi hauek (talde orohartzaileak eta kultura sozietalak) errealtate berberaz dihardute: giza talde horien kulturak bere eramaileen gustuak eta aukerak itxuratzen ditu neurri esanguratsu batean, beraien nortasunei euskarri sendoak ere eskaintzen dizkielarik. Horren adibiderik nabarmenak talde etniko, erlijioso eta nazionalak dira. Talde hauek izango lirateke, gure ustez, babes kulturalerako hautagairik egokienak. Hemen interesatzen zaigun ikuspuntutik, kultura orohartzaile bat baino gehiago dauden gizarte multinazionaletan jarriko dugu arreta. Askotan, baina ez derri-gorrez, nazio ezberdinen arteko bereizgarria hizkuntza bezalako elementu objektiboetan datza. Honako kasu hauek izango ditugu buruan jarraian.

Kanpoko kulturekiko babesa

Liberalismoak kultura alboratu izanagatik zenbait autoren ideologia honen gaurkotze eta egokitze lanari ekin diote. Haietatik guztietatik, egin duen gutxiengo kulturaleen defentsagatik nabarmendu da azken urteotan Kymlicka

filosofo kanadarra, liberalismoaren parametroen barne beti ere (1989, 1996)⁷. Autore honen ustez, gutxiengo nazionalak⁸ aldarrikatzen dituzten eskubide kolektiboak liberalek horrenbeste estimatzen dituzten eskubide indibidualekin bateragarriak dira, norik bere bizitza onaz aukeratzea ahalbidetzen dituzten eskubideak, hain zuzen ere. Eskubide kolektiboak eta indibidualak, orduan, ez lirateke elkarren kontra egongo, eguneroko diskurtoetan hainbat ahotsak behin eta berriro kontrakoa aditzera ematen duten arren.

Bateragarritasun hori defendatzeko, Kymlickak geure egiteko modukoa den bereizketa bati ekiten dio. Bereizketa honen arabera, gutxiengo nazionalak planteatzen dituzten eskakizunak bi multzotan sailka daitezke: lehenengo eskakizun multzoaren arabera, taldeak, barne desakordioak sor ditzakeen eragin ezegonkortzaileetatik babestu behar dira (esate baterako, arbasoengandik jasotako ohiturak jadanik errespetatzen ez dituzten gizabanakoek erakusten duten heterodoxia). Bigarren eskakizun multzoaren arabera, beste aldetik, gutxiengo kulturalak, kanpotik datozen eraginetatik babestu ahal izateko zenbait neurri hartu behar dituzte (esate baterako, gutxiengo kulturalak hezkuntza sistema bere hizkuntzan ezin duenean garatu). Babes mota biek helburu bera daukatela dio Kymlickak, komunitate nazionalen egonkortasuna eta izaera defendatzea, hain zuzen ere. Baina, liberalismoaren ikuspuntutik, lehenengo eskakizunak, barne murrizketak ezartzera bideratutakoak, alegia, onartezinak dira, dagoeneko ezaguna egiten zaigun argudio liberalean oinarrituta: barne murrizketok gizabanakoaren autodeterminazioa oztopatzen dute, gizabanakoek antzinako autoritateak eta praktikak kolokan jarri ezin dituztelako eta, beraz, beraien bizitza onaren ikuskera ezin berrikus daitekeelako. Itsu-itsuan onartu behar dituzte, beraien zentzu kritikoa alboratuz eta zapalke-tari bidea zabalik utziz. Indartsuago den kulturaren nagusitasunetik babestera bideratuta dauden eskakizunak, hots, kanpoko kulturekiko babesa (*protecciones externas*) bilatzen dituztenak, zilegi izango lirateke, Kymlickaren arabera beti ere, gizakiari bizimodu on ezberdinen artean iritzi informatua hartzea ahalbidetzen baitiote.

Taldearen arabera bereizitako eskubideak

Bere historian zehar, greziar mundu klasikotik gure egunetara arte, demokraziaren teoriak legearen aurrean gizakiak berdinak direla azpimarratu du⁹. Gaur egun, ordea, kontuan harturik klase, etnia, genero, erlijio edota kultura jatorri ezberdinak dituztela eta talde batzuk pribilegiatuak direla beste batzuk zapalduak dauden bitartean, gizabanakoak berdinak balira bezala tratatzea bidegabekeria bat izan daiteke. Gizarte modernoetan, beraz, gizabanakoari taldearen arabera eskubideak bereiztea eskakizun zilegia izan daiteke. Ideia honi «hiritartasun ezberdindua» (*ciudadanía diferenciada*) deitu izan zaio (Young, 1996). Har dezagun, esate baterako, hizkuntzaren adibidea —hizkuntza kulturaren adierazgarri nagusienetarikoa den aldetik— elebidunak diren gizarteetan, non merkatu soziokulturalak ez duen bermatzen hizkuntza ahulenaren biziraupena. Konparazio batez baliatuz, imajina dezagun hizkuntza bat arabiar arrazako zaldia dela, gaztea eta osasuntsua; bestea, berriz, astoa, bere gain hamaika zama garraiatu duena. Animalia biek lasterketa batean parte hartu behar dute; biek toki berean dute bai irteera eta baita muga ere. Arauak berdinak dira bi lehiakideentzat. Esan daiteke lasterketa berdintasunez burutu dela? Nekez. Elkarren ondoan edota elkarrekin nahastuta bizi diren gutxiengo eta gehiengo kulturalen hizkuntzekin antzeko zerbait gertatzen da. Merkatu soziokulturalak inposatzen dituen joerei jarraituz, lasterrago ala beranduago, hizkuntzarik indargeena hiltzera edota bitxitasun antropologikoa izatera kondenaturik egongo litzateke, besteak bizirik dirauen bitartean.

Hilzorian dagoen kultura bat berpizteko, eta haxe da hemen hartzen dugun jarrera, estatuak bere neutraltasuna alboratu beharko luke. Kultura bi (edo gehiago) lurralde berean elkarren ondoan edota elkarrekin nahastuta daudean —guztiak legedian berdin babesturik daudela suposatuz, asko suposatzea dena—, hezkuntza elebiduna izateko eskubideak bermaturik egon beharko luke, hala nola administrazioaren edozein sailekiko harremanak hiritarrak aukeratzen duen hizkuntzan burutzeko, gure eguneroko

bizitzan eragin handia duten bi arlo baino ez aipatzearren. Eskakizun hauek autoritateak «ekintza positiboa» delako neurri multzo bat onartzera eraman ditzakete. Oro har, ekintza hauek, historia, etorkin etniko zein sozial, genero, erlijio edota talde kultural batekoa izateagatik beraien buruak antzinatik bazterturik ikusi dituzten gizabanakoak gizartearen patu kolektiboan benetan parte har dezaten dute helburutzat. Beste hitzetan esanda, gizartekideak hiritartasunaren idealera hurbildu daitezten kontsideratu behar zaie, ez indibiduo abstraktuak, isolatuak bezala, baizik eta giza talde ezberdinekin lotura estuak dituzten indibiduoak bezala. Estatuak esku hartu behar du aipaturiko talde horiek orohartzaileak direnean, defentsa premia larrian daudenean eta, aldi berean, bere kideen askatasuna eta errespetua babesten dutenean. Esku hartzeko modu bat (ez bakarra) ekintza positiboaren bidez burututakoa da. Horrela, eta hizkuntzaren adibidera itzuliz, zilegi da gobernu batentzat hizkuntza gutxiagotuan egiten diren argitalpenak diruz laguntzea, merkatuaren mekanismoek gehiengoaren idatzizko adierazpenak baino ez baitituzte bermatzen. Izan ere, autoritate publikoak gehiengo eta gutxiengo kulturalen hizkuntzen artean neutralak balira, balizko neutraltasun horrek gehiengoaren alde jokatu luke, izan ere, gehiengo kulturalak, merkatuaren indarrei esker, lasterago ala beranduago espazio publiko osoa bereganatuko lukeelako.

*B*iolentzia sinbolikoa eta gatazka ebazpena

Orain arte, talde orohartzaileak kanpoko kulturekiko defentsa neurriak (besteak beste, ekintza positiboaren bidez zuzenduak) hartzeko hautagairik egokienak direla argudiatu dugu. Neurri hauen helburuetariko bat gizabanakoari bizimodu onaren aukera ahalbidetzea da. Izan ere, jokabide hori hartuz gero, bere nortasuna eraikitzeko ezinbestekoa den kultura babesturik ikusten duen gizabanakoa sendotuagorik sentituko da bere autokonfiantza, autoerrespetu eta autoestimuari dagokienean. Ni-arekin harre-

man praktikoan sartzeko hiru modu hauek (Honneth, 1995) gainerako gizartekideengandik jasotako errekonozimenduarekin (edo errekonozimendu faltarekin) elkarloturik daude. Guztietatik, errekonozimendu kulturalak (hau da, bestearen kultura norberarena bezain baliotsua dela onartzea, jarrera horrek ekar ditzakeen ondorioekin) egundoko garrantzia hartzen du gure egunetan. Nortasun indibiduala prozesu elkarriketatua bada, Taylorrek defendatzen duen bezala, orduan gainerako gizartekideen aldetik errekonozimendua jasotzen dugunean harreman igualitarioagoak izango ditugu eta, ondorioz, gure buruarekiko autokonfiantza, autoerrespetu eta autoestimuan irabaziko dugu.

Hauexek izango lirateke maila indibidualean estatuak kulturen babesa bere gain hartzeak ekar ditzakeen ondorioak. Betekizun honek gizarte mailan ekar ditzakeen abantailak ere ez dira garrantzi gutxiagokoak. Hemen arreta berezia jarriko dugu haietariko batean, hau da: gizarte multikulturaletan kultura ezberdinen elkarbizitzak sortarazten dituen tentsioak gutxitzeko posibilitatean. Argudio hau garatzen saiatuko gara ondoko lerroetan.

Bakeari buruzko ikerketetan, aspaldi da biolentzia mota bi bereizten dela: fisikoa eta psikologikoa. Azkenengo biolentzia psikologikoa hau, zeharka ematen denean, orduan biolentzia kulturala edota sinbolikoa dela esaten da (Galtung, 1976). Gutxiengo kulturalen sinboloak debekaturik daudenean edo, maila orokorrago batean, gehiengo kulturalak gutxiengo kulturalaren bereizgarriak gutxiesten dituztenean, orduan umiliagarritzat jo daitezkeen egoera baten aurrean gaude. Umiliazioa, gizaki baten jokabideak edo gizakiek eragindako egoerak beste gizaki baten autoerrespetua mintzen duenean gertatzen da. Aipagarria den umiliazioaren ezaugarri bat bere izaera kutsagarria da. Gizaki jakin bat jokabide umiliagarriaren biktima zuzena ez bada ere, biktimekin identifikatzen ahal da, adibidez talde kultural bereko kideak direlako. Esate baterako, bere ikasketa guztiak hizkuntza gutxiagotuan burutu dituzten ikasleak unibertsitatera iristen direnean eta han ezin dutenean beraien hizkuntzan estudiatzen segitu (demagun legediak es-

kubide hori errekonozitzen duela), orduan ikasle horiek umiliaturik sentitzeko arrazoi sendoak dituzte. Eta ez soilik ikasleek; gutxiengo kulturaleko kideak direnak ere umiliaturik senti daitezke, nahiz eta unibertsitatean ez egon eta inoiz egon ez izan, lehen aipaturiko izaera kutsagarriari esker. Estatuak ezin du kasu horietan neutraltasunez jokatu. Esku hartu behar du gutxiengo kultural horien babesean. Modu horretan baino ezin du lagundu estatuak gizarte dezente bat eraikitzen, bere instituzioak bertan bizi diren gizabanako guztien errespetua irizpide nagusitzat duen gizartea, alegia¹⁰.

Laburbilduz, beraz, gaur egun nagusi den liberalismoak ni-aren ulermen auresozialari eusten dio oraindik ere. Aldiz, ni-a izaera komunitarioa dela onartzen badugu, orduan, gizabanakoaren nortasuna eraikitzen eta sostengatzen duten kultura orohartzaileek botere publikoaren babesa merezi dutela onartzera eramaten gaitu. Helburu horrekin, kultura orohartzaile bat baino gehiago lurralde berean daudenean, eta beraien arteko harremanak asimetrikoak direnean, liberalismoak estatu neutralaz egiten duen defentsa sostengaezina da, aipaturiko kasu horietan neutraltasunak dagoeneko merkatu soziokulturalean nagusi den kulturaren biziraupena baino ez lukeelako bermatuko. Hori gertatzen denean, gutxiengo kulturaletako kideek, egoera umiliagarri baten biktimak direla eta, beraz, gizarte ez-dezente batean bizi direla interpretatuko dute.;

1. Hortik liberalek heziketa, adierazpen, prentsa eta abar bezalako askatasunei ematen dieten garrantzia, honako askatasun hauek posible egiten baitute gure bizitzan baliotsu eta desiragarri denaz deliberatzeko eta, horrela, ongi pentsaturiko, arduratsua den, norabide bat hartzeko.
2. Dworkinen ustez, adibidez, liberalismoaren bereizgarri den berdintasunaren printzipioak zentzu bi dauzka. Lehenengo zentzua araberara, gobernuak bere bizilagunak «berdinak balira bezala» (*as equals*) tratatu behar ditu, hots, autoritateen aldetik errespetu bera merezi duten gizakiak dira. Berdintasunaren printzipioaren bigarren esanahiaren arabera, bestetik, gobernuak bere ardurapean dauden bizilagunen artean baliabideak edota aukerak banatzerakoan «berdintasunez» (*equally*) jokatzeko saiatu behar du, inor arbitrarioki baztertu gabe. Dworkinen arabera, berdintasunaren lehenengo zentzua berezkoa zaio liberalismoari, bigarrena deribatiboa zaion bitartean (hots, lehenengo zentzua lortzeko balio estrategikoa duen zerbait) (ikus Dworkin, 1986: 8. atala).
3. Horrela, Taylorrek gizabanakoaren nortasuna prozesu «elkarrizketatu» (*dialógico*) baten emaitza dela dio, eta ez, liberalismoak aditzera ematen duen bezala, prozesu «bakarrizketatu» (*monológico*) baten ondorioa. Ikus Taylor, 1993: 52-4. orr. bereziki.
4. Desakordioak sakonean aztertzeko, ikus Mulhall eta Swift, 1996: 39-66. orr. bereziki.
5. Hona hemen merkatu kulturalaren balioaren apologia —«likidazionista kulturaltzat» jo daitekeena— gordin bat beste pentsalari liberal baten hitzetan: «Corresponde a los miembros individuales de una cultura demostrar la excelencia de sus productos en el mercado cultural. Si tienen éxito, la lengua de esta cultura resultará atractiva a los demás... si una cultura y, por consiguiente, una lengua, no puede demostrar que los demás la elijan a la luz de las ideas sobre lo bueno, entonces merece desaparecer» (Knopff, 1979: 70; Kymlickak aipatua, 1996: 158, 6. oin oharrean).
6. Kulturak berez baliotsuak direlako (ikus puntu esentzialistatzen jo dezakegun ikuspegia, alegia) edota esanguratsu diren bizimodu ezberdinetara sarbidea eskaintzen dutelako (ikuspegi instrumental bezala bataiatu daitekeen ikuspegia), garrantzi handiko auzia bada ere, idazki honetan jorratuko ez dugun gaia da.
7. Ez dago inolako kontraesanik, Kymlickak dio, liberalismoaren printzipioak ontzat hartu eta, aldi berean, gutxiengo kulturalen eskubideak defendatzearen artean. Bateragarritasun hori frogatzea izango da, hain zuzen ere, autore honen ahalegin intelektuarenean (ikus Kymlicka 1989, 1995b, 1996). Dena den, bere jarrerak argi asko zehazten ditu komunitaristikiko distantziak. Honetaz, ikus Kymlicka, 1996: 131-3.
8. Kymlickak talde etnikoak eta nazionalak ez direla nahastu behar azpimarratzen du behin eta berriro. Lehenengoak inmigrazioaren

emaitzak dira, gizarte polietnikoak sortuz; talde nazionalak, beste alde batetik, estatu baten barnean elkarren ondoan edota elkarrekin nahastuta bizi diren kultura ezberdinetatik jaiotzen dira. Kontuan izanik hurbilen daukagun errealitatea, gure arreta talde nazionaletan kontzentratuko da idazki honetan.

9. Ideal hau izendatzeko, greziarrek «isonomia» hitza erabiltzen zuten.
10. Umiliazioaren ideia, hala nola gizarte dezentearena, Margalitegan (1997) oinarriturik daude.

Bibliografia

- Dworkin, Ronald. 1986. *A Matter of Principle*. Oxford: Clarendon Press.
- Fletcher, George. 1997. «The Case for Linguistic Self-Defense». *The Morality of Nationalism*-en, Robert McKim eta Jeff McMahan (arg.). Oxford: Oxford University Press.
- Galtung, Johan. 1976. «Pacifism from a Sociological Point of View», *Peace, War, and Defence. Essays in Peace Research*-en, J. Galtung (arg.), VII. liburukia. Kopenhage: Christian Ejlers.
- Goodin, Robert E. eta Andrew Reeve (arg.). 1989. *Liberal Neutrality*. Londres: Routledge.
- Honneth, Axel. 1995. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horowitz, Donald L. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Kymlicka, Will. 1989. *Liberalism, Community, and Culture*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will. 1995a. *Filosofía política contemporánea*. Bartzelona: Ariel.
- Kymlicka, Will (arg.). 1995b. *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will. 1996. *Ciudadanía multicultural*. Bartzelona: Paidós.
- Larmore, Charles. 1990. «Political Liberalism». *Political Theory*, 18 (3): 339-360.
- Margalit, Avishai. 1997. *La sociedad decente*. Bartzelona: Paidós.
- Margalit, Avishai eta Moshe Halbertal. 1994. «Liberalism and the Right to Culture». *Social Research*, 61 (3): 491-510.
- Margalit, Avishai eta Joseph Raz. 1997. «Autodeterminación nacional», *Inguruak*, 19: 9-35.
- Mulhall, Stephen eta Adam Swift. 1996. *El individuo frente a la comunidad. El debate entre liberales y comunitaristas*. Madril: Temas de Hoy.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Raz, Joseph. 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.
- Sandel, Michael. 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapiro, Ian eta Will Kymlicka (arg.). 1996. *Ethnicity and Group Rights*. New York: New York University Press.
- Taylor, Charles. 1993. *El multiculturalismo y «la política del reconocimiento»*. Mexiko: FCE.
- Taylor, Charles. 1997. *Argumentos filosóficos*. Bartzelona: Paidós.
- Walzer, Michael. 1996. «La crítica comunitarista del liberalismo», *La Política*, 1: 47-64.

Young, Iris Marion. 1989. «Vida política y diferencia de grupo: una crítica del ideal de ciudadanía universal». *Perspectivas feministas en teoría política-n*, Carme Castells (bil.). Bartzelona: Paidós.

Euskal nazionalismoaren nazioarteko harremanak

Sortu zenetik (1890) Gerra Zibilera arte (1939)

b

ALEXANDER UGALDE

b

euskal nazionalismoaren mendeurrena ospatu zen 1995ean. Euzkadi Buru Batzarraren lehen biltzarra 1895eko uztailaren 31n izan zen, eta batzar hori Euzko Alderdi Jeltzalearen (EAJ) abiapuntutzat har daiteke. Mugimendu politiko hori XIX. mendeko azken hamarkadan eratu zen, haren doktrina, programa eta antolakuntza urte horietan finkatu ziren eta. Alderdiaren eragin soziala hazi egin zen harrezkeroztik, hauteskundeetan lortutako emaitzek hobera egin zuten hein berean; horren ondorioz, Euskal Herriaren gaur egungo historiaren osagai nagusietako bat izatera iritsi zen EAJ, erakunde garrantzitsu bilakatu baitzen Euskadiko errealitate soziopolitiko konplexuaren historian, ideologia, politika eta antolakuntza mailako formulazioetan islatu den bezala.

Logikoa da, hortaz, euskal nazionalismoak interes akademiko eta zientifiko nabarmena sortu izana. Hainbat ikuspegitatik eta hainbat zientzia arlotan aztertu den fenomeno hori, euskal historiografia berriztatuak gehien jorratu dituen gaietako bat da. Guztiarekin ere, nahiz eta euskal nazionalismoari buruz azterlan ugari egin diren (A. Elorza, J. Corcuera, J.-C. Larronde, J.J. Solozabal, J.L. de la

W Alexander Ugalde Nazioarteko Harremanen irakaslea da EHUUn.

Granja, J. Apalategi, S. de Pablo, L. Mees, M. Ugalde, F. de Meer, I. Chueca, J. Azcona, A. Martinez Peñuela, P. Waldmann, M. Heiberg, M. Ugalde Solano, M. Elizondo, I. Camino, L. de Guezala, M.X. Aizpuru, C. Landa, J. Zabalo, J.M. Tapiz...), hutsune eta gabezia nabariak antzematen nituen nazioarteko mailan izandako eraginari buruzko ikerkuntzan. Alderdi horri dagokionez aipatu behar ditut, besteak beste —idazkia asko ez luzatzeko asmoak mugaturik—, Jose Luis de la Granjak (Galeuzca hitzarmenaren eta «propaganda eta nazioarteko politika» bateratuak egiteko sinatzaileek hartu zuten erabakiaren analisisa), Xose Estevezek (penintsulako periferiako nazionalismoen arteko harremani buruz egindako analisisan hitzarmenen «nazioarteko» osagaia aipatu zuen atal bereizi batean), Xose M. Nuñez Seixasek (doktorego tesia: nazionalitateak Europako gerrarteko garaian; Katalunia, Galizia eta Euskadiko «protodiplomazia» Europako Nazionalitateen Biltzarrean), Daniele Conversik (nazioarteko gertaerek Euskadiko eta Kataluniako nazionalismoetan izandako eragina), Jose Maria Lorenzo Espinosak (Irlandako nazionalismoak Euskadikoan izandako eragina), Juan Carlos Jimenez de Aberasturik (Euskadiko Batzar Nagusiak Londresen gauzatutako ekimenen bilduma dokumentala) eta Koldo San Sebastianek (New Yorkeko Euskal Ordezkaritzaren materialen bilduma) egindako ekarpenak, eta, horiez gain, Iñaki Agirre Zabalak Nazioarteko Harremanen ikuspegitik egindako lana ere (euskal eremu integratuaren eredu historikoak eta nazioarteko gainerako eremuekiko artikulazioa).

Halaber, euskal nazionalismoak aztergai izaten segitzen du, azkenaldian argitaratutako obrek argi uzten dutenez. Azpimarra dezagun, horien artean, S. de Pablo, L. Mees eta J.A. Rodriguez Ranzek ikuspegi orokor batetik egindakoa (*El péndulo patriótico. Historia del Partido Nacionalista Vasco. Tomo I. 1895-1936*, Bartzelona, Crítica, 1999; bigarren liburukia aurki agertuko da); eta baita J.C. Jimenez de Aberasturik idatzitakoa ere (*De la derrota a la esperanza: políticas vascas durante la Segunda Guerra Mundial (1937-1947)*, Oñati, HAEE, 1999), nazioarteko gaiak arreta bereziz jorratzen dituen bere doktorego tesiaren emaitza zuzena dena.

Gaiaren egoera ikusita, euskal nazionalismoaren kanpo jarduera (ikerketaren xede nagusia) aztertzeari eta baloratzeari lagun ziezaiokeen doktorego tesi bat itxuratu nuen¹. Horretarako nahiko tarte kronologiko zabala aukeratu nuen, berrogeita hamar urtekoa alegia (1890etik 1939ra). Tesiaren helburu nagusia, beraz, kanpo jarduera horren alderdi teorikoak eta gauzatze praktikoa ikertzea izan da, funtsezko galdera bati erantzuteko, hots, ea euskal nazionalismoaren kanpo jarduerak eredu definiturik izan zuten zehaztutako garai horretan.

Hipotesi hirukoitz bat egiaztatzea

Bildu ditudan datu eta osagaien analitik ondorioztatu dudanez, nazioarteko mailan euskal nazionalismoak gauzatu zituen ekintzak elkarri lotuta egon ziren; ekintza horien eraginez gauzatu zen politikak bi alde osagarri izan zituen: lehenik, ildo teoriko bat sortu zuen kanpo jardueraren eremuan; bigarrenik, ildo teoriko hori praxira eramanez, proposatutako nazioarteko harremanak gauzatu egin baitzituen.

Prozesu hori zehatz-mehatz aztertu dudanez, hasieran erabili dudana hipotesi hirukoitza berretsi ahal izan dut, ikuspegi metodologiko hirukoitz batez baliaturik:

1) Historia mailan: euskal nazionalismoa garai eta erakunde politiko desberdinetan antolatu zen, mugimendu politiko-sozial bezala, eta XIX. mendeko 90eko hamarkadatik —sortu zenetik— XX. mendeko 30eko hamarkadaren amaierara arte areagotu zuen bere kanpo jarduera. Lehenengo urteetan, jarduera ahul eta irregularra izan zuen nazionalismoak, ondoren indartu egin zuen, eta errepublikako urteetan garapen garrantzitsu eta esanguratsua izan zuen.

2) Pentsamendu politiko mailan: nazioarteko esparruan txertatzeko nahia sendo errotuta dago euskal nazionalismoaren ideologian. Europa eta nazioarteko testuinguru euskal esparruaren erreferentziatza hartu zuten nazionalismoaren doktrinak, printzipioek, xedeek eta progra-

mek. Hasiera batean politika, gizarte, antolakuntza eta hauteskunde mailan indartu behar izan zuen Euskadin nazionalismoak; bigarren plano batean, berriz, Madrilgo gobernuari aurkeztu behar izan zizkion bere eskaerak, baita Espainiako dinamika politikoan parte hartu ere; horrez gain, hirugarrenik, nazioarteko mailara bideratu behar izan zuen bere politika, nazionalitateen mugimenduak markatutako bideari jarraituz. Nire ustez, hortaz, euskal nazionalismoaren doktrinak eta haren kanpo jarduerak koherentzia erakusten dute.

3) Nazioarteko Harremanen eremuan: euskal nazionalismoaren kanpo jardueran eredu konkretu baten adierazleak eta osagaiak antzeman daitezke, bakoitzari dagokion bilakaera kronologikoarekin batera. Euskal nazionalismoaren kanpo jarduera hori mugimendu politikoek gauzatu ohi dutenen antzekoa izan zen, hau da, gobernuaren menpetik kanpoko diplomazia bat izan zen. Kanpo protagonismoaren azken xedea hauxe izan zen: nazionalismoak berak nazioarteko onarpena eskuratzea, mugimendu politiko bezala, etorkizunean euskal nazioaren nazioarteko onarpena lortzeko asmoz.

Nazioarteko Harremanen ikuspegitik begiratuta balio handia eman behar zaio lehen Eusko Jaurlaritzaren sorrerari (1936an), hori izan zen-eta kanpo jardueraren urrats kualitatibo nagusia. Instituzio mailako jarduera bati ekin zitzaion, Jaurlaritzaren inguruan. Jaurlaritzaren eratu zenetik Nazioen Elkartearen bazkide bihurtu zen Euskadi, Jaurlaritzak nazioarteko politika garrantzitsua gauzatu zuelako Euskal Herriaren izenean.

Adierazleak eta beraien aplikazioa

Bildutako materiala (gehienbat hemerografia nazionalistatik eta buruzagi nazionalistengandik hartuta) prozesatzeko eta interpretatzeko adierazle multzo batez baliatu naiz. Adierazle horien bidez, nazionalismoaren kanpo jardueraren eredia bereizi eta zehaztu ahal izan dut. Hiru adierazle mota aukeratu ditut: doktrinazkoak (printzipioak);

programazkoak (planteatutako helburuak); instrumentalak eta osagarriak. Adierazleak honako hauek dira:

1) Testuinguru historikoa: kanpo jarduera aztertu ahal izateko, ezinbestekoa da marko hirukoitzaren (Euskadi, Espainia eta Nazioarteko esparrua) fase bakoitzari dagozkion erreferentziak gogoan izatea.

2) Nazioarteko testuingurua eta gertaerak aintzakoizat hartzea: euskal nazionalismoak nazioarteko esparruan gertatutakoa nola, noraino eta noizero aztertu zuen ikeretzea; ikerketa horren iturri nagusia nazionalisten egunkariak eta aldizkariak izan dira.

3) Printzipioak: kanpo jarduera guztiek ildo ideologiko-politiko orokorrak izan ohi dituzte oinarrian; ildo horiek orokortasun maila desberdina izan dezakete, baina erabakiak eta ekintzak planteatzerakoan irizpideak ezartzen dituzte.

4) Kanpo jardueraren xedeak: osagai garrantzitsuenetako bat da; izan ere, xedeak definitu behar diren edo ez erabakitzea, xede horiek zein diren, nola aukeratzen diren, nola aldatzen diren, etab. funtsezko puntuak dira, haiei esker zehaztasunez jo dezakegulako aurrera kanpo ereduaren eskeman.

5) Nazioarteko itunak: horrelako itunak izateak truke maila nabarmena eskuratu dela adierazten du, beste mintzakide batzuekin hitzarmen eta koordinazio mailak lortu direla esan nahi duelako. Nazioarteko erakundeen partaide izatea atal honetan dago sartuta.

6) Bitartekoak eta tresnak: kanpo jarduerak bere hasierako fasea gainditu duenean agertzen dira beroriek; xedeak ezarrita daude, eta orduan sortzen dira xedeak lortzea ahalbidetuko duten tresnak. Aurretiko bi faktorek dute horretan eragina: alde batetik, bitarteko eraginkorrak izatearen garrantziaz jabetzea; bestetik, bitartekoak mantentzea ahalbidetzen duten antolakuntza, giza baliabideak eta ekonomia.

7) Kanpo ordezkariak: nazioarteko proiektzioaren adierazle garrantzitsuak dira; zenbait naziotan presentzia iraunkorra izateko eta harremanak gauzatzeko borondatea erakusten dute.

8) Ekintzak eta nazioarteko eremuan jarduteko bideak: izen honek hainbat ekimen eta ekintza praktiko biltzen ditu (bidaiak eta bisitak; jakinarazpen eta agiriak; beste mugimendu, diplomatiko, gobernu eta nazioarteko erakundeekin izandako harremanak...; kanpo propaganda, etab.).

9) Esparru geografikoak: kanpo proiektzioaren orientazioa aztertzeke oso interesgarria da ikertzea norantz bideratu ziren ekintzak, baita batzuei lehentasuna emateko egon ziren arrazoiak argitzea ere.

10) Nazioarteko jarduera: aipatutako adierazle guztiek zentzu handiagoa dute elkarturik interpretatzen baditugu. Horrez gain, lehenengo Eusko Jaurlaritzaren jokabidea modu espezifikoa baloratzeko beste bi adierazle eransten dira: kanpo jardueraren lege esparrua eta kanpo politikarako Jaurlaritzak antolatu zuen egitura.

Aurkeztutako eskema eta beraren hamar adierazleak irakurketa bikoitz baten bidez aplikatzen dira: 1) lehen irakurketa sinkronikoa da, adierazle guzti-guztiak fase kronologiko bakoitzean metatzen baititu; horren bidez, kanpo politikaren unez uneko egoera ezagut daiteke (eragiketa horretatik datoz kapitulu bakoitzeko ondorioak); 2) bigarren irakurketa diakronikoa da, adierazleak bereizi eta fase kronologiko bakoitzari banan-banan aplikatzen baitizkio; horren bidez, adierazle bakoitzak denboran zehar zer-nolako garapena izan zuen ikus daiteke (bigarren irakurketa horren emaitzak tesiaren amaierako ondorioen zati dira).

*F*ase kronologikoak

Aztertutako bost hamarkadetan zehar, nazionalismoaren kanpo jarduerak lau garai izan zituen:

1) Kanpo jardueraren hasiera geldoa: aurreko elementu batzuk ahaztu gabe (2. kapitulua, «Kanpo jardueraren aurrekinei buruzko erreferentzia laburrak»), kanpo jarduerara XIX. mendeko bukaeran eta XX. mendeko lehen urteetan hasi zela esan daiteke. Garai horretan sortu eta hazten hasi zen euskal nazionalismoa, eta bere kanpo politikaren lehen urratsak eman zituen poliki-poliki (3. kapitulua,

«Euskal nazionalismoaren lehenengo kanpo ekintzak, fase aranista (1890-1903)»).

Kanpo jardueraren adierazle batzuk arian-arian gorpuztu ziren; adibidez: nazioarteko gertaerak aintzakotzat hartzea eta aztertzea; ekintza txikiak (telegramak bidaltzea, bidaia bat edo beste); lurraldez kanpoko afiliazioa bultzatzea eta Amerikan EAJko ordezkariak izendatzea (4. kapitulua, «Kanpo jarduera fase postaranistan I. (1903-1913): kanpo jarduera ahuleko urteak»). Nazioarteko harremanak eratzea bigarren mailako xedea zen. Nazionalisten behar nagusiak beste batzuk ziren, bai politika mailan eta bai antolakuntza mailan. Eduardo Landetak honela adierazi zuen hori *Euskalduna* astekarian, 1909an:

Nadie nos tomamos el trabajo de trazar relaciones con el mundo exterior.

Goiz zen artean, beraz, kanpo jarduerak eredu bat zuela esateko.

2) Kanpo jardueraren bultzada eta garapen nabarmenak: 1910eko hamarkadaren bigarren erdian eta 1920ko hamarkadaren hasieran aurrerapauso handiak eman ziren kanpo jarduera mailan, Lehen Mundu Gerraren eta gerraren ondoko gertaeren eraginez. Buruzagi nazionalistak kanpora jotzeko beharraz jabetu ziren; horrek ahalegin teorikoak ekarri zituen berekin, eta ahalegin horiek zenbait ekimenetan islatu ziren.

Eskemaren adierazle batzuk osaturik daude dagoeneko, eta beste batzuk agertzen hasten dira. Kanpo jardueraren eredua, gabeziak eta mugak izan arren, osatuta dago hein handi batean (5. kapitulua, «Kanpo jarduera fase postaranistan II. (1913-1923): euskal arazoa nazioarteko mailara eramateko lehen ahaleginak»).

Aipagarriena da nazioarteko onarpena lortzera bideratutako lehen urratsak eman zirela. Gogora dezagun, zentzu horretan, Nazionalitateen Biltzarraren III. bilkuran EAJk izan zuen esku-hartzea (Lausana, 1916; honako eskaera hau egin zuen: «nos reconozcais como beligerantes en esta gran lucha de pequeñas nacionalidades»); dokumentuak, agurrak eta gerraren ostean sortu ziren harremanak;

nazioarteko esparruan leku bat eskuratzeko formulatu zen eskaera, Nazioen Elkartean postu bat eskuratzera bideratua. Jose Vilallongak gogoetak egin zituen Euskal Herriaren «nazioarteko nortasunaz», ondokoa esan baitzuen:

éste no puede renunciar a la dirección de sus relaciones exteriores. (*Hermes*, 1918)

Luis de Eleizalde, berriz, hauxe idatzi zuen:

Hemos de llegar a que la Nación Vasca pueda presentarse, en medio del respeto general, en la asamblea de los pueblos cultos de Europa. (*Hermes*, 1919)

Kanpo dinamika 20ko hamarkadaren hasieran aregotu zen (adibidez, Irlandako errepublikarrekin izandako harremanak eta Riftarrei azaldutako elkertasuna), *Comunión Nacionalista Vasca* eta EAJ banandu ziren arren. Primo de Riveraren erregimena ezarri zenean, ordea, moteldu egin zen berriz dinamika hori. Guztiarekin ere, 20ko hamarkadaren bigarren zatian datu interesgarri batzuk agertu ziren, hala nola CNVkoek paneuropeismoa bereganatzea eta aberki-deek Nazioen Elkartera txostenak bidaltzea (6. kapitulua, «Kanpo jarduera Primo de Riveraren garaian (1923-1930): trantsizio fasea»).

3) Kanpo jardueraren susperraldia eta finkatze aldia: 30eko hamarkadaren lehen bost urteak —II. Errepublika espainiarraren garaia— oso garrantzitsuak izan ziren gure gaiarentzat. Nazionalismoaren kanpo jarduera sendo finkatu zen ia eremu guztietan (7. kapitulua, «Kanpo jarduera Bigarren Errepublikaren garaian (1931-1936): nazioarteko harremanen susperraldia»).

Garai horretako alderdi politikoen (EAJ eta Eusko Abertzale Ekintza) eta sektoreen (Jagi-Jagi) artean desberdintasunak egon arren, kontzientzia internazionalista finkatu egin zen. Análisi gehiago egiten ziren, aurrekoak baino landuagoak; kanpora begirako eginkizunen garrantzia areagotu zen; nazioarteko harreman eta ekintza ugari gauzatu ziren. Prozesu hori 1931n aurreratu zuen Jose Antonio Agirrek: «Hoy vamos a la vida exterior del país». Aipatutakoaren adierazgarri, besteak beste, honako hauek dira: prentsa nazionalistan argitaratzen ziren artikulua ugari, euskal gatazka-

ren nazioarteko dimentsioa azpimarratzen baitzuten; EAJk Eusko-Idazkaltza Buruba sortu izana, kanpo propagandaz ardura zedin; hainbat naziotara egindako bidaiak; EAJk Europako Nazionalitateen Biltzarrean sartu eta urteko bilere-tan parte hartu izana (Ramon Bikuñaren esanetan, «dar carácter mundial a nuestro pleito» esan nahi zuen horrek); «Euzkadi-Europa» goiburua erabili izana.

4) Kanpo jarduera instituzionala: etenik egin gabe 1936-1939 fasera pasatu zen, Gerra Zibileko urteetara alegia. Urte horietan —tesian zehazten ditudan zenbait gertaera di-rela medio— urrats oso garrantzitsua eman zuen kanpo poli-tikak, hamarkada batzuk lehenago hasitako prozesua pun-turik goreneraino eraman baitzuen (8. eta 9. kapituluak, «Eusko Jaurlaritzaren nazioarteko jarduera (1936-1939): I. Kanpo harreman instituzionalen finkapena» eta «II. Kan-po jardueraren oinarritzko tresnak. Ordezkaritzen eginkizu-na»).

Euskal Herriko Autonomia Estatutua onartu eta Eusko Jaurlaritza eratu zenean kanpo politika berri bati ekin zi-tzaion, Euskadi, Espainia eta nazioarte mailako egoera oso konplexu batean. Euskal politika instituzionala deitu be-harko genioke politika horri, nazioarteko harremanak ez baitziren nazionalistekin eta alderdiekin ordura arte izan-dako harremanetara mugatu. Euskal nazionalismoak bere nahi garrantzitsuenetako bat lortu zuen horrenbestez. Ber-toko beste talde errepublikarrei, berriz —elkarren arteko ti-rabirak gorabehera—, Euskadiren kanpo proiektzioaren une historiko baten protagonistak izatea ekarri zien. Orduan gauzatutakoa Eusko Jaurlaritzak 40ko eta 50eko hamarka-detan egiten jarraituko zuenaren oinarri bihurtu zen.

Urrats kualitatiboa: jarduera instituzionala

1936-1939 fasean aurrerapauso nabarmenak eman zi-tuen nazionalismoaren kanpo jarduerak, nazioarteko proiektzioari forma guztiz desberdin bat erantsi zitzaion eta: Eusko Jaurlaritzak gauzatutako politika. Jaurlaritza ho-rrek, gogora dezagun, Jose Antonio Agirre izan zuen le-

hendakari, eta EAJren zein *Frente Popular*-eko gainerako alderdien sostengua izan zuen (PSOE, EAE, PCE, IR eta UR).

Aldaketa hori bi arrazoiengatik da interesgarria. Bate-tik, jarduera moten artean jarraitasun ildo bat dagoelako, zeren nazionalisten kanpo jardueraren puntu nagusiak Eusko Jaurlaritzak ere bereganatu egin baitzuten; bestetik, aurrekoari kontrajartzen zaiola badirudi ere, emandako urratsak aldaketa kualitatibo eta kuantitatibo positiboak ekarri zizkiolako Euskadiren nazioarteko proiektioari.

Hori baino lehen, 1936. urtera arte, kanpo jarduerak zentzu nazionalista zurruna izan zuen. Izan ere, jarduera hori doktrina oso konkretua zeukan mugimendu politiko baten jarduera espezifikoak izan zen. Hori horrela izanik, jardueraren irizpideak edozein mugimendu politikoren sustraian dagozkeen printzipio, xede, itunak etab. izan ziren.

Geroago, 1936-1939 fasean, legezko gobernu batek gauzatu zuen kanpo jarduera, eta horrek izaera instituzionalaz hornitu zuen. Gobernu horrek, guztiok ezagutzen ditugun gertaera historikoak direla medio, «Estatu funtzioak» bete behar izan zituen berehala, eta, horren ondorioz, bere subiranotasuna partekatu behar izan zuen. Eusko Jaurlaritzak estatuari zegozkiokeen funtzioak bete behar izan zituen ezinbestean, eguneroko bizitzan, egoeraren larritasunak bultzaturik.

Eusko Jaurlaritzak lortu zuen onarpen politiko eta sozial zabala, Euskal Herriaren garai historiko horren isla da. Onarpen zabal horrek ondorio erabakigarriak izan zituen kanpo jardueraren bilakaeran. Izan ere, legezkoa izateaz gain legitimoa ere izan zen Jaurlaritza, eta horri esker eduki sendoko argudioak erabili ahal izan zituen Euskadik nazioarteko mailan, hasieratik beretik.

Horrek guztiak emaitza erabakigarri bat ekarri zuen: nazioarteko jardueraren mailak, betetako eginkizunek, antolakuntza egiturak, gauzatutako harremanek, zabaldutako ordezkariak (ofizialak zein ofiziosoak), egindako propagandak... euskal nazionalismoak —mugimendu politiko bezala— ordura arte lortutakoa baino garrantzi eta hedadura praktikoa handiagoa izan zuten.

Lehen Eusko Jaurlaritzaren eskutik sartu zen Euskadi orduan, nazio bezala eta eskubide osoz, nazioarteko bizitzan. Urratutako bideari hurrengo urteetan ere jarraituko zitzaion, zeren atzerriratu bazen ere Eusko Jaurlaritza ez baitzen Gerraren ostean desegin. Aitzitik, Euskadik aktore izaten jarraitu zuen nazioarteko eszenatokian, estaturik gabeko gobernuia izanik. Horrek nazioarteko eremu batzuetan ordezkaritza izatea ahalbidetu zuen. Eta horrela iraun zuen, harik eta Nazioen Elkartearen egoera, baldintzak eta egitura aldatu ziren arte. j

-
1. Lan honek Alexander Ugalde Zubirik egindako doktorego tesiaren emaitzak laburbiltzen ditu. Tesi hori 1995eko urtarrilean irakurri zen, Euskal Herriko Unibertsitatean, eta Francisco Aldecoa Luza-rragak, Nazioarteko Harremanetako katedradunak, zuzendu zuen. Gaztelaniaz argitaratu da: *La acción exterior del nacionalismo vasco (1890-1939): historia, pensamiento y relaciones internacionales*, Oñati, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea (HAEE-IVAP), 1996. Egi-leak Koldo Moralesek egindako itzulpena eskertzen du.

Hegoalderantz begira

1936ko euskal erbesteko prentsa European

b

J O S E R A M O N Z A B A L A

b

franco jeneralaren altxamenduak eragindako erbestera-
tzeak gure kulturaren arrastoak munduan zehar indarrez
eraman zituen, gaur egun zoritxarrez ahaztuta edo, sarri-
tan, gure artean nahiko ezezagunak gelditu direnak, hain
zuzen. Behin baino gehiagotan Euskal Herritik at eginiko
lanak betirako galdu dira, eta hori gertatu ez denean, biga-
rren mailako ekimen bezala gogoratu dira, balio gutxiko
lan boluntarista baten emaitza kaskar bezala. Errealitatea ez
da hori izan, eta askotan, balio handiko ekimenak estatu
desberdinetan sakabanatuta gelditu izan dira. Produkzio
horren barruan, esan daiteke batik bat aldizkariak direla se-
guraski gehienbat oraingo ahanzturaren beste erbeste ho-
rretan erori direnak. Hau ulertzeko, lan mota horien hete-
rogeneotasuna eta haiek osotasunean biltzeko zailtasunak
izan behar ditugu kontuan. Ondoko lerro hauetan, horri
nolabait buelta emateko beste saiakera txiki bat egingo du-
gu, European garatu zen atzerriko hemerografia aztertuz,
oroz gain Iparraldetik hasita, Frantzia eta Erresuma Batuan.

*I*pparraldeko erbestea: etxeko beste gelan

Ipar Euskal Herria, ia hasiera-hasieratik, gerratik ihes
egiten zutenen lehenengo babeslekua izan zela esan deza-

W Jose Ramon Zabala Institutuko irakaslea eta Filosofia eta
Letretan doktorea da.

kegu. Hala ere, gehienetan, muga igaro ondoren, Frantziako Gobernuak Loira ibaiaren iparraldera bidaltzen zituen atzerriratuak, Penintsularen zonalde errepublikarrera zein kontzentrazio eremuetara eramaten ez zituztenean. Arazoaren dimentsioa hobeto ikusteko datu bat aipatuko dugu: 1936. eta 1937. urteetan Frantziako Gobernupean zeuden lurraldeetara 120.000 euskal errefuxiatu heldu zi-rela kalkulatu da. Jakina denez, horien artean militarrek begi onez ikusten ez zituzten intelektual eta artista asko zeuden, besteak beste, Pio Baroja, Rafael Picavea, Isidoro de Fagoaga edo Jose Miguel de Barandiaranen mailako pertsonalitateak. Horrelako kolektiboen garrantzia azaltzeko, esan daiteke, ihes egiten zutenen artean hainbeste kazetari zeudenez, 1939. urtean Donibane-Lohizuneko Argizabal-baitan ospe handia lortuko zuen «kazetarien errepublika» deritzona sortu zela, hau da, hedabideekin lotura zuzena zeukaten zenbait pertsonen antolatutakoa.

Iparraldean, geroago Ameriketara gertatuko den bezala, fenomeno bitxi bat eman zen, alegia, ailegatzen ziren intelektualen lanak bertakoek egindakoekin nahastuko zi-rela, batzuetan bereizteko zaila izateraino. Historikoki hau ez zen gauza berria izan; esaterako, errealitate hau baieztatzeko, hor dugu Miguel de Unamunoren testigantza, 1925etik 1927ra Hendaian erbesteratuta egon zenean: «La casa vasca —esan zuen— tiene dos compartimentos: cuando se prende el fuego en uno, podemos pasar al otro». Beraz, etxea eta kultura bera nolabait.

Dena dela, erbesteratuek Iparraldean aurkitu zuten giroa eta harrera ez zen oso ona izan. Iñaki Anasagastik eta Koldo San Sebastianek jende haien tradizionalismoarekin justifikatu dute erantzun hori:

La propaganda franquista, desde el comienzo de la guerra civil, es especialmente intensa en el País Vasco continental. El ambiente le es propicio. Se trata de una sociedad muy tradicional, conservadora y ultracatólica, opuesta al régimen del Frente Popular. Los primeros en ser ganados para la causa son los notables y caciques de la región que inician, por su cuenta, una intensa campaña contra los refugiados.¹

Era horretan, iheslarien aldeko giroa sortu beharrean, hauen aurkako jarrera zabaldu zen orokorrean, sektore batzuek etsai bezala ikusten baitzituzten hauek. Hori izan zen, erran baterako, *Eskualduna* (1887-1940) Donibane-Lohizuneko aldizkari kontserbadoreak egin zuen kanpainaren kasua; aldizkari honek

procedería a un continuo lavado de cerebro entre las mentes vascas del Norte, calificando de *rojos* a los componentes del Gobierno Vasco y de cruzados a los partidarios de Franco.²

1937. urtetik aurrera egoera larriagoa bihurtu zen, Pierre Lafittek eramaten zuen *Aintzina* (1934-1937) ideologia abertzaleko aldizkariaren desagerpenarekin batera, hori baitzen kanpaina horri erantzuteko gauza izan zitekeen komunikabide bakarretako bat.

Egoera hau pairatu arren eta oztopo guztiak gaindituz, ja lehenengo unetik, mugako bi aldeetako intelektualetan indartutako zenbait ekimen sortu zen Iparraldean. Era horretan, 1939. urtean eta Comité Basque de Secours aux Réfugiés delakoaren laguntzaz, *Euzko Enda* aldizkaria agertu zen. Publikazio hau *Sud-Ouest* egunkariaren moldiztegian argitaratzen bazen ere, administrazioa eta erredakzioa Angeluko Endara etxean zituen.

Euzko Enda-k bi urte iraun zuen, hamabost zenbaki argitaratuz. Normalean, hiru hizkuntzetan idatzitako lanak jasotzen ziren bertan, eta azpimarratzekoa da erabiltzen zuen euskara, Bizkaiko euskalkia hain zuzen. Orokorrean, aldizkariaren itxura eta konposaketa nahiko apala zen: hamasei orrialde oso irudi gutxiarekin. Apaltasun hau garaiko diru ezarekin justifikatzen zen, eta aldi berean, aldizkariaren salmentarekin lortzen zen dirua Bureau de Recensement de la Race finantzatzeko erabiltzen baitzen, eta horrek ahalik eta publikazio merkeena kaleratzea eskatzen zuen.

Ideologia aldetik EAJrekin lotura estua zuen *Euzko Enda*-k —berez, askotan, hor agertutakoak, gero *Euzko Deya*-n ere argitaratu ziren—, baina haren helburu nagusiak kulturalak ziren; zentzu horretan, mundu osoan sakabanatuta-

ko euskaldunen lotura moduko ekimen abertzale bezala definitzen zen. Hau guztia horrela azaldu zuten Parisko *Euzko Deya*-n jasotako aurkezpen gisako artikulua batean³:

Cette revue vient satisfaire une nécessité ressentie par de nombreux Basques ou descendants de Basques qui vivent disséminés de par le monde. «Euzko Enda» leur fera connaître les caractères de leur patrie naturelle ou d'origine.

(...)

En résumé, ce sera une publication qui en même temps qu'elle groupera spirituellement tous les Basques, intéressera toute personne cultivée qui voudra enrichir ses connaissances par les études relatives à ce peuple si singulier et cependant si peu connu.

Penintsulan zegoen egoera larriaren aurrean, kutsu kultural hori oso kritikatu izan zen ezen, batez ere atzerrian zeuden euskaldunek (esaterako Estatu Batuetako kolektiboek), aldizkarian eduki ideologikoagoak sartu behar zirela defendatzen baitzuten.

Jose Javier de Legia historiagilearen zuzendaritzapean, *Eusko Enda*-n argitaratzen ziren lanak gai desberdinetako espezialistek egindakoak izaten ziren: Jose Miguel de Barandiaran etnografo bezala, Juan Gorostiaga euskaltzaina onomastikaren ikerketaz jakile bezala, Adolfo de Larrañaga gaztelaniaz idatzitako literaturaren espezialista, Juan de Eguileor biografoa, Inazio Eizmendi *Basarri* bertsolaria, e.a. Batzuetan, adituen izenak izengoitiz ezkutatuta gelditzen ziren: *Jakin* euskal hizkuntzaz aditua, *Ibon* euskal poesiaz, *Ayxerre* filosofiaz... Geroxeago, kolaboratzaile hauei beste batzuk gehitu zitzaizkien: Isaac Lopez de Mendizabal, Rosario Arrizubialde, Jose Zubimendi, Nicolas Ormaetxea *Orixé*, Jesus Maria de Leizaola... Aipatu ditugun gai horiei guztiei eskainitako sailak azaltzen zituen aldizkari honek, eta horiekin batera heraldikari buruzko lanak, gutunak, kronikak, iheslarien arteko deialdiak eta frantsesez idatzitako erreportaiak argitaratzen ziren. Orokorrean, aldizkariak hamabost sail aurkezten zituen.

Nolabait, aldizkariaren izenak berak erakusten duenez, zenbaki guztietan deigarria zen arraza eta etimolo-

gien inguruko ardurak. Izan ere, elementu horiek gerra aurreko abertzaletasunean, identitate ikurren moduan, garrantzi berezia zuten. Dena dela, ikusiko dugunez, entzuten hasiak ziren kontzeptu horiekin oso kritikoak ziren beste ahotsak, besteak beste Picavea eta *Gernika* aldizkariarenak.

1939. urte horretan ere beste inizatiba askoz umilagoa ezagutu zen, *Itxartu*. *Jatxou* aldizkariarena, hain zuzen. Grafikagintza Lanbide Eskolaren bidez, Lapurdin zegoen euskal ume atzerriratuen koloniak bultzatu zuen proiektu apal hau, hiru zenbaki bakarrik argitaratuz. Eki-men honen bultzatzaile nagusia Manuel Maria de Inchausti izan zen, geroago Euskal Gobernuaren ordezkari-tza lan garrantzitsuak egingo zituen pertsona bera.

Nolanahi ere, nahiz eta inizatiba hauek eta beste batzuk izan, II. Mundu Gerraren bukaera arte, atzerri bezala definitu ezin daitekeen marko soziologiko horretan, ez da egongo bi aldeetako intelektuaren arteko benetako kolaborazio esturik eta elkarlanik. Horren ondorioz, Hegoal-detik heldu ziren iheslariek, aurretik Iparraldean egiten ari zen lan kulturala indartuko dute.

Condres eta Paris

Bi hiriburu horietan, ororen gainera Parisen, Euskal Gobernuak laster bulego logistikoak antolatu zituen, oinarrizko azpiegiturak, kanpoko propaganda eta lan diplomatikoa aurrera eramateko ez ezik, baita atzerriratuei laguntza emateko ere. Bereziki helburu propagandistikoei hobeto heltzeko, teknikari suitzar bat ere kontratatu zuten, Goergen izeneko kazetaria, informazio jardunetan aritzeko, alegia.

1936ko udan, garrantzi handiko euskal pertsonalitate bat heldu zen Parisera: Rafael Picavea, kazetaria eta Madrillgo Gortean EAJren diputatua izandakoa. Gainera, kolpe militarra izan arte, Picavea Donostiako *El Pueblo Vasco* egunkariaren jabea izan zen, eta horrek euskal kanpo aferetan arduratzeko oso pertsona egokia bihurtzen

zuen. Bada, Parisera doa eta une horretatik hiri horretan euskal arazoan ardura eramaten hasten da. Handik gutxira, urte bereko urrian, Gernikan deklaratu zen Euskal Gobernuaren delegatua izendatu zuten ofizialki. Ondoren, Picavea, lan politikoan eta propagandako ekimenetan buru-belarri inplikatu da.

Behin Euskal Gobernuak abian jarrita eta Parisko Marceau Ibilbidearen Delegazioa izendatuz gero, *Euzko Deya* jaio zen. Une hartan, instituzio jaioberrien ekimenak zabalteko asmoz, prentsa organo baten beharra ikusten zen. Horrela onartzen zen lehenengo zenbakian, agur moduan argitara eman zen editorialean, «Aquí estamos / Nous voici»:

Aquí estamos, sí, como voz de un pueblo ensangrentado por tercera vez en el curso de un siglo, con querellas ajenas a su vida propia. (...) Y a explicarlo venimos. Durante cuatro meses hemos soportado la incomprensión, la calumnia de quienes mal informados o peor intencionados, nos presentaban por Europa con turbia leyenda. (...) Las buenas causas, por excelentes que sean, no pueden vivir solamente de la fuerza de su propia bondad. Ya se ha dicho que hasta el buen Dios tiene su correspondiente publicidad, que son las campanas.

Para quienes sólo han oído cierto campaneado sobre la actitud de nuestro país, allá va «l'autre son de cloche».

Arrazoibide horiek, aldizkariaren buruan azaltzen zen «La Voz de Euzkadi-La Voix des Basques» lema justifikatzen zuten nolabait.

Tabloide formatuan eta sei orrialdeekin bakarrik, egunkari hau lehenengo aldiz 1936ko azaroaren 29an ateratu zen. Haren aldizkakotasuna, hasiera batean, astean bikoia zen; gero, 1937ko uztailetik aurrera, zailtasun ekonomikoek astekari bihurtzeko beharra inposatu zuten. Komunikabide berriaren zuzendaritza lana, gerra hasi arte, *El Pueblo Vasco*-ren zuzendaria izan zen Felipe de Urcola donostiarraren eskuetan gelditu zen. Ikusten denez, profesional aldetik, hedabide hau ondo hornituta zegoen eta emaitza, zalantzarik gabe, haren neurriko kalitatekoa izango da; arazoa, ordea, aipatu dugunez, diru eza zen, eta ga-

bezia hori lehen unetik elementu grafikoen eskasian nabarmenduko da.

Egunkaria intentzio propagandistiko nabariz sortu zen. Zentzu politiko batean, helburua, Europako demokrazien interbentzioa ekiditeko indar errepublikarren aurka sortutako kanpainari erantzutea zen. Hori zela eta, *Euzko Deya* ez zihoan euskal errefuxiatuei zuzenduta edo, behintzat, ez haiei bakarrik. Publikazio berriaren asmo hori Antonio Maria de Labayenek, haren kolaboratzailea, oso ondo argitu zuen:

Euzko-Deya alcanzó tal reputación que los embajadores extranjeros eran sus más asiduos lectores.⁴

Baieztapen honek, frantsesez eta, neurri apalago batean, ingelesez argitaratzen ziren artikuluen kopuru garrantzitsua, handiagoa gerraren aurreratzearekin, argitzen du.

Estruktura aldetik, *Euzko Deya*-k egunkari arrunt baten egitura bera mantendu zuen: lehenengo orrialdean uneko berri politiko eta sozialak jasotzen ziren eta, barruan, sail desberdin batzuk («Baiona'tik», «Naskaldiya», «Hojeando la prensa adversa»), komentarioak, erreportaiak, iritzi artikulua, hemeroteka, publizitatea. Aipatze-koa da egitura honek antz handia gordetzen zuela 1937an zehar Bilbon argitaratu zen *Eguna* kazetariak izan zuen antolaketarekin.

Lan horietako multzo handiak sinadurarik gabe edo izenordez izenpetuta azaltzen ziren: *Oiz-Mendi*, *Txori Txiki* (Juan Ecenarro), *Abertzale*, *Atarrene* (Agustin Anabitarte), *Gudaritxu*, *Donibanekoa*, beste askoren artean. Bestetan, aldiz, ospe handiko sinadurak agertzen ziren, besteak beste, Rafael Picavea, Engracio de Aranzadi, Policarpo de Larrañaga, Jose Antonio Agirre, Jose Maria Benegas, Inazio Eizmendi *Basarri*, Isaac Lopez de Mendizabal, Jesus Insausti, Andima Ibiñagabeitia, euskaldunen artean. Kolaboratzaile espainiarren artean, José María de Semprún y Gurrea, Salas Viu, Ossorio y Gallardo eta José Bergamín ditugu. Kazetari europarren artean Luigi Sturzo, «Europako kristau demokraziaren aita», Louis de Brouckère, Paul Vignaux eta Louis Martin Chauffier, beste askoren artean.

Hauekin guztiekin batera, beste astekari eta egunkarietatik hartutako sinadurak agertzen ziren: François Mauriac, *Le Figaro* eta *Paris Soir*-en kolaboratzailea, Pierre Dumas, *Le Petit Démocrate*-koa, Geoffrey Frazer, *Ce Soir*-ekoa; gainera, askotan *Vendredi*, *La Croix*, *La Jeune République* eta *Le Matin*-eko artikuluak ere jasotzen ziren. Aldi berean, sarritan Euskal Herriko prentsa aipatzen zen, batez ere *Sud-Ouest* egunkaria eta *Euzko Enda* eta *Aintzina* aldizkariak, bigarren hori 1942tik berriro ere kalean.

Idazle hauen guztien arteko elementu komuna erlijio sinesmena zen; bereziki, kanpoko intelektuaren testuak «Iritzi katolikoak» lemapean azalduko dira askotan. Asmo honi erabat lotuta, Pio XII eta, orokorrean, apezteriaren manifestazioak tamaina handitan jasoko ziren beti *Eusko Deya*-ren orrialdeetan. Ardua honen sustraia Euskal Gobernuan nagusi zen ideologian bila dezakegu, baina baita Europan garrantzi handia zeukaten kolektibo katolikoak euskaldunen kausara erakartzeko asmoan ere. Kolektibo horiei ematen zitzaien lehentasuna erakusteko, «Liga Internacional de los Vascos» delakoaren Frantziako bi komite nagusien lehendakaritzak zeintzuen eskuetan zeuden aipa dezakegu: Akizeko apezpikua, Matheu monsignorea, eta François Mauriac, idazle katolikoa.

Izan ere, *Eusko Deya* ez zen izan euskaldun atzerriratuek Parisen argitaratu zuten aldizkari bakarra. Horrela, 1939an *Anayak. Correspondance bi-mensuelle des prêtres basques en exil* aldizkariak ikusi zuen argia. Publikazio hau aurrekoa baino askoz apalagoa zen; baina, haatik, hau ere hiru hizkuntzetan ateratzen zen, bi hilabeteko aldizkotasunez. Dena dela, honek iraupen gutxi izan zuen, zazpi zenbaki besterik ez baitziren atera. Aldizkari honek, eragile nagusi bezala, Juan Thalamas Labandibar eta Alberto Onaindia izan zituen, eta, kolaboratzaile bezala, Juan Gorostiaga, Rafael Picavea eta Pierre Lafitte aipatzen ziren. Ekimen honen helburu nagusia atzerriko erlijiosoekin komunikatzea bazen, laster zenbait idazle laikok ere proiektuan parte hartuko zutela esan behar dugu.

Beste maila batean, gatazka aurrera zihoan arabera, poliki-poliki beste alderdi eta talde politikoek ere egoitzak

Frantziako hiriburura eraman zituzten, bertan publikazio desberdin batzuk bultzatuz. Horien artean, agian garrantzitsuena PSOEk bultzatu zuen *Norte* aldizkaria dugu, zein-ean zuzendaria Julian Zugazagoitia izan zen.

Londresen euskaldunen presentzia askoz txikiagoa izan zen. Hala ere, 1936an, Jose Ignacio Lizasoren inguruan, Euskal Delegazioa antolatu zen hiriburu horretan ere. Gerorago, 1939an, ordezkari horretara Manuel de Irujo gehitu zen. Delegazio honen presentziak *Eusko Deya*. *The voice of the basques* publikazioaren agerpena erraztu zuen 1938an. Hau edizio frantsesaren itzulpen zuzena zen eta horrela aitortzen zen goiburuan bertan: «English edition of 'Eusko Deya' Paris». Edizio hau Ramon de la Sota Mac Mahonek eraman zuen eta bizitza laburrekoa izan zen, zortzi zenbaki bakarrik kaleratu baitziren, uztailetik abendua bitartera, eta horiek ere oso modu irregularrak.

Euzko Deya baino lehen beste esperientzia apalagoa egin zen Erresuma Batuan, Kingstonen biltzen zen euskal ume atzerriratuen taldeak egiten zuen *El Periódico Vasco* argitalpenarena alegia. Hau 1937an sortu zen, mimeografia sistemaren bidez, eta haren bederatzi orrialdeetan gaztelaniaz eta ingelesez idatzitako testuak jasotzen ziren. Gerorago, II. Mundu Gerraren garaian, 1940. urtetik 1944ra, Hackneyn antzeko ekimen bat burutu zen, *Amistad* goiburupean. Proiektuaren eragileak «Basque Children's Committee» eta Molly Garrett izan ziren, eta lortu zuten arrakastaren ondorioz, Londresera igaro zen argitaratzera. *Amistad* aldizkariak, multikopien bidez egina, 300 ale inguruko tirada zuen eta hogeita bost zenbaki argitaratu zituen. Aldizkari honek ez zuen inongo loturarik alderdi politikoekin, eta haren koordinatzaile nagusia Amador Diaz izan zen.

Mundu Gerrak eta Europako inbasio alemaniarrek, naziek eragingandako pertsekuzioak zirela medio, orain arte aztertu dugun egoera zeharo aldatu zuten. Frantziako okupazioarekin, Francorengandik ihes egiten ari zirenek berriz ere arriskuan ikusi zituzten beren bizitzak, naziek harrapatzen zituzten erbesteratuak Penintsulara bidaltzen

baitzitzuten. Inbasioak aurrera egin ahala, errefuxiatuek, Belgika, Frantzia eta Hitlerrek konkistatzen zituen herriak halabeharrez utzi behar izan zituzten edota haietan ezkutu bizi. Normala denez, horrek, gehiegi ikertu ez diren beste ondorioekin batera, gure prentsaren desagertpena ekarri zuen. Nolabait, Hegoaldean zabaldutako nahasmena (beste hainbat arloren artean, kulturaren suntsiketa), une hartan Iparraldean ere nagusitu egin zen. Seguraski gutxitan egon da hain baztertuta gure kultura bi gerra horien urteetan bezala. Ez da gehiegikeria esatea euskal kulturak gaur egun oraindik gertakizun haien nolabaiteko ondorioak bizi dituela.

Gelditu zen argi zirrikitu ia bakarra, klandestinoki argitaratutako publikazioak ziren. Horiek ere, orduko egoera larria kontuan hartuta, ezin ziren izan kalitate handikoak. Azken horien artean, 1940tik 1945era euskal milizianoen komunikabide bezala argitaratu zen *Gudari*-ren kasua dugu, hain zuzen. *Gudari* hilabetero atera zen, makinaz idatzita eta multikopien bidez. Haren helburua, euskal erresistentziaren moralari eustea ez ezik, jarraitu behar ziren lerro estrategikoak eta politikoak ere ezartzea zen. Adibidez, zenbait jeltokide alemaniarzalek proposatzen zituzten kolaboratzeko edo negoziatzeko tentazioak saihestu nahi ziren. Nazien okupazioarekin batera, beste aldeetik, Parisko Delegazioa desagertu zen, eta ordezkaritza hori derrigorrez beste hirietan jaso egin behar izan zen. Manuel de Irujoren esanetan, bost izan ziren nagusiak: Londres, New York, Mexiko, Caracas eta Buenos Aires hirietakoak. Horrela, atzerriko prentsaren protagonismoa Atlantikoaren beste aldeko publikazioek jaso zuten.

Berriro Iparralderat

Gerraren hasierak kultura eta gizarte panorama osoa aldatu bazuen, gatazkaren eboluzioarekin batera sasinormaltasun berri bat sortuz joan zen. Giro horretan eta Iparraldeko intelektuaren eskutik, euskal aldizkariak berriro ere poliki-poliki sortu ziren. Horren adibide bezala *Aintzi* -

na aldizkaria dugu, kontserbadore eta abertzale kutsukoa, 1942. urteko ekainean berragertu zena, oraingoan A. Ospitalet eta Marc Legasseren zuzendaritzapean. Bi urte gehiagok pasatu behar izan zuten *Herria* aldizkariaren agerpena ezagutzeko. *Herria*, *Euskalduna* aldizkariaren ondorengoa, lehenengo euskal astekaria izan zena alegia, «Journal basque-français hebdomadaire» epigrafearekin Baionan ateratzen, 1944ko urriaren 19an. Argitaratzeko baimena eskuratzeko, Pierre Lafittek, hogeita hamar urtetan komunikabide honen zuzendaria izango zenak, nazien aurka erakutsitako merituak azaldu behar izan zituen. *Herria* ez zen atera erbesteratuen eraginen ondorio bezala, eta honen helburu nagusia Iparraldeko biztanleria nekazaria izango zen, hain zuzen; horretarako, bertako euskalkiak erabiliko zituen. Asmo berberaz eta Marc Legasseren ardurapean —mugarren bi aldeetan beti atzerriratu bezala bizi izan den idazlea—, 1950. urtean, umeei zuzendutako *Pottolo* izeneko gehigarri berria antolatu zuten.

Bigarren Mundu Gerra bukatuz gero, euskal atzerriratu asko eta asko, Penintsulara itzuli ezinik, Iparraldean helbideratu ziren. Hor frankismoaren aurkako nukleoak sortuz joan ziren, hein batean Iparraldeko kultur munduan integratuz. Telesforo Monzon, Manuel de la Sota eta Antonio Armentia horren adibide goiztiarrak izan daitezke, ezen laster *Herria* aldizkarian kolaboratzaile gisa idazten hasi baitziren. Giro horretan proiektu berriak ere agertuko dira, esaterako *Gernika* kultur aldizkariarena, erbesteko publikazioen artean seguraski maila altuenetarikoa lortuko zuena.

Gernika —hasieran *Guernika* bezala agertua, akats ortografiko baten ondorioz— Instituto Vasco de Extensión Cultural erakundearen bozeramaile bezala aurkeztu zen, eta hasiera-hasieratik, ideologikoki, «Eman da zabalzazu. Euskal humanismo herritarren alde» lemarekin batera, humanismo unibertsalaren defentsan kokatu zen. *Gernika* izenpean, euskal pertsonalitatea axola planetarioarekin integratzen saiatuko zen:

Gure naimen eta asmo guzien gainetik, ordea, justizia dago, Jainkoa'ren zuzentasuna. Onen bide eta goi argiari

jarraitzeko elkarrenganako maitasuna erein eta zabaldu bear degu gizonen artean.

Orregatik Gernika'ko gertaera ura (1937koa) izugarria izan arren ez degu artaz baliatu nai gure artean gorroto ta errak zutitzeko. Kristauak geran aldetik txarkeriak baztertu ta onbidera biurtu ditzagun.⁵

Rafael Picavea *Alcibar*-en bulkadaz, lehenengo zenbakia⁶ Donibane-Lohizunen eta 1943an atera zen. Proiektuaren ideia, aipatutako herrian egin ziren hitzaldi batzuen ondorioa izan zen. Picaveak berak aitortu zuen bezala, mugimendua Jacques Maritainen pentsamenduari lotuta antolatatu zen, mugimendu kristau eta gizazale baten komunikabidea izateko asmoarekin:

Y ésta es la divisa que hemos adoptado para nuestro centro cultural, 'Eman da zabalzazu', habiéndonos empeñado, burla burlando, en una patriótica labor de fomento y difusión de las letras, de los conocimientos de la historia y de la etnología del país, de las ciencias sociales y políticas, etc. Al efecto educativo, todo ello, de la juventud que viene. Educación a tono con el progreso moderno, inculcando en el pueblo el más hondo sentido de justicia y tolerancia. La tolerancia santa que haga posible el convivir pacífico de los ciudadanos, no obstante su distinta manera de pensar. Humanismo, en suma.

Dena dela, Picavearen lehenengo inizatibak, beste sektore abertzale erradikalagoekin sortu ziren diferentzien ondorioz, porrot egin zuen,

ahogado por un cierto partidismo totalitario. (...) Para esos señores fué un escándalo el que un puñado de vascos hubieran constituido una entidad apolítica en la cual los partidismos quedaran supeditados al sentimiento moral y humano.⁷

Antza denez, elkarte berriaren barruan bi tendentzia sortu ziren, batzuk EAJren ortodoxiakoak eta gerra aurreko planteamenduen jarraitzaileak, eta besteak irekiagoak eta berri-tzaileak.

Aldizkariaren bigarren zenbakia 1948an agertu zen, behin 1946an Picavea hil eta gero. Lan horren ardura na-

gusia, hasierako lau zenbakietan, Juan Thalamas Labandibarren eskuetan gelditu zen hein handi batean; bosgarren zenbakitik aurrera, aldiz, kezka hori Isidoro de Fagoagak jaso zuen, abeslari eta idazle beratar hori Argentinatik itzuli ondoren. Zenbaki horretan, argitaratzaileek oso garbi zuten zuten, gizazaletasuna eta aniztasuna errebindikatu, lehenengo aitzindariaren jarraitzaileak izateko borondate sutua zutela. Zentzu horretan, publikazioak «Cahiers collectifs de culture humaniste» azpiztitulua hartu zuen. Aldi berean, *Herria* aldizkariaren aldeko jarrera erakusten zuten,

hacia los dirigentes del semanario *Herria* que saben sintetizar lo universal y lo particular, lo moral y lo cultural, al margen de toda tendencia racista y de toda bandera política.⁸

Beste aldizkariekin, aldiz, oso garbi markatu zituzten desberdintasunak, bai Baionatik abian jarraitu zuen hasierako Gernika elkartearen sektorearekin, baita Barandiaranek zeraman *Gernika-Eusko Jakintza*-rekin ere.

Gaien aldetik, *Gernika* aldizkariak diziplina humanistikoaren barruan koka daitezkeenak jorratu zituen bereziki: historia, literatur kritika, filosofia, linguistika, musika eta politika. Hauek lantzerakoan ideien aniztasuna dugu ezauzgarri nagusia, sarritan batera ez datozen iritziak azalduz.

Gernika-ren esperientzia 1953ko abendua arte luzatu zen, tarte luze horretan hogeita bost zenbaki argitaratu. Artikulu gehienak gazteleraz idatzita zeuden, nahiz eta batzuk euskaraz zein frantsesez ere agertu izan. Argitalpen honen aldizkakotasuna oso irregularra izan zen, neurri handi batean azkenean publikazioaren arduradun nagusia izan zen Isidoro de Fagoagaren bizitzaren aldaketan ondorioz. Horrela, 1951n, Fagoagak Argentinara joan behar izan zuenean, aldizkaria Buenos Airesen hasi zen argitaratzen, jakina, ideologikoki edo estetikoki aldaketa handirik sufritu gabe.

Kolaboratzaileen kopurua oso handia zen; aipatutako bi fundatzaileak izan zirenekin batera, izen handiko pertsonak ditugu: Lopez de Mendizabal, Inazio Eizmendi, Victor Ruiz Añibarro, Justo Garate *Olarso*, Miguel Astiz

Dorrea, *Orixe*, Txomin Peillen, Etienne Salaverry, Luis Villasante, Manuel de Irujo, Cecilia Garcia de Gilarte, Jesus de Galindez, Severo de Altube, Dominique Dufau, Pierre Espil, Andima Ibiñagabeitia, Federiko Krutwig, Jon Mirande, Ricardo Baroja, Marc Legasse, Norbert Tauer, Francisco de Madina, eta beste asko.

Publikazioaren bizitza osoa benetan zaila izan zen, oztopoz beterikoa, eta kaleratu zen azken zenbakian salautua izan zen hori. *Gernika*-k pairatu zituen erasoak eta boikotak, lerro artean eta batzuetan oso garbi azaltzen dira salaketa horretan, eta bertan asko dira Euskal Gobernuaren laguntza eza kritikatu zuten kolaboratzaileak. Horrela zioen, adibidez, Santiago Arellano Iturriak:

No ignoro que el Sr. Fagoaga ha tropezado con la incomprensión y hasta la animosidad de quienes podían y debían de haberle ayudado en su nobilísima labor⁹,

edo Andima Ibiñagabeitiak:

etsai txikirik —eta ertsirik, esango nuke— ez omen. Aipatu gizontxoen propaganda zitala dala bide askatasun ederrean erne anaitasun ori ondatu nai izan digute, eta beren xedea iristeko gure aldizkariaren eriotza ere bide makurrenez iritxi nahi izan dute. Gure zuzendari maiteak zer esanik aski izango ditu, nunbait, gai oni buruz.¹⁰

Alta, *Gernika*-ren desagertzearekin, erbesteko publikazio interesgarrienetariko bat galdu zen, dudarik gabe, «uno de los más grandes hitos vasquistas y universalistas», Miguel Pelay Orozcoren hitzetan¹¹. Aldizkari honek aniztasuna eta unibertsaltasuna proiektu batean batzea lortu zituela azpimarratu behar dugu, gainerako aldizkariak azaldu ere egin ez zituzten helburuak. Horren arabera, esan ahal dugu esperientzia hori ez dela oraindik behar den adina ikertu eta estudiatu.

Gerra bukatuz gero, Jose Miguel de Barandiaranen pertsonalitatea tinko gailendu zen Iparraldean, besteak beste, antropologiari buruzko publikazio askoren bultzatzaile eta kolaboratzaile bezala. Horrela, 1946tik 1951ra Saran argitaratzen zen *Ikuska*, Giza Ikaskuntzaren Antropologia Saileko aldizkaria, eraman zuen. Horretan, kola-

boratzaile bezala Gil G. Reicher, René Lafon eta Manuel de la Sota aipatzen ziren. 1947. urteaz gero Baionan publikatzen ziren beste bi aldizkari ere eramango zituen: *Eusko Jakintza. Revista de Estudios Vascos* (lehenengo urtean *Gernika-Eusko Jakintza* izenburuarekin batera), eta *Eusko Folklore. Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*. Biak oso maila intelektual handikoak ziren, kolaboratzen zuten idazleen izenak ikustean susma daitekeen bezala: Violet Alford, Severo de Altube, Isidoro de Fagoaga, Ramiro Arrue, Louis Dassance, Jean Elissalde, Pierre Lhande, Pierre Lafitte, Nicolas Ormaetxea, Ramon d'Erze, Justo Garate, Georges Lacombe, René Lacombe, Manuel de la Sota, René Lafon... Aldizkariotan, aurreko gehienetan bezala, hiru hizkuntzak erabiltzen ziren.

1946. urtean, Donibane-Lohizunen, gerra ondorengo euskal kulturaren pentsamendu heterodoxoaren kasu goiztiarra dugu, *Hordago!*, «Bulletin des Muslari consacré aux touristes, Kaskoinak, Beharri-Motzak et Zazous» lemapean agertzen den aldizkari satirikoarena, hain zuzen. Enpresa hau Marc Legasse euskaltzale anarkistaren eskutik sortu zen eta modu irregularrez 1978. urtea arte luzatu zen.

Publikazio politikoak aztertzerakoan, berriz, hauek 1945. urteaz gero Iparraldean berragertze indartsua izan zutela garbi ikus dezakegu. Urte horretan *Azkatasuna* argitaratu zen (Donibane-Lohizunen); 1946an, *Jagi-Jagi* (Miarritzen) eta *Tierra Vasca* (Baionan); 1947an *Euzko Langileen Alkartasuna* (Miarritzen) eta *Alderdi* (Baionan); 1949an, *Azkatasuna* (Baionan). Adibide batzuk besterik ez dira. Nahiko eduki panfletarioa eta aldikoa izaten zuten aldizkariok. Normalean, klandestinoki eramaten eta zabaltzen ziren Hegoaldean.

Zentzu desberdina izan zuen oso Uztaritzen 1950. urtean *Gure herria*-ren berragertzeak. Hau frantsesez eta euskaraz hilabetero argitaratzen zen, M. Saint Pierreren bulkadaz, eta bi aldeetako kolaboratzaileak bildu zituen: Salbatore Mitxelena, Koldo Villasante, Jose Miguel de Barandiaran, Marc Legasse, Nicolas Alzola, Jean Haritschelhar, Etienne Salaberry, Guillaume Eppherre, P. Larrazabal, Telesforo Monzon, Yon Etxaide, Norbert Tauer...

1955ean beste gertaera adierazgarria ere badugu: Jokin Zaitegik, *Euzko Gogoa*¹² etxean argitaratzeko asmoz, Guatemalatik Euskal Herrira itzultzeko erabakia hartu zuen. *Euzko Gogoa*-ren historia, oster, 1949an hasi zen; urte horretan, Zaitegik, Andima Ibiñagabeitiaren laguntzaz, euskara hutsez eta goi mailako eduki kulturalaz egindako aldizkari bat argitaratzeari ekiten dio, honela, urte horietan euskal kulturaren proiektu aitzindaria izango den lana aurrera eramanez. Zergatiak Zaitegik berak azaldu zituen:

Aldi hartan ez zegoen ezertxo ere aldizkaririk euskaraz. Ni aspertuta nengoen, egia esateko, erdarazko aldizkariak irakurtzez.

Gerra ondoren Euskal Herriaren giroa nahiko ahula zen; jendea ihes eginda eta beldurrik zegoen; hemen geratu zirenak ez zeukaten larregi egiteko betarik. Orduan bururatu zitzaidan euskal aldizkari soil bat beharrezko genuela. Horrela hasi nintzen.¹³

Zaitegiren Euskal Herrira itzultzeko erabakia, nolabait, garai berrien iragarpen bezala ere azter daiteke. Erabaki horren atzean justifikazio pertsonalak izan arren —Zaitegiren ama bakarrik bizi zen Arrasaten eta honi laguntzeko gogoa azaldu zuen idazleak—, egoera politikoaren aldaketa txiki batzuen inpresioa ere sor zitekeen, zabaltze eskas batena. Hori ikusirik, Zaitegik bultzada berri bat eman nahi izan zion bere proiektuari, berez irakurlego potentzial nagusia aurkitzen zen ingurura hurbilduz. Horretarako, behin Gipuzkoan, *Euzko Gogoa* Hego Euskal Herrian argitara zedin zenbait urrats eman zituen. Dena dela, hasiera batean hori lortzeko aukerak bazirela pentsatu arren, oztopoak pilatzen hasi ziren harik eta Zaitegiren asmoa ezinezkoa bihurtu arte. Nahiz eta Arrue, Barandiaran eta Tovarren mailako intelektualen laguntza izan, frankistek aldizkariaren proiektua ez zuten onartu. Zaitegik, 1956. urteaz gero, Miarritzen helbideratu ondoren, aldizkariaren garai berri honi ekin zion, orain Baionan. Bigarren etapa 1960an bukatuko zen, Arrasateko idazleari ekonomikoki itota zegoen aldizkaria ixtea beste biderik gelditu ez zitzaionean.

Euzko Gogoa-ren kasuan, *Gernika*-renean esaten genuenaren antzekoa aipa daiteke. Aldizkari hori ahalegin handi baten adibidea izan zen, Zaitegirena alegia, sarritan behar den bezala gehiegi goratu ez dena. Hedabide txiki horretatik asmo handiko proiektua aurrera eramaten saiatu zen, gure hizkuntzari beste kultura maila emateko nahiarekin. *Euzko Gogoa*-ren kasuan, ipar nagusiak filosofia, hizkuntza eta literatura klasikoak izan ziren, agian elitistegiak ziren oinarrietatik abiatuta. Zoritxarrez, gure herrian ez ziren planteamendu hauek justifikatzeko beharrezko baldintzak betetzen: unibertsitaterik gabe, euskararen irakaskuntza erabat baztertuta, populazio euskaldun gehiena analfabetismoan murgilduta, *Euzko Gogoa*-ren bidea intelektual talde txiki batena izan zen, apenas ondorioak jaso zituen. Gaur egun, urteak igaro ondoren, aldizkari honekin oraindik ordaindu gabeko zor handi bat dugu, mitikoa bihurtu den izengoitia inoiz ez baita berriro ere berrargitaratu eta publikazio osoa eskuratzea zaila baita.

Euzko Gogoa-ren ibilbideak urte horietako atzerriratu askorena erakusten digu, hots, Hego Euskal Herritik gero eta gertuago egoteko grina, Penintsulan bertan ez zenean, Erregimenak horretarako zirrikituren bat utziz gero. Malgutasun txiki hori ikusita, aktibitate kulturalak eta artistikoak poliki-poliki Hegoaldean berpiztuz joan ziren, eta baita aktibitate politikoak ere, horiek ezkutuan. Egoera horretan, Bidasoaren iparraldean aurkitzen ziren erbesteratuen ekimenek garrantzi berezia lortu zuten, publikazio ugaritasun berrian islatua, besteak beste. Baina, urteak joan ahala, frankismoaren ahuleziarekin batera, arlo kulturalerako ekimenak gutxituz joango ziren, berez lurralde horietakoak zirenak salbu.

Éta Pariserat ere

Ikuspuntu politikotik egiten ziren atzerriratuen aldizkarietara itzuliz, II. Mundu Gerra ondorengo hauen eklosioa, Iparraldean bezala, Estatu frantses osoan bizi izan

zen. Adibidez, 1945. urteaz gero *Euzko Deya* berriz ere kaleratu zen. Bi urte geroxeago OPE (Oficina de Prensa de Euzkadi) izeneko bulegoaren buletina agertuko da. OPE egunero argitaratuko zen Parisen, 1977ra arte. Epe luze horretan, merezitako ospea jaso zuen publikazio honek. Argitalpen berriaren ardura «Euzko Izpar Banatzea-Service Basque de Presse»-k zuen, Felipe de Urcolaren zuzendaritzapean. Kolaboratzaileen artean, beste aldetik, Jose Maria Lasarte, Pedro Beitia eta Joseba Rezola zeuden. Orrialde haietan, balio historiko eta soziologiko handiko informazioa aurki dezakegu, ezen Euskal Herriarekin lotura zuten albisteak zehaztasun guztiekin jasotzen baitzituzten. Normalean, hiru atal bereizten ziren buletinean: informazio orokorra, prentsa frankistaren laburpenak eta kanpoko egunkariak argitaratutako albisteak. Kezka nagusia, gure herriak sufritzen zuen errepresioa izaten zen eta baita Erregimeneko ustelkeriari buruzko datuak ere, hots, salaketa politikoa. Baina edukiak balore handikoak baziren ere, inpresio tresnak, ostera, oso eskasak ziren:

Se empezó a tirar (...) utilizando una Roneo de tirada reducida (...) era recibida no obstante por todas aquellas entidades a las que la subsistencia del Gobierno Vasco en exilio preocupaba. Una de ellas era la Embajada Española en París.¹⁴

Antza denez, OPEn jasotzen ziren informazioak oso kontrastatuak izaten ziren, zurrumurrueetatik zeharo kanpo, eta horrek ospe berezia eman zion. Modu batez bertan jasotzen ziren salaketak, gehienetan, errealitatean baieztatzen ziren.

Salaketa politikoaren eduki desberdinez eta ideologiak zabaltzeko asmoz, 1945etik aurrera aldizkari ugari kaleratu ziren, gehienak Parisen: 1945. urtean, PCEn *Al-kartu* (Tolosa) eta *Iberia. Revue des nationalités Ibériques* (Paris); 1946an, Euzko Ikasle Alkartasunaren *Ikasle* (Paris); 1947an, PSOEn *Euzkadi Socialista, U.G.T.* (Bordele) eta *Boletín del Centro de Estudios Socialistas de Euzkadi* (Paris); 1949. urtean, EGren *Eutsi!* (Paris); 1950ean, *Egiz*, euskal apaizen publikazioa, 1954tik aurrera *Egi-billa* (Paris)... Ze-

rrenda ia Francoren heriotza bera arte luza daiteke, gerra ondorengo atzerria hirurogeiko hamarkadan sortutako mugimendu berrien olatuekin nahastuz, batik bat ETaren sortzearekin. Orokorrean, aldizkari hauek, planteamendu kulturalak gehienetan bigarren plano batean utzita, eduki eta helburu politiko oso zehatzak zituzten. Horien helburu nagusia Hegoaldean argitaratu ez zitekeena ateratzea zen, eta horrek komunikabide berrien kalitatea gutxitzea suposatu zuen normalean. Joera hau Erregimenaren usteltzearekin batera indartu zen, ezen, lehen esan dugun bezala, eduki kulturalak libreago azaltzeko aukera ireki baitzen Hegoaldean. Atzerriratuen ikuspuntutik hori bigarren mailako helburu bihurtu zen orduan, nagusia Franco botatzea baitzen. Dena dela, datu horiek, salbuespen guztiekin, beste garai bateko espresioak dira, artikulua honen mugak gainditzen dituztenak.

Orain arte esandakoa lau hitzetan nola hala laburtzeko, esan daiteke 1936-1939ko gerraren erbestean argitaratu ziren aldizkarien kopurua sarritan pentsatzen dena baino handiago dela, eta horiek, orokorrean, zirkunstantzia haiek kontuan hartuta, duintasun handikoak izan zirela. Europan argitaratutakoen artean azpimarratzekoak dira bereziki lau goiburuak: *Euzko Enda*, *Euzko Deya*, *Gernika* eta *Euzko Gogoa*. Hauetan, lehen eskuko informazio iturri aberatsa eta balio handiko testimonioak eta lanak aurki ditzakegu, nahiz eta oraindik gutxi baloratuta eta aztertuta izan. Dena dela, Franco hil ondoren, horietatik lehen etapako *Euzko Deya* eta *Gernika* berrargitaratu direla esan beharra dago. Hala ere, horiek ere ez dira merezi duten arretarekin estudiatu. Eta, gainera, oraindik garai horietako testigu asko bizirik zeuden bitartean gertatu da hori, sarritan lehen eskuko testigantzak eskuratzeko aukera zegoenean. Dударik gabe, ahanztura honekin gure ondare kultural eta historikoari ez diogu mesede handirik egiten, baina, zoritxarrez, hori bide da gaur egungo giza dinamika, eta beraz, horren aurka ezer gutxi egin ahal dugu orrialde hauetatik. j

1. *Los años oscuros. El Gobierno Vasco - El exilio (1937-1941)*, Txertoa, Donostia, 1985, 49. or.
2. *Historia de Euskal Herria*, V. tomoa, Ediciones Vascas, Bilbo, 1980, 286. or.
3. 141. zenbakian, 1939-I-1, 3. or., Ediciones Vascas, Donostia, 1979. Faksimile edizioa.
4. *Euzko Deya*-ren faksimile edizioa, *op. cit.*, 2. or.
5. *Gernika*, 11. zenbakiaren editoriala, 1950eko apirila-ekaina.
6. Zoritxarrez, 1979an Ediciones Vascasek egin zuen faksimile edizioan lehenengo zenbaki interesgarri hau ez zen jaso.
7. «Nuestra posición», *Gernika*, 2. zenbakia, Donibane-Lohizune, 1948ko urtarrila-otsaila.
8. *Ibidem*, 5. or.
9. «Mi adiós a Gernika», *Gernika*, 25. zenbakia, 1953ko urria-abendua, 204. or.
10. «Gernika, gure aldizkaria», *ibidem*, 196. or.
11. *Todos los caminos son válidos*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1978, 83. or.
12. *Guernika*-ren kasuan bezala, *Euzko Gogo*a-ren «z» hori ere argitaletxean izandako akats ortografiko baten ondorioa izan zen.
13. *Zeruko Argia* (1973-VI-24 eta 1976-IV-18), Josemari Velez de Mendizabalek *Iokin Zaitegi* liburuan jaso dituen deklarazioak (Arrasate, 1981, 87. or.).
14. «OPE», *Euzkadi*, 100. zenbakia, Bilbo, 1978-XI-2.

Errealitatearen arbola

b

K O L D O I Z A G I R R E

b

Lirikaren helburua espresio perfeta lortzea da, horregatik ezagutzen ditugu beti testu bera idazten eta berri-
dazten bizi osoa ematen duten poetak: tornuan dau-
katen pieza behin eta berriz leuntzen ari diren aprendi-
zak dira, lima eskuan¹. Baiki, mekanikak, geometriak ere,
horixe baitu helburu: espresio perfeta.

Zein ote da espresio perfeta
galdetzen diozu zure buruari
orri isilaren iseka zuriari
itzuri nahiz.

Inguruko gauzei oharturik, haiei galdetzen diezu lehenik
mahaineko liburu sortari, boligrafo etzanei,
hormako argazki histuei, egutegi zekenari
oroimenaren oihartzunak edo liburuen hitzak bezain

[isilik

ez baitute fitsik erantzuten.

Hastiatua, leihora hurbiltzen zara
eta handik, urrunera, haitz bat ikusten duzu
eta haren gibelean eguzkia
astiro ezkututzen, prezisio suharrez.

Zu hari begira, eguzkia nola ezkututzen den
begira dagoen gizaseme bat zara
eta zure aurretik egon diren guztiak orobat
baina zein da horren espresio perfeta
temaz galdetzen diozu kristalean erratuz

¹W Koldo Izagirre idazlea da. XX. Mendeko Poesia Kaierak bildumaren prestatzailea da.

urrats kexuan dabilen euli katiguari
horren hegan nahiak ere hitz bat besterik ez baitu
baina hitz hori...
hitz hori zenbat aldiz ez ote duzu entseatu
zein luzaz ez ote duzu zelatu, nerabeak amodioa
[bezain lehiatz
zein gozarik inoiz erdietsi ere ez ote duzu loriazko
[une batzuetan

hatxeman ezineko hitz hori
zure gogoko hitz bakarra.
Herriaren azken erribaletako mugan
haizeak zuhaitzak biluzten dihardu
pasio pausatuzko errito zaharrear fagoak
ezkiak, zumarrak, platanoak fereka inbisiblez biluzten.
Amoros isil hoientzat ere espresio perfetik
ez dea? ...
Karrikan, mutiko bi ostikoka lotzen dira, karraxika
ama enoatuak jauzian etorri eta zartakoz bereizten
[dituzten arte.

Urrutirago
neska mutil bi, adin florian, eskutik oratuta isilik doazi.
Beharbada espresio perfetik ez dago —egiten duzu—
forma eternorik ez agian irudiaren irudiarentzat.
Eta salbabide duina da.
Arratsak gauaren jaka beltza jazten du,
hainbeste tarratada distiratsu dituena.
Orduan zuk leihoa kitatu, orri biluzia kajoian sartu
eta tabernara bidean
espresio perfeta gauzak berak dira
aitortzen diozu zure ezgaitasunari.

Luis Berrizbeitiaren arabera ordea, espresio perfeta gauzak berak omen dira... Ados baldin bagaude behintzat, poesia geometria dela aterako dugu. Ba ote? Ez dut nik hala uste: geometriaren bat izatez gerotan, poetak erakusten dizkigun gauzen geometria genuke poesia. Berrizbeitiak, esaterako, halako introspekzio bat egiten du gure kulturaren ezan ez genituen poemak ber-sortzen dituela (Oihenart despeditzen du, Pariserat doalarik), eta bidena-bar jaso eta duindu egiten duela aurreko tradizio guztia, batez ere molde zaharreko egiturez baliatzen delarik. Ez

ezazuela pentsa, alabaina, apokrifotasun jokotan edo pastixak antolatuz laketzen denik. Bere poesia erreferentziaz betea dago, baina ikuspuntu gaurkoa eta modernoa du, behakoa beti du kritikoa. Ernetasun handian idazten du, aldiro ageri dituen kezka dira jardun poetikoaren nolakoa eta idazletzaren zertarakoa. Horrek behartu egiten du, alde batetik, tradizioaren jarraitzaile hutsa ez izatera, eta bestetik, perfekzioaren etengabeko bilaketa batera. Hitzaren Euklides bat bezala, bai.

Lizar bat itsasoaren erdian ernetzen da
Eta mila bestiariotan lehertzen bitsaren arima
Negar egiten dut zure oinetara
Malutetan lokaturiko hegazti tristeengatik
Zilarrezko esnea edanen duten hodeietara
Ez naiz argi mintzaten, eta badakit:
Itsaso bat lizarren erdian ernetzen da

Poesiak badu bere zailtasuna, geometriak planoaren azpia ere jakin behar duen gisan azaldu nahi baitu ilargiaren ostea; are gehiago, poesia ezagupide modu berezia da. Den mendreneko ahalegina eskatzen eta bide laburrena eskaintzen duen gure egungo literatura prosaikotu honetan ez da harritzekoa «poesia hermetikoa» izeneko lelopean kokatu izana kritikoei Iñigo Aranbarriren lehen bi libururak. Bere poesia ulergaitza zela, alegia («Ez naiz argi mintzaten»). Aranbarrirenean mitologia desberdinez elikatzen da sinboloa, aipu kulturalak anitzak dira, arte desberdinekiko erreferentzia ugari dakar, esangurak berriz aberasten ditu hitzak... Honek guztiak testuaren indar konnotatiboa areagotzen du eta, beraz, irakurle adoretsua eskatzen. Zailtasun hori, erran gabe doa, poetaren beraren hautu kontziente baten ondorioa da («Ez naiz argi mintzaten, eta badakit»).

Zenbait eskultoreren bilakaerak erakutsi ohi duen gordekoak argitaratzearen antzekoa izan da Iñigo Aranbarri liburuz liburu poesian egin duen ibilbidea: espazio itxi baten zabaltzea. Trinkotik harrera egin du, esaldi laburbildutik lerro luzeko perpausa lasaietara eramanez gaitu, eta formulazio gotorretan eskaintzen zizkigun mezu kriptikoak poema ia-narratiboetara ekarri dizkigu. Dekodifika-

tze bat egin du, ariketa psikoanalitiko batean bezala obsesioak espazio ilunetatik argira atereaz. Ez, alabaina, konfesionalismo errazean. Irudiek ez dute indarra galdu, eta poemaren egitura lirika problematiko batek sortzen du, «Leiho irekiak» izenekoan bezala:

Inoiz ulertuko ez dudan zerbait esan zenidan:
Erantzuna berarekin zeraman galdera,
Ekaitz aurreko karrketan izaten den usaina.
Minari eta denborari buruzko zer edo zer erantzun nahi
[izan nizun
Baina belaunetaraino nuen orbelpean hondoratu nintzen
—*Egin daiteke amets hiri honetan?*—
Garaipen txikien egunetan laztandu gogo gaituen ardo
[horrek beste nahi nuen bakardadea
Itzali egiten den argia, ixten den atea
Esadazu amets egin daitekeela hiri honetan

Luzien Etchezaharretak zorrotz idatzi duen moduan, Itxaro Bordaren tristura etsipen sortzailea da, liburuz liburu frogatu digun bezala. Tristetahun hau, noski, ez da poetika negarti baterako estakurua edo bizitzarekiko akidura literarioa. Bordak bere gain hartzen ditu emetasunaren kontzientzia eta Euskal Herri alienatu batenganako hastio kritikoa. Honenbestez, poemek isurtzen duten goibeltasuna konformismoa inarrosteko modu berezi bat baino ez da.

Gas malko-eragileen artean egiten du maitearen galde, eta betiereko lelo erretorikoa izan zitekeena egunero-kotasun gordinean kokatzen baldin badigu eztitasunak eta bortizkeriak elkar elikatzen duten plastizitate dramatikoko batean, ber gisaz gaitu «gure kaleko» topiko zatekeen horretatik ateratzen oiher ez-ofizial horren urduriaz, bere baitakoa soilik den garrasiaren aldarriaz. Bi plano hauen kontrasteak —eta soseguz ezin uztartuak— sortzen dute poesia honen durduzatzeko ahalmena, bakardadea eta urruntasuna nagusi ageri dituen urraduran:

Haize zirimola azkarrek inarrosten dute
oreka nekez zaintzen duenaren bihotzaren
zola, zolaren zola, urrats durduzatuegiak
marrumaz hantu biribilketa eroan biderkatuz.
eta inor, inor, inor ez dago aldamenean

holtz hegietan zutik bermatzen laguntzeko!
garaizegi lehortu diren aurtengo hostailak,
nahar eiharrak eta belar zimelak nora nahi
eraman ditzake haize zirimola haserretuak.
zu eta ni hosto inutil horien parekoak gara
errorik gabeko izen-deitura sarraskituak,
borondate eta gerorako amets beti ukatuak.
eta haizeak hegatz xumeak bulkatzen dituen
gauetan, beldur gaitzak bereganatzen gaitu.

gure egunerokotasuna oldarraren, doluaren
eta segurtasun ezaren erresuma larraitza da,
haizea jabaltzean hargatik, euria hasten den
unean badakigu bake aroak iraun ez dezakeela,
beldurrezko zirimolak bihotzean dabiltzalako
inguru trinkoen inseguritatearen indartzeko.

Esperantzaz —eta baita xalotasunez ere— beteriko
garai batean (1978an) argitaratu zuen bere kasa Bernardo
Atxagak liburu txiki, eder, eszeptiko eta ironiko bat, Etio-
pia. Gure kulturaren establishmenak jaramon handirik
egin ez bazion ere, eragin berezia ukan behar zuen obra
hark, esan bailiteke gure egungo poesian dabilen joeren
aniztasuna eta noranahiko asmoa, ahalegin pertsonal hari
zor zaizkiola.

Poesia sozialari bezala poesia existentzialari uko egi-
nez eta sentimentalismoari bezala baikortasunari bizkar
emanda, jardun poetikoari berari buruzko jarrera berri bat
zekarren Etiopiak: poeta ez da mintzo lehen pertsonan,
sentimenduak gorde edo intelektualizatu egiten ditu ino-
zotasuna ekiditearren; inguruarekiko behakoa urruna du,
ez ordea insolidarioa, maite ditu baztertuak eta derrota-
tuak; «dena esana balego bezalako» zuhurtzia hotzak ez
darama isiltasunera, baizik eta egunkarietako, liburuetako
eta filmeetako erreferentziak ekartzera ingurua deskribatu
eta ulertzeko collagearen teknikaz, gure oroimen kolekti-
boa aberastu eta osatzeko. Liburu hartan, mendeetako gai
eta paisaia tradizionalak behingoz utzita gure literaturak
konkistatu nahi zuen «kalea» edo «hiria» baino, mundua
da oparitzen zaiguna. Poetaren gelak mundu osoa hartzen
du, ludiko lau bazterrak ditu kokagune, eta geografia ideal

horretan mundua baldin bada kokagune osoa, erreferente teknikoa ere mundu guztiko literatura eta paraliteratura da, bere aipu, dialogo eta pertsonaiekin Atxagaren tradizio bihurtzen dena, eta horrenbestez gurea.

Etiopiak abanguardia ekarri zuen, transgresioa, irudiaren nagusia, marginalitatearen edertasuna... Poeta gazteagoen aldarri eta eredu izan zen aldi berean, belaunaldi berriek behar zuten modernotasun literarioa. Etiopia eta haren area Arestiren harriari kontrajarri izan zaio. Ez dut esanen interpretazio zilegizkoa ez denik, baina harria bera area-ale aunitzez sortzen baita, azken finean zentrorik ez dagoela digu adierazten harriaren hondartzeak. Eta horixe izan zen modernotasun berriaren ekarririk eraginkorrena: zentroak pluralak direla.

Hutsalak my love zure zetazko galtzerdi distiratsuak,
Hutsala fita doratuko zigarro horren fantasia;
Oroimena edo zu ke beldurtia,
Eta hauskorrak halaber maitasuna eta armiarmaren etxea,
Kartoizko teilatu azpitan babestutako ametsak.
Berokietan soilik iraun dezaketen Inoiz Beti edo Bihotza
Bezalako hitzek, edo expresaren abistua gauean galduz;
Eta zure begirada, my love, sagar jelatua,
espalo horietatik zakur deslaien hagineta.
Baina etzazula antsiarik egin.
Abriguaren botoia bezain nimiñoa naiz esanez,
Gezur ttipiak asma ditzakegun bitartean:
Gizonkillo bat (esate baterako)
mozkor taberna berde batean
Zuretzat bakarrik pianoa my love jotzen,
Hatzamarretatik ahate basatiak sortzen zaizkiola,
Zure izena ebakitzen duen bakoitzean;
Zuhaitzak, esate baterako, zoratu egin dira bart,
Hodeiak beldurtzeraino haziz;
Esate baterako eguzkia
Gizon biluzia bezala gure etxean sartzen
Tximeleta kargamentuarekin;
Eta bota dezakegu baita ere txanpon bat makinan,
Only you entzunez txorakeria batzuk esateko;
Edo bestela my love, nahi izanez gero,
Hertsu itzazu begiak,
Eta pentsa Bonny and Clyde garela eta zu soineko gorritz;

Irlaren batetara joanen ginateke, bestalde,
Inon irlarik balego;
Edo herri honetako proiektuetan murgilduko
Utopia ausartenak ere hain zikoitzak ez balira hemen

Arantxa Urretabizkaiak aitortua du langintza lotsagari bat balitz moduan idatzi zituela bere lehen poemak, ezkutuan, inori deus esan edo erakutsi gabe, «poesia egitea» emeei —edo ez aski arrei— dagokien ahultasuna balitz bezala. Baina, zorionez, gizonen artean gizonezkoago azaldu behar zuen emakume gazte hark oso bestelako jarreraz idazten zituen poemak, defentsa artifizialik gabe, bere sena libre eta laxo isuriz. Naturaltasun zail hori da Urretabizkaiaren poesiaren balore nagusienetako bat. Hala berean ditu ezaugarri, irudi literarioen ekonomia handiz, hizkera zuzen eta gozo baten bidez hartzen duen indar ebokatiboa eta ahapaldi klasikorik gabeko periodo luzeko errepikatuetan lortzen duen musikaltasuna.

Bakardadea, haurtzaroko munduaren nostalgia, alabaren aitarekiko harreman konplexuak, eta idazterakoan euskaldunok hain herabe izan omen garen maitasunaren esperantza dira gure poetak bere bi poema liburuetan landu dituen gai nagusiak, beti ere emetasun minduko gandu mehe baina ez ahul batek osatuak.

Zer egin dezaket
udako arratsalde gorri batean
eguzkiak nere leihoari beldurra badio
eta zu ez bazaude?
udak ustekabean
neguaren erdian harrapatzen banau
derrepentean hostoak isiltzen badira
lau kanpai hots entzuten diren bitartean
hiru tanta lehor
eta epel bat
haize hilaren gainetik
nora jo dezaket
kalean topatuko ez bazaitut
gauzak nahiko gaizki ez doazen bitartean
tanta epel eskas bat
atsoen pauso azkarrak berotzeko
nola jakingo dut arbolak bizirik ote dauden

soinurik egiten ez badute
sirenen hotsa itzaltzeko.
gauza ez badira
nork esango dit zer gertatzen zaidan
lehenengo malkoa oraindik sortu ez denean
zeinen eskuak astinduko ditu
betazaletan
ezkutatu diren kanpaiak
non babestuko naiz
zure besoak urruti badaude
nondik sortuko da elektrizidadea
udak baimenik ematen ez badu
hiru kanpai ergel
eta laugarren bat
zeinen arnasak berpiztuko ditu adarrak
ni ere uda bihurtu naizenean
zer egin dezaket
udako usainak sortzen duen izerdi motelak bereganatzen
[banau
malko behar zuten urak
abuztuak itotzen baditu
nork aseguratuko dit
ez dudala sekula santan
trapuzko lorez egindako sonbrerorik eramango
lau kanpai asper
eta bigun bat
zer egingo dut

Konturatu zarete naturaren erreferentzia errepikatu egiten dela, nolabait ere, irakurri dizkizuedan poema zatietan: Berrizbeitiak haizearen fereka inbisiblea ikusten du fago, ezki, zumar, platanoetan; Aranbarrrik errekaldeitik itsasora ekarri du lizarra, edo itsasoa lizarraren bihotzera; zu eta ni hosto inutilen parekoak garela diosku, Prevert-en oihartzunez; Urretabizkaiak ezin du jakin arbolak bizirik dauden ere, zu baten aiduru malenkoniatsuan dagoelarik...

Idazlea prozesu batean kokatua dagoen subjektua da. Eta hori horrela delako izan liteke testu bat esangura anitzekoa, eta are interpretazio kontrajarriak ere onartzen dituen. Eta, zer esanik ez, horregatik doa poeta bere ikuspuntua aldatuz (geometria osatzen du), ondorioz bere es-

tiloa ere aldatzen duela: nork esango zukeen 1978 hartan,
Atxagak honelakoak idatziko zituela?

Geldiro haziko zara, mara mara,
sagarrondo xume, zipriztin, ttotto;
doi doi gizenduz sagarrondo ttipi
hogei urtez gero egonen zara potolo.

Harrigarria egiten da, baina ez hainbeste. Gai konkretua hartu duela kantagai, eta naturakoa izatea. Omenaldi eder bat, noski, hainbeste eman digun arbola xumeari. Eta sagarrondoaren azpian, siestan axolagabe edo arnas hartzeko gelditua Bonny dago, edo Clyde; alegia, gardenago: trikua, poetak faunatik mitora ekarri duen beste marjinatu hunkigarri hori. Ziklo berri bat hasi da, baina lehen hazia hogeitau urte lehenagoko poema polimorfo haietan zegoen. Txepetxak bertsolariaren kantua erakarri baldin bazuen ere, naturako gauza ikusgarriek hartu izan dute gure kantagintza, «Arboletan den ederrena da / oihan beltzean pagoa»... Ez bakarrik kantagintza, baita prosa ere: «makal zugatzaren irudira zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti hezearen antzera zimel...».

Pagoa... ederra eta lodia. Baina balore —barkatu, Joxe— balio positibo hau bestelakotu egiten da, kontestatu egiten du poetak. Espresio perfeta, anitza delako.

Pagoa geldi dago
bidearen ertzean
ezin du konprenitu
nire presa bidean
bide gora noala...
—izerdi bizkarrean—
zergatik hain urduri
zerbaiten ehizean?

Kantsazio pozoia
baitarama zainean
izanaren miztoak
sartuta egonean
bizitza neke ahulen
pentsaketa luzean
ezin du konprenitu
nire presa bidean

Bihotza ihartu zaio
gogoeta luzean
gogoa zaio ihartu
pentsamendu lanean.
Nire anaia delarik
ezaren ilunean
ezin du konprenitu
nire presa bidean

Udazken bustiaren
arratsalde morean
fedea erantzi dio
Lanbrok oharkabean
sentimen busti tristez
elkar besarkatzean.
Ezin du konprenitu
nire presa bidean

Goroldioz jantziriko
zauritutako bizkarrean
asperkunde giroa
hosto berdeen airean.
Betiko loaldia
nola gura lukean...!
Ezin du konprenitu
nire presa bidean

Azurmendiren poesiaren protagonista lehen pertsona mintzo den ni bakarti hori da, egia establezituen aurka eta, ondorioz, Jainkoaren aurka ere matxinatua. Urrun gelditu da denboran hain hurbil zegoen Jainko asetzaile hura (hirurogeita batekoa da poema). Jainkozko beteak okitua ageri da poeta, problematizatu egiten du Goikoa. Ez ordea kezka teologiko gisa. Kontu eske ari zaiona sakramentuari gainez egindako Camus-en gizona da. Horixe izan nahi luke poetak, gizon bat, besterik gabe. Azurmendiren poesia Jainkoari berari oldartzen zaio, ez Jainkoaren irudi bati edo manipulazio bati. Ez du gizona salbatu nahi, gizon izatearen kondena pairatu baizik. Horrek, orduan, berez zekarren gizarte kontzientzia. Existenzialismo soziala hemen ageri da Arestik ikur bilakatu baino lehen.

Azurmendik «poetikaren» ardura gabe sortzen du itxuraz, egunkari pertsonal antzeko batean, eta agian ho-

rregatik dute bere poema libreek halako indarra. Izan ere, dena ez baita geometria euklidianoa, burdinak badu edertasunik txatarrean ere. Geometriak, poliedroaren aldeak baino anitzagoak dira: pagoaren egona oso bestela ulertu zuen Nemesio Etxanizek.

Alboko pagadian
pago zaar bi;
besoak emanak dituzte
alkarri;
giroak narama
aruntz sarri.

Pagondoan apatx eginik,
buruak iluna dario;
inguruan aize epelak
lurrunean dakar erio.

Armiarma andrea alborago,
arilketan dabil;
euli ta xomorroak nai.
Argia txoratil,
begietan dabilkit ozka;
aizea, isil.

Pago besoak, eguzki aterpe,
oroiketari eman diote;
joan mendeak gaztearoa
il zuten. Biar... zer ote?

Alaxe elizpean oi dira
agure zaarrak kontu kontari,
beranduko astegun meza
entzun ondoren marmari.

Gerri lodi, zuztar zaintsu,
lur bati lotuak beti,
basoko praile bakarti,
pago zaar biak beren bakarra
aipatzen dute negarti.

Baina beerago, lagun bat
badute bakarrago
alargun basoan.
Pago bakarrak
ez du lagunik ondoan,

ta kontu zarrak itotzen
zaizkio kolkoan.

* * *

Lainoak lore bustiak
dakarzkidate.
Jaiki naiz pago ondotik,
gogoan neke.
Beti da munduan
norbait triste;
auzoan besteren bat
tristeago daite.

Bakardadea, tristura... gai errepikatuak dira Etxanizean: «Ilunaldi» du titulua, hain zuzen, poema honek. Nemesio Etxanizen literaturak euskaltzaleen esker ona eta literaturzaleen begiramenezko isiltasuna jaso izan du urteetan. Bigarren mailako poeta zatekeen, eta berak ere onartua zeukala dirudi: bertsolari senak, punturako erraztasunaz, bete-lanera darama zenbaitetan. Arnas handiz hasitako poema batzuk, arrunkeiaz amaitzen ditu. Bere obra poetikoa, oro har, irregularra da, gorabehera handikoa. Baina han-hemenka ageri dituen aitorpen biluzien-gatik eta hasperen etsiengatik, merezia du Nemesio Etxanizek poeta handien ereinotza. Berak esana zuen «bihotzak agindu erara» ondu zituela poemak. Egia da tresneria handirik gabeko poeta dugula, baina halako gardentasunaz mintzo zaigu non lirika sentimental bat osatzen baitu nahiaren eta ezinaren, grinaren eta lotsaren arteko pultsuan. Pako Sudupek ongi atzeman du bezala, maitasun galduaren poeta dugu Nemesio Etxaniz, eta bere malakoak, inozoaren muga arriskutsu horretan baldin badago ere, hunkitu egiten gaitu, frustrazioa molde dotorean ematen dakielako.

Zuhaitz handian
ikustean
zerutik hurbil-hurbila
den azken muskila,
jauzten zait bihotza:
ez nindake mintza...

Orga-bidean
ikustean
zerurat hain luzatua
den patar burua,
jauzten zait bihotza:
ez nindake mintza...

Zeru gainean
ikustean
haizeak han eremana
den hedoi arina,
jauzten zait bihotza:
ez nindake mintza...

Kontenplazioa dugu hemen nagusi, eta zuhaitz baten ikusteak darama poeta beste ikustate batzuetara, sentimenduen mundu adierazgaitzera. Iratzederrek Beloken beneditarra sartzea erabaki zuenean halako gertakari historiko xume bat zen gertatu, bertan baitzegoen Aita Lertxundi musikaria kantika liburua osatu nahi eta ezinik. Orduan agertu zitzaion behar zuen letragilea, otoitza euskaraz ederren egiten zekien olerkaria. Horixe da, batez ere, Iratzederren poesia: otoitza kantuan. Apezteko gogoa eta euskaltzale izateko gogoa, biak batean piztu zitzaizkion, eta bere obra ere binomio etenezin horri zor zaio, fedea eta euskaltasuna bat ditu ezin banatuzko karrean. Iratzederrek esan ohi, Etxanizen modura, berak ez duela literatura egiten, bihotzean dituenak erran besterik ez. Baina bihotzekoa usadioak landutako molde nobleetan ematen du, hizkera gozo, irudi gutxiko eta hunkitze ahalmen handiko poemetan, espiritu minbera baten dotoreziaz, kantuan edo isilean esateko.

ADIO
Euskalerriak dario.

Igesi
zenbat gauz eder doazi,

Ezaren
illobi beltzera zuzen,
egundo
geiago ez biurtzeko,

sekula
il bear ez lutekela...

Antziña!
—gure iñular sorgiña,
iraun-arazi eziña...—
bazuaz
zure printzak itzalduez...

Zergatik
ez edan zure argitik,
bizi gaitezen lengotik?
Zergatik
ez ibilli zure eskutik
bein-beti,
eten ez dedin leiñargi?...

Adio
Euskalerrriak dario,
Zugana
luzatuz bere yorana.
Bai, arren,
utzi Adio esaten.
Adio!
Adio bai sekulako!

Mendien apaingarri
ok ziran zugaitzak:
lizar, pago ta intxaur,
gaztain ta aritzak.
Sartu ziran beingoan
piñu beltz arrotzak.
Arrezkero mendiak
erderaz zebiltzak.

Intxaurraren zura zan
oiak egiteko:
lizarrarena, berriz,
katedraletako.
Piñuena, ordea,
esan zertarako?
—Baitipat, ildakoen
zerraldotarako...
Aritz, lizar, pagoak:
agur sekulako!

Joxe Azurmendiren arabera, gai bakar batek eragin zuen Mitxelenaren poesia: Euskal Herriaren agonia, sentimendu tragikoa bere egin duen espiritu minberaren esku-tik. Hor gauzatzen da Mitxelenaren poesiaren tentsioa, fedearen eta fatalismoaren arteko tira-biran: oinazea, penitentzia, gurutzea, kalbarioa... Kristoren pasioan oinarritu-tako iruditeria eta kontzeptuak darabiltza bere herriaren egoera adierazteko (gerraondoan idazten du), baina herri horrek ez du hil nahi, erromes doa salbazioaren bila, horixe baitu esperantza bakarra, Semearen hildura Amak ez-tituko du. Azurmendiren beraren hitzetan esatearren, «Eus-kal Herriaren interpretazio teologiko-liturgiko bat» egiten du Salbatore Mitxelenak.

Poema asko egin dira arbola irudi hartuta: gogora de-zagun Manex Erdozaintziren «Gure etxegibelego haritza», edo Lizardiren «Zugaitz Etzana», garaikide zuen Amado Carballo poeta galegoaren «Os piñeiros mortos» oroita-razten didana beti... Baina orain Otañoren «Amerikako Panpetan» ekarri behar dut hona, bertako *ombú* zuhaitza eta etxeko atariko intxaurrondoa alderatzen dituenen:

Nere lagunik maitatuena,
ombú laztana, zu zera,
argatik nator zure kolkora
ni malkoak isurtzera,
iduriturik naramazula
atariko intxaurpera...
Beti izango zaitut goguan,
baña joan nahi det ostera
euskal lurreko arbolpe artan
nere ezurrak uztera.

Mitxelenak bezala, galduaren nostalgia ageri du Ota-ñok, herriminaren poemarik biribilena bezala kontsideratu izan den horretan.

Orixek ere gure arbola klasiko bat, pagoa, Amerikako arbola batekin alderatu zuen, amate esaten zaionarekin. Eta nahita edo oharkabean (poeten memoriak oso bide bihurriak erabiltzen baititu deus ez ahazteko), Otañorena-ren antitesia proposatzen digu:

Gogoan daukat aur nintzaneko
Musulungo pagopea,
izerditurik arrixku baitzan
itzal artan esertzea;
baiña sargori zegoneako
goxoa bai oatzea!
Goxoagorik arki dut emen
Amateren gerizpea.

Euli urdin bat erdian egan
dabil, ala geldi dago?
Zeru garbian Kondor bat ixil
egalontzitik gorago.
Emengo bero zakarrenetan
aroaz âzturik nago;
atsegin honek sarrerazten nau
nere baitan barrenago.

Ez dut entzuten txio-txiorik,
aizerik, erle soiñurik;
bidez nekatu gabe bainago,
ezta nere pilpirarik.
Zer entzuten dut adi nagola?
Nere arnasa bakarrik.
Inon bai al da pake artzeko
bakarrago dan gelarik?

Bil-bil egin naiz neronengan
auspean sua bezala,
pizturik nagon, itzali naizan,
neronek ez dakidala.
Ortik aurrera au dakit soillik:
griña batek naramala...
Pago arena baiño obe zait
amate onen itzala!

Exiliora jo zuenean Orixek hirurogeita gehiago urte
zituen eta obra zabal bat, heldutasunean zegoen idazlea
zen. Uste izan zitekeenaz oso bestela ordea, ezin emanko-
rragoa gertatuko zitzaion bere ingurunetik lekutze hori.
Urruntzeak liberatu egin zuen idazlea, eta gutxik uste zuten
malgutasunean landu zuen obra berri bat: bere poesia gai-
lena, ene iduriko. Poeta zurruna zirudiena hunkitua eta zi-
rraragarri azalduko zaigu batean, ironiko zorrotza bestean,

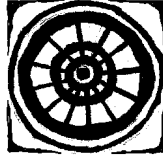
liriko minbera hurrengoan. Beti erakutsi zuen ahalmen deskriptibo harrigarriari, sinboloak aukeratzeko sena gaineratzen dio, eta adierazkortasuna bete-lanik gabeko bertso trinkotan garatzen du, irakurraldi bakoitzean zuku berria kentzen zaion hizkeran. Gaiaren aldetik, *Barne-Muinetan* liburuan landua zuen mistikara itzuli zen nagusiki, baina ez poesia kontzeptual hotzean. Orixek kontestu batean egiten du arnas, garrantzi berezia ematen dio inguru fisikoari, gorputz baten jabe da. Lehen pertsona konkretu batean mintzo zaigu beti. Giharra duen mistika da berea.

Poeta, lurrik ezean, bere baitan biltzen da, edonongo zuhaitz baten pean, are gehiago, gurea ez den gerizpean. Erbesteratuen artean hain zabaldua zegoen herrimina alboratuz, poesia bortitz bat sortzen du, bulko handikoa, irudimen librekoa, ez inondik ere negartia. Zuhaitz mexikar baten itzalpera biltzen da eta ez du Otañoren atariko intxaurrondoa amets. Honenbestez, euskal poeta nonahikoa egiten da, nitasun berri bat deskubritzen du, eta ez dio ardura bakarrik baldin badago ere munduan, barnea duelako mundu. Gu etnografiko bat kantatu behar izatetik ni intimo bat kantatzera eginiko ibilaldi mingarrian, Orixek euskal literatura modernoa abiatzen du, edo hobe esan, euskal literaturaren modernotasuna: lurralderik ez daukan kulturaren hizkuntza da babesleku bakarra, eta norberarenak dira kantagai (bere arnasa entzuten du). Barka ezazue berbakondo zatar hauek esatea: Orixerena deserrotze ontologiko bat da. Galduaren jabe da, edo zehatzago esatearren, jabego galduaren jabe, galdujabe. Eta horretan finkatzen da, nik uste, gure literatura modernoa. Eta hara nondik, uste ez genuela, hari bat datorren Orixegandik Sarrionandiaganaino. Baina honetaz, plazer baduzue, beste batean.

Eskerrik asko, poetok: arbolaren espresio perfeta biltuz bere sustrai, enbor, muskil, adar, hosto eta gerizpean, errealitatearen arbola deskubritzera eramane gaituzue bere zatarrean, bere ederrean eta gure bakardadean. j

1. XX. Mendeko Poesia Kaiarak aurkezteko Koldo Izagirrek eman zuen hitzaldia (2000-06-30).

Egunen
gurpilean

kultura • 117

Handiak baliorik bai? • Rodinekin pentsatu • Bilbao

JOSEBA BALERDI

f

literatura • 123

Ibilbide luzeak eta laburrak

- Medioak direla medio • Merkatuaren kezka
- Gezurrak, gezurrak, gezurrak... Eta desirak
- Mesanotxe bat merezi duten liburu gehiago • Berredizioak

HARKAITZ CANO

f

ikuskitzuna • 130

Odol nahasiak gara gu

- Zezenak dira... • Atarian gaudelarik

BEGOÑA DEL TE SO

f

telepolis • 135

Txoritxo berria • Institute Basque Studies, Londresen

- Goiena proiektua • *Kronika, Sareko Hernani, Bizkaia*

LUIS FERNANDEZ

Handiak baliorik bai?

Eskandalu inmobiliarioen artean behin eta berriro nahastutako Uribitarteko biltegia, gaur egun ezagutzen dugun bezala —zeresanik ez gure aurrekoek ezagutu zuten moduarekin konparatuta— desagertzeaz dago. Etxeak egingo dituzte. Ezagutzen dut bertan etxea erosi nahi duenik, hemendik bost urterako ibaia garbi-garbi egongo dela agintzen ari baitira erakundeak.

Orain hilabete batzuk, ordea, hainbat elkarrizketa eta buruhausteren ondoren, La Brocha Bilboko galeriako ki-deak Uribitarteko biltegiak beste zerbaitetarako balio zezakeela pentsatzen ari ziren. Jose Luis Zumeta usurbildarrak, azkenaldi honetan egindako lan handiak —ia erraldoiak— jendaurrean erakutsi nahi zituen, eta lanen handiak derri-gortuta, tokiak ere, erakustokiak alegia, handia behar zuen. Asteak eman dituzte lanean Uribitarteko biltegi frankoko bazterrak txukuntzen; pinturaz paretak zuritzen, koadroek behar bezalako ingurunea izan zezaten, eta denbora askoz gehiago biltegia erabili ahal izateko baimenak eskuratzen.

Obra handiak —tamainaz handiak— erakargarriak izan dira beti artistentzat, artista gehientzat. Lan bat handia izateak bere balioa du —ttikia izateak berea duen moduan— eta handitasuna tamainaren esanahian erabili nahi dut, ez bestela. Handia ikusgarria da berez, oso ttikia baino ikusgarriagoa; handia espektakularra da, eta handia, askotan, zaila da berez, handia izateagatik zaila.

Jose Luis Zumetak obra handiak egin ditu oraingoan, eta marko handia aurkitu diote lan horien erakustoki gisa. Handiak zentzu guztietan; supermerkatuetan Eguberri inguruan saltzen dituzten postaletan Zumetaren txorien serie bat aurkitu eta emoziozko gai diren pertsonen, dudarik gabe, arteak sortu behar duen emozio hori sentituko dute Uribitarten. Koloreak, pareta zuriaren aurrean sekulako kontrastea sortzen duten koloreak, eta formak, Zumetaren eskutik ateratzen diren formak, bi elementu

horiek elkarrekin —eta beharbada baita banaka hartuta ere— atmosfera berezi bat sortzen dute. Artista batek benetako heldutasuna 60 urte bete ondoren lortzen duela esaten duenik bada, eta hori egia bada, aitortu beharra dago Zumetari 60 urte horiek betetzea ondo etorri zaiola; bai Zumetaren arteari behintzat.

Bigarren aldiz ikusgai Euskal Herrian —lehenengoa Oiartzunen izan zen, iaz—, Eskoziatik bereziki eskatu zioten *Gernika* da erakusketa honetan Zumetak zintzilikatu duen obra nagusienetakoa. Benetan handia, eta benetan bitxia. Picassok bere garaian pintatutako *Guernica*-ren interpretazio gisa aurkeztu dute. Eta aitortu beharra dago ez direla asko ia-ia garaikideak diren artistak berrinterpretatzeko ausardia dutenak. Gauza bat Velázquez-en Meninak hartu eta ikuspegi berri bat ematea da, urte eta mendeen joan-etorriak ematen duen lasaitasunarekin, eta bestea Picassoren lan handienetakoa eta Euskal Herrian, arrazoi sentimentalak tarteko, esanguratsuena interpretatzea. Zumetak berak esan duenez, Picassoren koadroa ez baina pintore andaluziarrak marraztutako zirriborroak erabili ditu *Gernika* pintatzeko, eta berak ez du koadroaren zirriborrorik egin. Zuzenean egin du, gero elkarren artean josi/elkartu behar izan ziren hiru oihalen gainean. Madril-en Reina Sofia-n dagoen koadroak bere historian sortarazi dituen interpretazio ugari eta kontrajarriak ez ditu sortuko, beharbada, Zumetaren *Gernika*-k, baina bai sentsazio ugari ikuslearengan. Ez dakit artistak zer nahiago izaten duen bere barrenean, ikuslearen interpretazioa edo sentsazioa. Bigarrenak balio badu, Zumetaren *Gernika* eztarri urratu baten garraisi gisa definitzera ausartuko nintzateke, garraisi eginez urratu den eztarriaren garraisi berria.

Baina Zumetaren erakusketa honek beste balio bat ere izan du. Ez dakit Euskal Herrian zomorro samarrak garen edo, baina ez da normala izaten honelako erakusketa bat zabaltzen denetan —batez ere artista etxekoa bada— ekitaldi sozial paralelo handi bat antolatzea eta, gainera, ongi ateratzea. Bi mila gonbidapen baino gehiago bidali omen zituzten ekaineko ilunabar hura Zumetarekin pasa nahi zutenentzako, eta ez dakit bi mila haiek joango zi-

ren, baina kronikak irakurriz eta telebistako irudiak ikusiz, bai ordea festa handia izan zela. Izan ere, euskaldunok badugu ez dakit nondik datorren isiltasun eta apaltasun gehiegirantzko joera. Badakizue: *hobe gauzak ez gehiegi harrotzea; gauza handia egin nahi bai, baina gero gaizki ateratzen bada zer?*, eta antzeko arrazonamenduak. Beste batzuek, ordea, ahuntzaren gauerdiko eztula bera salduko lukete, kaxa handi ikusgarri batean, lazo eta guzti! Marketina, argi dago, ez da gurea. Baina askotan sumatzen den gabezia horrek, beste askok, askoz ere arrazoi gutxiagorekin, aurea hartzea esan nahi du. Batzuetan pentsatu ohi dut inbidiaren eraginak direla horiek guztiak. Herri hau inbidioso baita. Eta ezineraman asko eragiten baititu beste baten arrakastak, tamalez. Zorionez, Zumetaren erakusketaren inaugurazioa zela-eta prestatutako festa arrakastatsua izan zen oso, eta poztekoa da.

Zumeta Uribitarten zegoen une berean, Bilboko Arte Ederretako Museoak Eduardo Chillidaren plaza inauguratu zuen, museo atarian, Chillida bera bertan zela. Gogotik ekin diote, izan ere, Bilboko museoan uda sasoi honi. Chillidaren plaza inauguratzearekin batera, BBK aretoan museoak bere biltegieta zeuzkan hainbat erretratu astindu eta 50 koadroekin erakusketa berezi bat osatzea erabaki zuen. Eta horrekin batera, egun batzuetako tarteaz, Auguste Rodin-en erakusketa oso interesgarri bat zabaltzea.

Rodinekin pentsatu

Auguste Rodinen eskulturak mundu guztiak —gure mundu honetan, alegia— ikusi ditu noizbait. *Penseur* (Pentsatzailea) bai behintzat. 42 urterekin egin zuen Rodinek eskultura, zer pentsa ematen duen pentsatzaile hori. Berpizkunde garaiko eskultorea dirudi, zentzu askotan, Rodinek, eta laurogei urte ez dira pasa hil zenetik. Erromara joan eta Italian bertan saiatu zen Michelangeloren eskultura ezagutzen, bere biografoek diotenez hamar urterekin marrazten hasi zen Rodin. Eva eta Adam izeneko eskulturetan nabarmentzen omen zaio gehien eskultore handietan

handienaren eragina. Baina Rodin bere garaiko produktua da: berpizkundeko artista ez ezik, berpizkundeko gizon gisa ere bizi izan zen —hainbat gorabeherarekin, baina bere garaiko korrante artistiko eta filosofikoekin harremanetan (lagunak zituen, esate baterako, Bernard Shaw edo Isadora Duncan), orduko gobernu eta erakunde akademikoekin ongi konponduz eta haien babesean—, baina hala ere hogeigarren mendeko gizona dugu, eta, ondorioz, bere artelana hogeigarren mendekoa da, Bilboko Arte Ederretara hurbiltzen denak berehala ikusiko duen bezala.

Parisko museoak —Meudon-en ere badu beste bat— Bilbora ekarritako bilduman eskulturak daude ikusgai: Rodin artistaren ikuspegi zehatza izateko nahikoa. Rodin gizona ezagutzeko ordea, pittin bat hankamotz gelditzen da erakusketa, Auguste Rodinek bere bizitzan zehar bildutako hainbat eta hainbat artelanez gizonaren neurri zehatzagoa eskaintzen baitute. Rodin, izan ere, artea erosi eta erosi aritu zen ia hil arte, bere arte propioak otorduak egiteko baino zerbait gehiagorako eman zion unetik. Bere garaikideen lanak erosi zituen Rodinek (edo bere lanen ordez trukatu): Van Gogh, Monet, Renoir, Zuloaga... eta beste askorenak. Baina baita Erroma eta Greziako artelanak ere, edo faraoien Egiptoko hainbat pieza ere. Hil aurretik, garai hartako (1917) sei mila libera ordaindu zituen Jean de Berry (XV. m.) eskultorearen hilobian paratutako lan baten truke. Europa osoko antikuariok eskaintzen zizkieten gauzak Rodini, eta zeritzona erosten eskultoreak. Bilbon ez dago Rodinek osatutako bilduma ikusteko aukerarik, bai Parisen. Baina artista gutxirengan bezala ikusten da Rodinengan, pertsona bera ezagutu beharra bere lana ulertuko badugu. Eta ezin ukatu, gutxienez, bere garaikoa izateaz gain, klasifikazio tradizionaletan sartzeko zaila dela Auguste Rodin.

Bilbao

Bilboko panorama kulturala Euskal Herriko gainerako hiriburuei gailentzen ari zaie, eta itxura guztien arabera,

badirudi aurtengo uda Bilborena izango dela arte plastikoei dagokienez. Donostian, Koldo Mitxelena, Antoine de Saint-Exupéry piloto eta idazlea jaio zenetik mendeurrena betetzen dela eta erakusketa bat ere aipa genezake (Parisen, Panteoia bera eskaini diote Printze Txikiaren egileari urteurrena ospatzeko), eta baita han-hemenka ikus ditzakegun beste asko ere. Baina Bilbok, aitortu beharra dago, eskaintza oso indartsua prestatu du aurtengo udarako. Auguste Rodinen erakusketa ez ezik, eta eskulturraren mundutik atera gabe, Arte Ederretako Museoak berak Anthony Caro-ren «Azken juizioa» erakusketa zabaldu du. Argi gutxirekin iluminatua, Carok (Chillida jaio zen urte berean jaioa) urtetako lanaren emaitza eskaintzen digu, bere bizitza oparoan jasotako esperientziek utzi dioten arrastoaren emaitza, eta batez ere, edo neurri handi batean, Jugoslavia ohian bizi izandako gerrak sortutako zirraren ondorioa: Kosovon ikusitakoak batez ere. Albaniar eta serbiarren arteko ezinikusiek sortutako sarraskiak, artearen iturburu.

Ez da eskaintza horretan amaitzen, eta ez dago Bilbotik atera beharrik beste hainbat lan gertutik ezagutzeko. «Degasetik Picassora» deitu diote Guggenheim Bilbao Museoak bere aretoetan zintzilikatu duen lan sortari. Eta horixe da, hain zuzen, bildumaren edukia: Edgar Degas, Pierre Bonnard, Paul Gauguin, Edvard Munch, Édouard Vuillard eta beste hainbat, eta Pablo Picasso.

Tartean, berriro ere Auguste Rodin, Rodin eskultore eta artezale-bildumagile izateaz gain, pintore eta diseinatzaile ere izan baitzen. Erakusketak, kamerak, argazki kamerak eta oro har argazkigintzak XIX. mende amaierako eta XX. mende hasierako artistengan izandako eragina arakatu nahi du. Elementu berria —berrietan berria, gainera—, argazkigintzak ongiatorri oparoa jaso zuen jaio eta berehala. Artikulu honetaz Rodin nagusitzen ari denez, bere adibideari jarraituz, esan dezadan Rodinek behin eta berriro ateratzen zizkiela argazkiak bere eskulturrei; bere tailerrean eskultura berria jaiotzen hasten zenetik amaitu arte, prozesu guztia fotografiatzen zuen Rodinek, askotan eta askotan gero ikusleak izango zuen

ikuspuntu zehatza aurkitu nahian, eta horrek, noski, bere obran eraginik izan zuen, nahitaez. Ikusleak, eta ez berak, izango zuen ikuspuntua eta ikusmoldea hobeto ulertzen lagundu zion Rodini argazkiak. Eta Rodinek bezalaxe, garai hartako gainerako artistek ere eragin zuzena jaso zuten artearen eta fisikaren printzipioak betiko batu zituen teknika berriari esker. Orain, Guggenheim Bilbao Museoa pinturak, eskulturak, paperean egindako lanak, marrazkiak eta argazkiak daude ikusgai, 350 baino gehiago.

Uribitarte, Guggenheim eta Museoa: hirurak ezkerrean kokatuak, eta hirurak udan bisita merezi dutenak. Baina ezin ahaztu, hauekin batera, Biarritzen «Pérou Millénaire» dagoela ikusgai, udalak 2000 urtea ospatzeko prestatua. Peruko hiru mila urteko historia 300 bat arte lanetan laburbildua: urrezkoak, zilarrezkoak, larruzkoak edo zeramikazkoak, Cristobal Colon Amerikara iritsi aurretiko artea erakutsi nahi du bildumak. Benetan bitxia, benetan ikusgarria. Momiak eta guzti. j

Ibilbide luzeak eta laburrak

Lerro hauek idazten ditudan bitartean Europako ehun bat idazle doaz Literaturaren Espresoan, Lisboan abiatu eta San Petersburgetik pasatuz Berlinen amaitzekoa den sei asteko *happening* literarioan. Edorta Jimenez da euskal ordezkaria. Ibilbide luzeko tren, inondik ere.

Ez da ordea eskuarki hain luzea izaten liburuen ibilbidea. Gero eta gutxiago irauten dute liburu dendatan. Eta ez zoritxarrez, ogi labetik atera berria bezain azkar saltzen direlako. Horregatik, aipagarria da Durangoko azokan argitaratu eta bere bide luzea jarraitzen duen liburu urrietakoa den Lourdes Oñederraren *Eta emakumeari sugeak esan zion* eleberria. Kritika onak erdiesteaz gain, irakurleek ere harrera ezin hobea egin diote liburuari, eta horren lekuko izan dira Kritika Saria eta Beterriko Liburua saria. Oñederra beste liburu bat prestatzen ari da honezkero. Irakurleak gogotsu gauzka emaitza berriaren zain.

Salmenta bideratzeko orduan, komunikabideek badeute zeresanik franko, liburu bati eskaintzen dioten espazioak baldintza bailezake hein handiago edo ttikiago batean liburuen harrera. *Manuel Bandeira: antologia* poema bilduma elebiduna da apenas oihartzunik izan ez duen perla galdu horietako bat. Joseba Sarrionandiaren itzulpena berme duen poeta portugaldarraren bilduma Pamielak argitaratu zuen, duela zenbait hilabete, eta ez zait iruditu arreta gehiegirik eskaini zaionik (poesia da, jakina... horrek dena azaltzen omen du). Manuel Bandeirak bizimoduko gauza sinpleak atzeman eta, handiuste eta harrokeriarik gabe, samurtasunez adierazten ditu. Filosofia berberaren adibide da Erein etxeak argitaratu berri duen beste poema bilduma bat ere: Karmelo C. Iribarren donostiarraren *Gainontzekoa, kontuak dira* izenekoa, hain justu. Gaztelaniaz idazten du Iribarrenek, eta bere aurreko liburuetatik hautatu eta Xabier Etxartek euskarara itzulitako poemak jasotzen dira bilduma honetan, gau giroa eta bizitzari

eszeptikotasun neurtu batez begiratzen dionaren begirada islatzen duten indar handiko poemak dira. Hona hemen ale bat, tentazioa pizteko balioko duelakoan: «Onartzea zaila badugu ere / nola pozten gaituen konprobatzeak / lagun zahar hura ere / —aspaldian ikusten ez genuena— / ez dela inora heldu. / Eta, azken finean, bera ere / gu beزالako gizajo bat / besterik ez dela. / Eta kabroi hori / gauza beraz pozten dela!». Flotazio lerrora zuzen-zuzenean doan poesia.

Medioak direla medio

Literaturzaletasunaren sustapenari dagokionean, azken hilabeteotan berrikuntza nabarmen bat izan dugu: ETB *Sautrela* izeneko saioa hasi baita emititzen. Duina eta edergailurik gabeko mami literarioz betetakoa da Hasier Etxeberriak aurkezten duen saioa. Programa honek nekez eduki dezake *Hitzetik hortzera* baten oihartzun eta eragin mediatikoa, baina bada zerbait. Oihartzun mediatikoari gagozkiolarik —ez dakit zergatik, nago gehiegi kezkatzen ari naizela lerro hauetan gai horri buruz— nabarmena da gaztelaniaz eta gaztelaniazko munduari begira funtzionatzen duten Euskal Herriko komunikabideek euskarazko gai ei eskaintzen dieten atentzioa eta lekua hutsaren hurrengo izaten dela ia beti. Euskal mundura hurbiltzen diren komunikabide hauetako kazetarien ezjakintasuna eta interes falta auzo-lotsa sentitzeko modukoa da askotan, iraingarria ez esatearren. Izan ere, bada indiferentziari errespetua eta mespretxuari indiferentzia esaten dionik. Horren guztiaren adibide da prentsaurrekoetan bildutako hainbat pasadizo jasotzen dituen Goizalde Landabaso kazetari eta idazlearen *Korte bat, mesedez* izeneko liburua (Alberdania argitaletxeak bere Zerberri sailean argitaratua). Berak profesional bezala bizitako hainbat gertaera fikzioaren eta umorearen galbahetik pasa ondoren, hauek bildu eta anekdotarioaz haratago doan liburuska osatu du. Ez dauka preziorik adibidez, prentsaurrekoaren amaieran Joseba Sarrionandia bere liburua aurkeztera zergatik ez den azaldu

galdetzen duen kazetariaren pasadizoak, zoritxarrez fikzio-
tik gutxi duenak bestalde, nire iturrien arabera.

Prentsaurrekoetan mugitzen dena ez da argazkian azaltzen, eta euliak ere ez dira argazkietan azaltzen. Halaxe dio behintzat Joxemari Iturraldearen azken eleberriaren izenburuak. *Kilkerra eta Roulottea* liburuak suposatu zuen inflexio puntuaren ostean, eroso ikusten da Iturralde Reke-xo ikertzailearen ibilerak Euskal Herritik Londresera bidean kontaktzen. Besteak beste, Ignacio Martínez de Pisón izan zuen Iturralde laguntzaile aurkezpenean, eta bera izan zen, hain justu, aipatu zuena idazle askok Kafka izan nahian xahutzen dituztela haien ahaleginak; berak oster, Iturralde bezala, Graham Greeneren aldeko apustua egi-ten zuela esan zuen: alegia, istorioak ahalik eta ongien kontaktzen saiatzen den idazlearen aldekoa. Kafka bakarra baita, eta irekitzen zituen ateen beretzat baino ez zuten ba-lio. Graham Greene istorioen kontatzaile baten, ez zen gu-txiago Ernest Hemingway ere. Alberto Barandiaran kazeta-riak *Gaizkileen faktoria* eman du argitara, Hemingwayk eus-kaldun batzuekin Kuban osatu zuen espioitza taldea aitzakia gisa hartu eta sanferminetako Hemingway mozkortiaz haraindira, idazle estatubatuar handiak euskaldunekin zi-tuen harreman estu eta ez hain ezagunak nabarmenaraziz.

Ez nuke ahaztu nahi Jokin Muñozen *Atlantidara biajia* —*Memory boom*— izenekoa ere. Bidaia-pentsamendua-fik-zioa nahasten ditu, genero hibridoek duten gaurkotasuna-ren adibide den liburu eder honek. (Auto)ironiaz eta begi zorrotzez idatzitakoa, euskaltasuna eta nafartasunaren gaiak jorratzen ditu, Erriberarekin gertatu den idealizazioa auzitan jarritz, adibidez. Euskal Herritik sortutako mundu ikuskera bat kritikatu nahi izan du modu ludiko-festiboan Jokin Muñozek bere aurreko biak bezain interesgarria den liburu honetan.

Merkatuaren kezka

Lehen ere aurreratu dugu zerbait. Kezka orokorra da eta ez soilik liburuei dagokiena. Kultur produktu gehienen

kasua da, orain arte krisitik aparteago ibili diren disko industriena ere bai. Garbi esanda: ez da saltzen. Berrikuntza izate hutsagatik liburu berriak erosten zituen irakurleko fidelaren kopurua jaitsi egin da, erosketaren pultsioa lasatu, zalangatu egin da. Bilboko liburu azokan, berriz ere, euskarazko liburuen salmenten eskasaz kezu ziren liburu saltzaileak. Liburukote bat eskuetan hartu eta horrelaxe mintzo zitzaidan saltzaileetarik bat: «Azkenean honexen kontura bizi gaituk denok ere». Eskuetan zeukan liburua, Arturo Pérez Reverteren azken alekotea zen.

Ausardia eta sakontasun gehixeagoko liburua nahiago ditut nik bederen, orrialde kopuruz xumeak izango badira ere. Miren Agur Meaberen *Azalaren kodea*, kasu, poesiaz idor dabiltzan hilabete hauetako sorpresarik atseginena izan dena.

Gezurrak, gezurrak, gezurrak... Eta desirak

Gezurrak, gezurrak, gezurrak. Horixe da Iban Zalduaren ipuin bildumaren izenburua. Izenburutik bertatik hasita, liburu erakargarri eta bitxia da Erein argitaldaria kalera-tutakoa, inon halakorik bada: *Simulakroak*, *Inbusteriak*, *As-mazioak*, *Iruzurak*, *Ameskeriak* eta *Esamesak*. Sei ataletan banatu du Iban Zalduak bere gezur inbentarioa. Hogeita sei ipuin labur hauetan denetarik aurki daiteke: erreflexio ideologiko ironiaz zipriztinduak, Cortazarren eskolarekin zorretan dauden eta irakurlea harritzen duten artefaktu literarioak nahiz idazleak bere biografia abiapuntu hartuta fikzioan txertatzen dituen joko politikak... Azken sail hone-takoen artean adibide nabarmenetako bi, *Ni Euskadiko Ez-kerrako militantea izan nintzen* eta *Ipuin estatubatuarra* izene-koak dira. Azken honek, Iban Zalduak Gerardo Marku-letarekin erdibana argitaratutako *Ipuin euskaldunak* izene-ko hura dakarkio gogora irakurle konplizeari: liburua er-dibana argitaratzen duten bi idazleren ego puztuen artean sortzen diren arazo eta ezinikusiak aipatzen dira ipuinean, beti umorea baltsamu hartuta (guk dakigularik Gerardo Markuleta eta Iban Zalduaren artean gauzak ez ziren hain

urrun iritsi). Estimatzekoa da bestalde, Zalduak gaiak egunerokotasunera ekartzeko egiten duen ahalegina: ETTak, mehatxu paskinak etab. ditu sarri aipagai, Borgesen aitzakiarekin ipuin *literarioagoak* egiten ere badakien arren. Merezki du mesanotxe bat liburu honek. Nork ez du bere gaumahaitxoan gezurren bat ezkutatuta? Liburuko kontrazalean garbi geratzen den eran, bizitza ezinezkoa izango litzaiguke gezurrik gabe. Aspergarria izango litzaiguke bizitza, Iban Zalduak etengabe begia keinatuz proposatzen dizkigunak bezalako jokoetan parte hartu gabe.

Ipuin bilduma ez da, izan ere, denetarik sar daitekeen zakua. Bere egituraketa bereziki zaindu duen beste idazle bat Ana Urkiza dugu. Elkarlanean etxeko sail nagusiko berrehungarren alea den *Desira izoztuak* izeneko ipuin bilduma, desiraren inguruan hezurramitu du idazle ondarrutarrak. Bitan banatu ditu desirak: ezkutukoak eta agerikoak, bi hauez gain beste hainbat azpisail osatzea irakurlearen esku utziz. Honokoa bere lehen ipuin bilduma izan arren, liburu konpaktua osatu du.

Eta egiatan ari naiz. Ustez behintzat.

Mesanotxe bat merezki duten liburu gehiago

Ana Urkizarena lehen liburua bazen, lehen liburuak argitaratu dituzten idazle gehiago ere aipatu behar dira azken hilabeteotan. Izan ere, 1969-73 urteen tartean jaiotako hiru idazle gazteren lehen liburuek ikusi dute argia, hiruak Elkarlanean argitaletxearen eskutik. Ana Urkizaren aipatutakoaz gain, Julen Gabiria galdakaoarraren *Connema gure bihotzetan* eleberria eta Xabier Etxaniz Rojo donostiarraren *Begiak itxi eta kitto* ipuin bildumak dira Elkarlanean etxearen apustua osatzen duten *troika* gaztearen partaide. Hiruak zaku berean sartzerik ez dagoen arren —ez dute elkarren artean zerikusi gehiegirik, nork bere idazkera eta tonu bereiztua izaki—, beren lehen liburua izateak lotzen ditu hiruak. Aipatu hiru idazleek badute beste puntu komun bat ere: hango eta hemengo lehiaketatan sarituak izan dira, literatur lehiaketek batzuei

behintzat zerbaiteko balio izan dietela frogatuz. Zain daude idazle berriak. Idazten edo ez. La Bruyère-ren ai-puak dioenez, idazle batzuen meritua ongi idaztean bada-tza ere, beste batzuen ez idaztean datza.

Idazteko erak eta generoak anitz daude ordea. Inte-resgarrienetako bat gutunena da, gutun bidez izan baiti-tuzte hainbat idazlek makina bat iritzi trukaketa argigarri. Aurrez Mirandekin egin zuen eran, Andima Ibiñagabei-tiaren gutunak argitaratu ditu Susa argitaletxeak. *Erbeste-tik barne-minez* izenekoak, Ibiñagabeitiak 1935-67 urteen bitartean Jon Mirande, Jokin Zaitegi, Koldo Mitxelena eta beste hainbati igorritakoak biltzen ditu. Hona hemen, sorkuntza prozesuaren gaineko gorabeherei buruz mintzo den gutunaren zati bat, Andima Ibiñagabeitiak Miranderi igorria, hain justu: «Emen dizut zure atzokoa, eskutitz bi-ziki pulita alajainkua. Arritzekoa, aro-zoragarri ontan, Musek, zurekiko, ain elkor izatea. Aien titi anpatuatatik edoskiren edoskiz, esne goxorik aoratuko al zaizu gogola-nean murgiltzeko eta zer onik ontzeko. Ni ere, aitortu be-har dizut, antzu nabilkizu aspaldi ontan».

Berredizioak

Liburu berriez gain, azpimarratzekoa da Jon Miranderen obra osoaren berredizioa egin duela Hiria argitaletxeak. Interesgarriak izan ziren oso Txomin Peillenek Baionako fakultatean Jon Miranderen obra osoaren aurkezpenean esandakoak. Besteak beste, herri batek heldutasunera hel-du behar badu bere buruaz trufa egiten jakin behar duela, eta Jon Mirandek, umore beltzaren erabile fina izaki, gaur egun *Ostiela* edo *Napartheid* aldizkariak darabilten bidea erraztu zuela bere garaian, hainbat jenderen aurrean gaiz-ki ikusia egon zen arren umore beltz hori erabili eta pro-bokazioaren sustatzaile izanaren kariaz.

Ezin ahantzi, bestalde, Anjel Lertxundik 1973an argi-taratu zuen *Goiko Kale* eleberri laburraren berredizio gaur-kotua ere aurkeztu berri duela Alberdania etxeak, autoreak berak okasiorako egindako hitzaurre eta guzti. Lertxundi-

ren hitzetan «*Goiko Kale*, besteak beste, sekularizazio garai hartan, literaturaren alde apustu egin zuen pertsona baten lekukotza da: erlijioak ordu arte bere bizitzan bete zuen esparru izugarritik ihesi zebilen idazle batena».

Berredizioekin amaitzeko, bitxikeria bat: Gabriel Arestiren heriotzaren 25. urteurrena ospatu den honetan, haren libururik esanguratsuenetakoa den *Harri eta herri* agortua dago. Aipa dezadan, bide batez, idazle honek zein beste hainbatek beren idazkien eduki konprometituengatik zentsurarekin izan zituzten arazoak ezin hobeto azaltzen direla Joan Mari Torrealdairen *Artaziak* entseguan.

Gaur egun ez dagoela zentsurarik diote. Noizko *Harri eta herri* liburua berrargitalpena?j

Odol nahasiak gara gu

Nahi dutena esan dezatela batzuek eta bertzeok. Kanta dezatela hauek «Eta tiro tiro tiero eta tiro beltzari» eta idatz dezatela horiek Lizarra-Estellako tabernetako komu-
netako paretetan «Vascos = bereberes». Konta dezatela horiek hemen erromatarrik ez zela sartu eta erran dezate-
la besteok hor mairurik ez zela ibili. Aipa ditzala horrek pasatako hamarkadetako etorkinak eta aita dezala hark Adamek eta Evak *lingua navarrorum* erabili zutela sugear-
kin hizketan jardun zutelarik...

Gura dutena aipa dezatela batzuek eta bertzeok bai-
na kulturaren unibertsoa bilkuretan inoiz baino argiago,
inoiz baino zabalago, inoiz baino maltzurrago ikusten da
gu garela gu odol nahasiko leinu argiko seme-alabok.

Muga guztiak lausotzen dira hainbat eta hainbat era-
kusketako inaugurazio ekitaldietan. Donostiako Koldo
Mitxelena Kulturunean Antonio Zavala editorea omendu
zutela, hor zeuden Burgos, Errioxa, Aragoi, Gaztela Berri
eta Zaharreko seme kuttunak gehi Manuel Lasarte bezala-
ko bertsolari fin eta euskaldun peto-petoak. Hor zeuden
solasaldian euskara, gaztelania eta auskalo zein beste hiz-
kera komunikazio tresna zutela.

Hurrengo batean, «Resistencias» izeneko erakusketa
ireki zenean, goian ziren Antton Valverde eta konpainia
kantari. Bitartean, behean ziren hizketan planeta honeta-
ko lau edo bost kantoietatik etorritako hainbat artista, be-
ren kontraesan guzti-guztiak soinean zituztela. Horien
guztien gidaria nor eta Kubako santeria erlijioaren apaiza
den intelektual bat, Kanariar Uharteetan sortua, Katalu-
nian bizi dena.

Valverde eta Zavala bertsotan ari zirela, Bosniako ar-
tista batekin ari ginen gu hitz-aspertuetan Emir Kusturika
zine zuzendaria eta Francisco Goya pintorea hizpide geni-
tuela ingelesezko hitz toteletan.

Munduak katramilatzen dira, nahasten dira, maluskatzen dira, endredatzen dira gurean lasai asko, bihurri asko, ganberro samar. San Joan egunean, Tolosan, erraldoi mairuak dantza egin zuen Arostegieta kalean erraldoi neska euskaldunarekin Orioko elastikoa jantzita zuen mutiko beltz baten aurrean.

Esan dezatela nahi dutena batzuek, laket dutena erran dezatela bertzeok gizarteak batzuei zein besteei aurrera hartu die eta. «Vascos = bereberes», bai konparazio ederra, arranopola!

Tolosan gaudenez gero, gogora ditzagun Sanjoaneta-ko zezenketak non euskaldun jendeak «Vive la France!» oihukatu baitzuen bertan, zezen-plazan izan zen torerorik handienak, berdaderoenak Jean Baptiste Jalabert izena zuelako. Iraultza, *encore*, zezenetan ere, Frantziatik dator, bejondeiela.

Donostiarako bidea harturik, goazen ba, goazen ba, Egia auzoko kultur etxera, Jareño izenekora. Bertan, mundu honetako, horretako, hartako hamaika talde musikal biltzen dira gu testigu, lekuko, konplize garelara. Joanak dira harantz Pakistan eta Mongoliako abeslariak. Joanak dira harantz Magreb aldeko bost emakume fier, Arabiako soinu guztiak beren eztarri eta larruzko tresnetan zituztenak. Joanak dira harantz Parisko auzo arabiarretan bizi diren Magreb aldeko semeak. Dantzan izan ginen elkarrekin. Eta ez «toleranteak» garelako. Eta ez «bakezaleak» garelako. Eta ez «internazionalistak» garelako baizik eta gutakoak zirelako, direlako.

Ametsetan garelara/direlara ipuin berdintsuak ditugu ezpain eta bihotzean. Dantzan garelara erritmo bera dute gure oinek. Ez, ez da beharrezkoa politikoki zuzena izatea jakiteko, dastatzeko, barneratzeko, mestizajearen onura, odol nahasien edertasuna, elkartasun goxo eta bihurria. Afrikako erritmoak entzun ziren duela gutxi Bilboko kaleetan, hirian 700 urte ditxosozko horiek ospatzen ari zirela. Ai, ai, ai. Harotik, gu konkistatzeko etorri zen On Diegok eta San Francisco kalean barna dauden beltz horiek topo eta estropezu egin zutenean, nolako kolore biziz jantzi zen titaniozko hiria...

«Vascos = bereberes» idatzi zuten batzuek Lizarra-Estellako taberna bateko komunean. Iraintzeko izkiriatu ere, seguru. Jakin ez zekiten nahiko genukeela, biziki nahiko, berebere izatea. Berebere orguilos horiekin gure odola, gure erritmoa, gure ametsak lotzea ez litzateke arao txarra batzuek eta bertzeok gura dutena esaten duten bitartean...

Zezenak dira...

Ez naiz eztabaida eta kalapita gorrian endredatuko. Zezenak maite ditut nik. Zezenketak maite ditut nik. Maite ditut maite toreatzeko janzten diren soineko urrezko, zilarrizko, distiratsuak. Maite dut maite zaldiairen kontra lasterketa basan doan animalia harroa eta maite dut eguzkiaren kontra isla gorria egiten duen odola. Maite dut maite Minotauroren antzera, Europa bahitu zuen Zeus adardunaren modura, Kretako abere sakratuaren maneretan, plazako erdi-erdian ahoa ireki gabe, bere maiestate osoa baztertu barik, lagun duen etsaia horren aurrean, askotan arerio horrek berak lagundurik, hiltzen den animalia. Maite dut nik maite Euskal Herrian barna korritzen diren zezenak. Maite dut nik maite Oiartzungo betizu famatu horiek bezain gorrixkak diren jatorri nafarra duten zezenak. Maite dut maite Baionako plaza jakintsua non gauetz izaten diren zezenketetan argiak, ilargiaren argi ilunak, salto, bote, errebote egiten duen toreatzeko kasik beirazkoak diruditen apaingarrietan.

Maite dudalako maite, maite ditudalako maite, zezenaren adar ederrak, pikadorearen lantzak, banderillak eta toreadorearen ezpata, ez naiz sartuko kalapita gorrian. Maite dut nik borroka. Maite dut nik areazko herio zelaia. Ez naiz ba liskarrean sartuko. Zezen-plaza baten ondoan jaioa naiz ni eta panpinak baino askoxez lehenago izan nituen jostailu gezurrezko ezpatak eta odolez zikindutako, sakralizaturiko banderillak... Maite dut maite nik horren sentsuala, horren sexuala den dantza hilgarri/hilezin hori. Beraz, ez naiz atralaka hasiko.

Eta maite ditudalako maite zezen berdaderoak eta arrisku ederra gorroto dut gorroto Tolosan eta Euskal Herriko beste plazetan ikusten den espektakulu gezurteroa. Gorrotoz betetzen zaizkit begiak eta erraiak hiltegirako jaiok diruditen zezentxoak plazara ateratzen ikusten ditudalarik. Txikitxoak dituzte adarrak. Dardarka printzipioz arraza handikoak izan behar zuten kromosomak. Ez dute leinu argikoren arrastorik. Ez dute joandako mendee-tako zezenek zeukaten *trapío* eta *casta*. Gezurrezkoak dirudite. Faltsuak dira. Minotauro eta beste zezen sakratuak iraintzen dituzte aretara atera orduko. Pena ematen dute beren ahuleziaz, beren beldur gorrian, beren marru tristauetan.

Gorroto ditut gorroto zezena maite ez duten torero zazpiki horiek, araudi horren hertsia, horren zehatza, duen ikuskizuna hankaz gora alaiki botatzen dutenak. Gorroto ditut gorroto harakinak diruditen torero arloetak, hiltzorian den zezena errespetatzen ez dutenak, toreatzen ez dakiten toreroak. Gorroto...

Gorrotatzen dut, bizi-biziki, sakon-sakon, zezenez, zezenketaz, toreatzeko arteaz ezer ez dakien afizio hori. Ikusleentzat, zezenketa baten xedea zientoka *pase* ikustea bide da. Ez dakite sasizaletu horiek *pase* bakoitzak bere *tempoa* duela, bere erritmoa, bere soinu eta doinua. Ez dakite torero egiazkoek arean oinak tinko dituztela toreatzen dutenik. Ez dakite ezkerra dela toreatzeko eskua. Ez dakite zezena hiltzeko ere legea dagoela. Ezin da abere eder eta mitiko hori hala edo hola hil. Ez da sarraskia. Sakrifizio sakratua baizik...

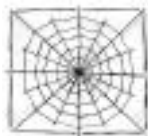
Gorrotatzen dut, biziki eta sakon, zezenketaren epaile azalutsak diren presidente horiek garaikurrak eskuzabal banatzen dituztenak, legea, toreoaren lege antzinakoa, betearazten ez dakiten horiek...

Zezenak maite ditudalako. Torero fier eta harroak maite ditudalako. Zezenketari ikuskizun paregabea deritodalako gorroto dut Euskal Herriko hainbat plazatan ikusten dudana. Zezenak eta toreroak maite ditudalako herri honetako plazarik ederrena, jakintsuena dut abuztuan ametsetan, Baionakoa.

Atarian gaudelarik...

Donostian bada «Atarian» izeneko erakusketa espektakularra, Donostiari gur egiten dion erakusketa. Donostia miresten duena. Donostiako atzoa, oraina eta geroa gure begi aurrean jartzen dituena. Donostia mito bihurtzen duena. Donostia goxo-goxo laztantzen duena. Donostia Ederra balitz bezala tratatzen duena pentsatu gabe askotan Donostia Piztia izan daitekeela. Bederen, Piztia izan behar zuela. «Atarian» dena da ametsezkoa eta Donostia askotan izan daiteke amesgaiztoko hiria. Izan daiteke. Izan beharko luke, sikiera.

«Atarian» izeneko erakusketak piropoz eta hitz gozoz betetzen du Donostia baina hiri honek belarrondoko batzuk behar ditu. Zaplazteko batzuk noizean behin. «Atarian» dena, kasik dena, da txukun, garbi, orbanik bakoa. Eta orbanik, ebakiondorik, gabe ez dago bizi duzulako frogarik. «Atarian» ez dago pobrezia, ez dago ijitorik, ez dago surfean aritzen denik. Ez dago tristurarik, ez dago heriorik. Ez dago drogarik, ez dago hiriak hiri bihurtzen dituen oinazea, hiriak hiri bihurtzen dituen pozoia. «Atarian» ederra da eta donostiarrek Edurne Zuriren ispilutzat hartzen dute. «Ba al da gurea baino hiri politagorik planetan?» galdetzen diote zorioneko bisitariak. Seguru baietz. Bai politagoa, bai berdaderoagoa.;

Txoritxo berria

ETBk irudia berritu du. 18 urte iraun zituen hiru koloreko txoritxo ezagunak agur esan dio pantailari eta EITBren irudi korporatiboari. Txoritxo bizirik dago, baina estilizatuago orain, hegazti oso bat izan barik, gora begira dagoen txori-soslai bat dugu orain.

Bati baino gehiagori entzun diot faltan botatzen dela txoritxo pantaila irudian. Orain letraz ageri den ETB-1 hori tristeagoa dela zeharo. Ohitzea izango da kontua, akaso. Ni, bederen, ez naiz sartuko irudi korporatiboen auzi honetan, ez baitakit ezer irudigintzari buruz. Berrikuntzari buruz lagun batek esan zidan komentario kritikoa aipatuko dut, hala ere: tradizioa sortzeko aukera galdu dugula. Coca-colak 120 urte irudi berarekin tradizioa eta historia egin dezakeen bezala, EITBk ezingo du halakorik egin, zeren sortu eta adin nagusiko izan orduko, 18 urteren buruan, hil du bere irudia. Tradizioa sortzeko aukera hori galdu izana hemendik urte batzuetara deitoratuko dugula esaten du lagun horrek. Produktuen diseinu industrialak edo lantegietako arkitektura ondare historiko-artistikoaren parte direla beranduegi konturatu garen bezalaxe (apur batzuk kontserbatzerik baizik ez dugunean), irudi hori pikutara bidaltzea etorkizunerako ondarea pobretzea dela uste du nire lagunak. Arrazoia ote du?

Txoritxo aldaketaren erabakia alde batera utzirik, berrikuntzaren garaian kanpaina global samar bat egin dutela esan behar da. Irudi aldaketa, publizitate kanpaina eta EITBren webgunearen berrikuntza, guztia pakete batean egokitu zaio enpresa berri samar bati: Euskal.com. Komunikazioaren aro honetan ikusmira multimedia bat eskaintzen duen etxe bat da hori. Interneten irakurri diedanagatik, gainera, oraingo uneari begira egon barik, aurrerago dute jarrita beren enpresa ikuspegia: bideo seinaleak Internetetik azkartasun eta kalitate nahikoarekin garraiatzen

direnerako prestatuak egotea nahi dute Euskal.com-ekoek. Ez dirudi plan txarra.

Institute of Basque Studies, Londresen

Zortea izan nuen ekain amaieran Londresen egin den Institute of Basque Studies (IBS) berriaren nazioarteko lehen sinposioan egoteko. IBS Ingalaterran kokatutako unibertsitateko irakasle euskaldun batzuen ekimena da (besteak beste Imanol Galfarsoro eta Kiko Moraiz), eta nazioarteko saretxo bat antolatzen ari dira. Renoko Basque Studies programako jendearekin harreman ona dute, eta Londresko eta Renoko bi foko horien inguruan nazioartean euskal gaien inguruko ikerketa eta eztabaida zabaltzea dute helburu. Diziplinarteko ekimena da osoki: politika zientziak, kultur ikerketak eta hizkuntzalaritza (bere forma guztietan) elkarlotzen dira IBSko partaideen artean.

IBSren oinarrietako bat Internet bidezko komunikazioa da, nola ez. Webgune txukun bat daukate, eta bertan testu digital interesgarriak ari dira pilatzen, hala nola Joxe Azurmendiren *Demokratak eta Biolentoak* lana, ingelesera itzulita. IBSko bazkide-kolaboratzaileen arteko harremana ere posta elektronikoz bideratzen da oraingoz.

Bestalde, komunikazioaren gaiak pisu nabarmena izan zuen sinposioan. EHUko informazio eta gizarte zientzien fakultateko zenbait irakasle izan ziren han, eta Euskal Herriko egungo panorama mediatikoaren koadroa marraztu zuten. Lainotsu samarra, nolabait esateko, Edorta Arana irakasleak eraman zuen txostenari erreparatuz gero: Euskal Herrian saltzen diren egunkarietako eguraldi mapek Euskal Herria nola marrazten duten (nola marrazten ez duten, esan beharko genuke) aztertu zuen Aranak. Adibide bat besterik. Espainia ukatzen dugula esaten digute gero Espainiako Historiaren Errege Akademiakoek...

Komunikabideek euskal errealitatearen itxuraketa/desitxuraketa eragiteko duten indarra askok aipatu zuten sinposio horretan. Politika gaiak pil-pilean izan ziren porentzia eta eztabaida askotan, horixe baitzen, dudarik ga-

be, nazioarteko entzuleentzat interesgarriena. Alde horretatik, Renoko Unibertsitateko William Douglass irakasle ezagunak emandako hitzaldia argigarria izan zen: Espainiako media nagusiek euskal gatazka marrazteko darabilzaten lauzpabost topikoen errepassoa egin zuen. Topikoak gezurtiak zirela azpimarratu zuen Douglasssek, baina horrekin batera indartsuak ere badirela gogoratu zigun, eta ez dutela gatazka konpontzen laguntzen, alderantziz baizik. Abertzaletasunaren eta euskaltzaletasunaren demonizazio etengabea dihardute Madrilen, bai komunikabideek bai Espainiako Gobernuak. Demonizazio mediatikoaren aurrean erantzun-estrategia bateratu baten beharra eskatzen irakurri nion lehengoan artikulua Martxelo Otamendi *Egunkaria*-ko zuzendariari, Historia Akademiaren txostenaren harira. Arrazoi du Otamendik, baina asmatuko ote dugu?

Goiena proiektua

Espainiako presio mediatikoaz gain, komunikabideen inguruko beste gai batzuk ere aipatu ziren Londresko sinposioan. Jakin genuen, adibidez, Europako Parlamentuaren enkarguz txosten bat egin duela Galesko Aberystwyth unibertsitateko Mercator taldeak, Internetek eta teknologia berriek hizkuntza gutxiagotuen baitan izango duten eraginaren inguruan. Zantzu batzuk besterik ez zizkiguten eman txosten horren inguruan: dirudienez, itxita dago haren edukia. Estrasburgon dute txostena, norbaiten ipurdiaren azpian kieto, eta ezin irakurri. Ondo gabiltza.

Atal hau idazten duen kazetariak ere Interneten inguruan jardun zuen sinposio horretan. Ohi bezala, pesimista samar, halakoxea naiz eta. Askoz aurreratuago ikusten ditudala katalanak eta galegoak, horixe bota nuen.

Beste batzuek ikuspegi baikorragoa eraman zuten. Deba Garaian garatzen ari den Goiena ekimeneko bi ordezkari izan ziren Londresen: Mikel Irizar (Hitzaro saioa aurkezten du ETBn), eta Joxe Aranzabal, bere garaian Arrasate Press *asmatu* zuen gizona. Herri komunikabideen

ibilbideak etorkizuna daukala esatera etorri ziren biak. Orain arte, Arrasate inguru horretan asmatu dute, inon baino ondoen, esparru horretan lanean. Herri desberdinetako ekimenak batu eta beste urrats batzuetan dihardute orain: Goiena da hori, Deba Garai edo Goieneko komunikabideen kooperatiba berria (kooperatibaren egitura hartu baitu ekimenak). Eskualdeko bi herri telebistak bailarako Goiena TB proiektuan elkartu dira dagoeneko, eta herri guztietan zehar zabalduko dira orain telebista berri horren uhinak.

Irizarrek eta Aranzabalek eskualde mailan errotutako telebista euskaldunen eredia defenditu zuten sinposioan. Zabalera handiko kableak, uhinak edo zuntzak iristen direnean denon etxeetara, ehun TB kateren artean euskarazko eskaintza duin bat edukitzeko aukera horixe izango dela. Hortaz, herri telebistetan inbertitzeko garaia dela azpimarratzen dute Goienakoek. Ni neu, alderdi horretatik, apur bat eszeptikoagoa naiz. Duela bi hilabete inkesta baten berri jakin genuen: Kalifornian, 9 eta 17 urte bitartekoan artean, hirutik bik telebista baino nahiago du Internet. Hori iritsiko da hona, eta horretarako dugun prestakuntza hutsaren hurrengoa da, herri telebisten edo herri komunikabideen esparruan euskaldunok duguna baino askoz txikiagoa. Enfin, badirudi Goienakoak Internetera begira ere ari direla zerbait prestatzen. Ea zortea duten.

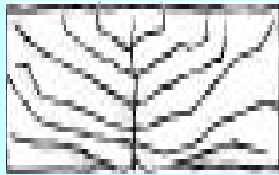
Kronika, Sareko Hernani, Bizkaia

Herri edo eskualdeetako komunikabideen alorrean beste inbentu batzuk ere ari dira sortzen. Berritzaileetako bat Hernanin azaldu zaigu: *Kronika* egunkaria. Herri aldizkari bat ateratzeak duen kostu antzekoarekin, herrian egunkariekin batera kioskoetan banatzen den A3 orri bat da, eta bertako euskara elkarteak, Dobera, dago horren atzean. Inguruko bi bertsolarik dihardute oraingoz kazetari lanetan, Unai Agirrek eta Jexux Mari Irazuk. Herriko jaien bezperan sortu zen, Sanjoanetan, eta goiz da oraindik nondik nora joango den esateko.

Ia aldi berean, *Sareko Hernani* agerkari digitala ere azaldu zen Interneten. Kasu honetan, *Argia*-k bere Interneteko aurpegia berriztatetik etorri da ideia: edizio lokalak egitearena. Aldaketa honekin, *Argia*-k Interneteko bere produktu editorialaren bereizgarritasuna indartu du. Hau da, *Argia* aldizkaria gauza bat da (eta sarean ere kontsultatu daiteke osoki), baina *Sareko Argia* beste bat da: eguneroko albisteak idatziz zerbitzen dituen medio berri bat (EITB ere albisteak egunero idatziz ematen hasi da bere webgunean, bide batez). Informazio kanal hori herri edizioekin (Hernani da lehen adibidea) eta kanal tematikoekin osatu nahi dute. Katalunian *Vilaweb* eta Galizian *Vieiros* zerbitzuen parekidea da *Sareko Argia*. Bitxiena, nire irudiz, zenbat itxoin behar izan dugun Euskal Herrian Katalunian duela bost urte asmatu zutena hemen egiten hasteko...

Euskaldunon Egunkaria-k orain kaleratzen duen *Bizkaia* gehigarria ere hor dugu. Kasu honetan, herri edo eskualde agerkaria baino gehiago da, jakina. Bi berritasun azpimarragarri ditu produktuak: *Egunkaria*-k herrietako informazioa barneratzeko egin duen lehen saioa da (saio serio eta garrantzitsua, egunerokoak laster 10 urte beteko dituen honetan), eta bestalde, bizkaieraz dago idatzia.

Ekimenaren bultzatzaileek diotenez, bizkaiera batu bat finkatzeko berebiziko garrantzia izan dezake *Bizkaia* gehigarri honek. Eredua ikusirik, zalantzatxo batzuk badi-tut neuk. Adibidez: ergatibo plurala -ek da *Bizkaia* gehigarriko bizkaiera horretan, batek daki zergatik, eta -a organikodunak mugatu singularrean daudenean ez dute -ea forma hartzen. Hori bizkaiera batua izango den, ez dakit, baina bizkaiera, behintzat, ez da. j

JAKiN

Tolosa hiribidea, 103-1.C
20018 DONOSTIA
Tel. 943.21.80.92
Fax. 943.21.82.07
jakin@jalgi.com